Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Deure der waarhyd voor 't ooge der Christen-wereld geopend, waar door klaar te sien is, wat tale voor alle Malytse Christenen in Oost-Indien, van gebruik, en alleen van dienst zy: of een klaar, en net bewijs, dat, dewijl alleen de Lage, of gemeene, Malijt

https://hdl.handle.net/1874/257351

UB-ZUID
PKE
442

Ka-20.

Bibliotheek
NEDERL. ZENDINGSCHOOL
OEGSTGEEST

М. Губерман

Ka-20
Bibliotheek
NEDERL. ZENDINGSCHOOL
OEGSTGEEST

PKE 442
639

DEURE Der WAARHYD

Voor 't ooge

Der Chriſten-wereld geopend, waar door klaar te ſien is, wat Tale voor alle MALYTSE Chriſtenen in

OOST-INDIEN,

Van gebruik, en alleen van dienſt zy.

Of een klaar, en net bewijs, dat, dewijl alleen de Lage, of Gemeene, Malijtſe Taal by hen verſtaanbaar, en de Hooge by hen t'eenemaal onverſtaanbaar, is, derhalven, ſoo 'er een Overſetting des Bybels in een van byde die Talen ſal moeten gedrukt werden, ſoo als die by het Chriſtendom aldaar van dienſt zijn ſou, onwederſprekelijk de Overſetting in die Lage Taal, nu reeds verveerdigd, behoord geprefereerd, en den druk van dien ter hand genomen te werden.

Alles vertoond

By een volſlage Apologie, en Antwoord op een Extract van ſekere Miſſive, die van den Eerw. Kerken-raad van BATAVIA, *aan de Chriſtelijke Synodus van* N. HOLLAND, *den 15. November 1697 geſchreven, en dit Jaar voor de ſelve gekomen is, waar by dan gemelde waarheyd, van haar Eerw. wederſproken, maar onwederſprekelijk ſtaande gehouden, en middag-klaar getoond werd,*

Door

FRANÇOIS VALENTYN,
Wel eer Bedienaar des Goddelijken Woords in Amboina.

Tot Dordregt, by Cornelis Willegaarts, Boeckverkooper. Anno 1698.

Bibliotheek NEDERL. ZENDINGSCHOOL OEGSTGEEST
N. Z. G. № 639
Bibl. Hendrik Kraemer Inst. 7110 033 1249

DEURE

DER

WAARHEYD

OPDRAGT

Aan de

EDELE, HOOG-AGTBARE, WELWYSE
DISCRETE, GENEREUSE HEEREN,
DE HEEREN

BEWINDHEBBEREN

Van de

Generale, Geoctroyeerde, Nederlandsche

OOST-INDISCHE COMPAGNIE,

Reſiderende in

HOLLAND en ZEELAND,

En ſpeciael, aan de

Ed. HEEREN

BEWINDHEBBEREN, GECOMMITTEERDEN

Uit de Reſpective Kameren der voorſz. Compagnie

Tot de

VERGADERING der SEVENTHIENEN,

Jegenwoordig zijnde tot Amſterdam.

Hoog-gebiedende Heeren,

IN't eynde van voorleden Jaar, wanneer U Ed. HOOG-AGTBAARHEDEN tot Middelburg in Zeeland vergaderd waren, is door D. Petrus Laccher, Predicant aldaar, en Gedeputeerde tot d'Indiſche ſaken van wegen de Eerwaer-

dige Classis van Walcheren, *uit naam der selve* Classis, *als ook uit name der beyde Christelijke* Synoden *en d'* Eerw. Classis van Amsterdam, *op de aan haar* Eerw. *gebleke getuigenissen, papieren van persuasie, en satisfactoire bewijsen van de billijkhyd mijnes verzoecks, ter Vergadering van U* Ed. HOOG-AGTB., *met allen ernst voorgedragen mijne Overzettinge des* BYBELS, *in de lage, of gemeene, en, al-om by de* Malijtsche *Christenen in het Territoir van U* Ed. HOOG-AGTB., *verstaanbare* Malijtsche Taal, *en daar nevens verzogt, dat U* Ed. HOOG-AGTB., *welker loffelijken yver, tot voortplanting van 't Christendom onder de* Muhammedanen *en* Heidenen *in die gewesten, zig zoo verre uitstrekt, de goedhyd geliefden te hebben, van dat werk, als byzonder nut, en dienstig, voor 't geheele* Malijtsche *Christendom, op U* Ed. HOOG-AGTB. *kosten te laten drucken; op al het welk U* Ed. HOOG-AGTB. *goedhyd, en welbehagen, geweest is, te dier tijd, (vermits het doen Winter was, en U* Ed. HOOG-AGTB. *op haar vertrek stonden) gunstelijk te antwoorden, dat U* Ed. HOOG-AGTB., *te zijner tijd, daar op zouden letten. In Maart deses Jaars, wanneer U* Ed. HOOG-AGTB. *tot* Amsterdam *vergaderd waren, is dat, door* D. D. Joannes de Roy, *en* Adrianus van Wesel, *Predicanten aldaar, en van wegen de* Eerw. Classis van Amsterdam *Gedeputeerden tot de* Indische *zaken, met de zelven ernst, uit naam Van die* Classis, *als ook uit name van alle de voornoemde Christelijke en aanzienlijke Kerkelijke Vergaderingen, en op de*

zelve

selve satisfactoire blijken, en bewijsen van de billijkheyd mijnes verzoeks, nogmaals gedaan, en doen de saak daar mede gunstig beantwoord, dat U Ed. HOOG-AGTB. *die aan expresse* Commissariissen *souden stellen; welke saak, nu soo verre gebragt zijnde, by alle die Kerkelijke Vergaderingen een goede uitkomst beloofde; maar, gelijk de Waarheyd dat altijd subjest geweest, en nog is, tegenspraak te lijden, en die gene, die de selve voorstaan, aanstonds hare wederstrevers vinden, alsoo heeft ook dese waarheyd, dat de lage, gemeene, en Universeel by alle* Malijtsche *Christenen verstaanbare* Malijtsche Taal, *de eenige, waar by van outs her alle vrugt gedaan, en tot heden toe nog te doen is, zy, haar wederspraak moeten lijden, en die gene, die dat selve volgens gemoede daar (soo lang hy kon) voorgestaan had, nog voorstaat, en speciaal by de voornoemde Christelijke Vergaderingen soo kragtig voorgestaan heeft (ik namelijk) niet konnen ontgaan, even eens gehandeld werden: want de Christelijke* Synodus van Noord-Holland *aan den Eerw. Kerken-raad van* Batavia, *van 't gene in mijn werk by haar Eerw. gedaan was, en vorder sou gedaan werden, by een Missive, ongevaar over twee Jaren aan haar Eerw. tot* Batavia *geschreven, kennis gegeven hebbende, soo is daar op een scherpe Brief van dien Eerw. Kerken-raad, waar by haar Eerw. die waarheyd gelieven tegen te spreken, gekomen. Dese Brief nu hebben haar Eerw., niet alleen by de Christelijke* Synodus van Noord-Holland, *maar ook (voor soo verre my betrest) by de voornoemde Eerw.* Classen, *en (soo 't by my legt,*

en my van ter zijden berigt is) *ook by U Ed.* HOOG-AGTB. *doen dienen. Ik heb die Brief, of dat Extract van dien, voor soo verre dat my betreft,* (*sekerheyd'shalven*) *hier nevens gevoegd, en dat van stuk tot stuk, en soo volslagen, beantwoord, dat ik meine, dat het middagh klaar blijken sal, aan wiens zijde de waarheyd zy, en of die niet klaar aan mijn zijde is, late ik over aan 't Oordeel van de geheele Christenwereld. Wel is waar, dat ik alleen tegen die geheele Kerkenraad van* Batavia *oversta; maar de waarheyd is dat meer subject geweest, en ik paßere die stelling geduldig, wetende, dat by alle, die de billijkheyd en de waarheydlieven, niet het getal van menschen, of een groote Vergadering, geld, maar dat alleen de Kragt van Redenen, die 'er aan wederzijden gegeven werden, haar aanstonds sullen doen overslaan tot de zijde van die geue* (*schoon maar alleen zijnde*) *welkers Redenen best by haar doorgaan, en haar het kragtigst overreden. Dewijl 'er nu niemand is, die daar meer, dan U Ed.* HOOG-AGTB., *aangelegen was te weten, wat van de waarheyd deser sake zy, soo heb ik 'et van mijn pligt geagt, U Ed.* HOOG-AGTB., *niet simpelijk, als aan and'ren, alleen kennis van dese saak te geven; maar op een speciale wijse* (*behoudens U Ed.* HOOG-AGTB. *goede gratie*) *my onderwonden, 't selve onderdanig aan U Ed.* HOOG-AGTB. *op te dragen, op dat U Ed.* HOOG-AGTB. *voornamelijk, niet alleen in 't Generaal mogten sien de billijkheyd van mijn sake, en versoek, by U Ed.* HOOG-AGTB. *voorgedragen, maar ten einde U Ed.* HOOG-AGTB., *by*

by 't leſen van 't een en 't ander, en uit eygen geſigt, volkomen mogten geperſuadeerd zijn, dat U Ed. HOOG-AGTB., *by 't brengen van mijn Werk ter Harer Ed.* HOOG-AGTB. *Druk-perſe, niet minder dan onnoodige Onkoſten, maar in tegendeel 't geheel* Malijtſe *Chriſtendom een dienſt ſullen doen, die niet minder zijn ſal dan de dienſt, hen gedaan by 't Drucken van alle andere Wercken, die in de by haar verſtaanbare* Malijtſe Taal, *tot bevordering van hare kennis, op koſten van U Ed.* HOOG-AGTB., *en door der ſelver mildadigheyd, zijn in 't licht gekomen; betuygende opregtelijk in allen deſen geen tijdelijke winſt, nog eere voor my ſelven (dan die prijſelijk, en een Chriſten geoorloft is) maar enkelijk hier by de eere Gods, en de verdere uitbryding van Chriſti Koninkrijk in die wijd-uitgeſtrekte Landen van U Ed.* HOOG-AGTB., *te bcoogen. Weſhalven dan, als ten hoogſten aangedaan met een yver voor de ſake Gods in deſen, en met liefde tot mijn Oude Gemeintens, ik U Ed.* HOOG-AGTB., *welker Dienaar, en Predicant, ik thien Jaren, in* Amboina, *en ook eenige tijd in* Banda (*en ſoo niet beter weet, als een Man, die ſijn talent daar met genoegen beſteed heeft*) *geweeſt ben, Ootmoedig bidde, dat U Ed.* HOOG-AGTB. *ſoo goed gelieven te zijn, van hare oogen, ſoo om een regt en waar berigt dier ſaak te hebben, als uit teedere erbarming over dat Chriſtendom in hare Landen, op dit Geſchrift te ſlaan, verſekerd zijnde, dat het U Ed.* HOOG-AGTB. *niet ſal berouwen dit geleſen te hebben. Den Grooten God, wiens ſake dit is, welckers we-*

gen in deſen onnaſpeurlijk zijn, en die het alles beſtierd, bidde ik, dat 'et hem behage U Ed. HOOG-AGTB. *herten, en Reſolutien, in deſen te beſtieren ſoodanig, als met de eer van ſijnen Naam, en de welſtand van ſijn Kerke beſt ſal over een komen. Hy zegene U Ed.* HOOG-AGTB. *in al haar groote aanſlagen, hy gedencke aan U Ed.* HOOG-AGTB. *ten goede, als eertijds aan* Nehemia, *en* Kroone, *U Ed.* HOOG-AGTB. *als Gezegende Werktuigen van ſijn Glorie, en als die getrouwe Voeſter-Heeren van ſijn Kerke in die verre afgelegene Landen, met den Zegen van* Salomon, *en (als die grooter ſtigters van ſoo veel ware Kerken buiten haar Vaderland) met den loon van* Cyrus, *hier in genade, en hier namaals in Heerlikhyd.*

Ik blijve met een diepe eerbiedighyd

U Ed. HOOG-AGTB.

Onderdanige Dienaar,

FRANCOIS VALENTYN.

Dordregt den 8. September 1698.

Extract

Extract uyt een Brief des Kerken Raats van Batavia aan de Christelicke Synode van Noort-Hollant, geschreven den 15 November Anno 1697.

WAt aangaat U Eerw. Schrijvens over het translaat van D. Valentijn, het welck U Eerw. seggen dat hy gemaackt soude hebben over den geheelen Bybel, wy hadden wel gewenst, dat het schrijven van dese Vergaderinge meer inganck by U Eerw. gehadt hadde, als het voorgeven van D. Valentijn, of dat het u Eerw. mogte hebben behaaght over het ondernemen van soo een gewichtigh werck aan dese Kerken-raat nader te schrijven, en daar mede te consuleren: alsoo het buyten alle tegenspreken waar is, dat men hier beter kennis heeft van de Maleytse taal als in Hollant, op dat alsoo misschien niet met groote moeyte en kosten in het licht komen soude een werck, welcke onse tegensprekers met redenen soude konnen bespotten, doch aangesien wy sien dat U Eerw. zijt misleyt, sullen wy eens beantwoorden de redenen, die U Eerw. meynen te hebben om dat werck te bevoorderen, en schoon genomen wy wel weten, hoe moeylick het is voor yemant sijn goede saack goet te maken voor een Rechter, die geen kennis van saken hebbende, het vonnis reedts gevelt heeft; soo twijffelen wy evenwel niet of U Eerw. sullen in ons gevoelen over komen, wanneer onse redenen eens met aandaght sullen hebben overwogen.

Dat U Eerw. seggen, dat het nodig is en dienstig, dat Godts Woort overgeset wert in andere talen, is een waarheyt die van selfs spreeckt, die van geen Gereformeert Christen wert geloogent; en daarom niet van nooden heeft veel

bewijs-redenen ontrent die gene, die al eenige Jaren lang besig zijn geweest om dit werck eens tot een goet eynde te brengen, en waar toe de kosten tot het versamelen der letteren tot soo een werck noodigh hier al sijn gedaan: gelijck dit voor desen al aen U Eerw. is geschreven, ende hadden wel gewenst dat U Eerw. met een weynig gedult de voltreckinge van dit werck hadden gelieven af te wagten, maar de versie van D. Valentijn by de hant hebbende, heeft het U Eerw. behaagt, liever dat werck voor af te laten gaan, om dat de versie die hier ondernomen wort, nog maar tot het Boeck Jobs (nu tot Ezechiel) was gevordert.

Broeders, by aldien den Oversetter alhier dit werck soo seer hadde willen verhaasten, sonder soo naauwagt te geven op de wigtigheyt der saken, en het wel overwegen der woorden, die hy moet gebruycken, en versie en revisie soude hier af konnen gedaan zijn geweest, doch het is niet genoeg een Oversettinge te maken, men moet oock wel naauw toesien, hoedanigh men die maackt, wel overwegende de woorden om den sin van den H. Geest wel uyt te drucken, en daar toe niet gebruycken een kromme en gebroken stijl, die bespottelyck is, maar soodanig een die over een komt met de agtbaarheyt der saken, die men voorstelt, gelijck onse Duytse Oversetters dit soo wel hebben waargenomen; de eerbiedigheyt die wy hebben voor het Woort Godts moet ons doen schricken om soo ras sonder een naauwe overweginge van saken, en woorden daar over heen te loopen. Het is beter door een langduerigh overlegh een goet stuck wercks in het light te geven, als haastende of blinde Honden of ongeformeerde Beeren voor te brengen, gelijckerwijs de *E. Compagnie* dit soo menigmaal tot haar schade, en sonder eenige nuttigheyt heeft ondervonden. D. Heurnius heeft Anno 1651. de vier Euangelisten met de Handelingen der Apostelen ende 50 eerste Psalmen uytgegeven, maar soodanigh gedeformeert met sulcken slordigen styl van

schrij-

ſchrijven, met ſoo veel vremde woorden, dat men met reden ſigh moet bedroeven, ſiende met wat een kleyn reſpect het Woort Godts gehandelt is. Naderhant is 'er geweeſt D. Brouwerius, om de Ooſt hebbende Predicant geweeſt, en naderhant tot Geertruydenbergh, deſe wederom ſoeckende voor Predicant uyt te komen, en ſigh aengenaam te maken by de Heeren Bewinthebbers, heeft met der haaſt weten te maken een overſettinge van het N. Teſtament in de Maleytſe Taal, maar ſoo ſlordigh, dat het niet is te beſchrijven. By aldien Erasmus Maleyts verſtaan, en dat Boeck geleſen hadt, ſoude hy geen redenen ter werelt hebben gehad om ſoo hertelijck te lacchen, wanneer hy las de Epiſtolas Obſc. virorum. Gelijck dien Habiſinſen Gregorius volgens het getuygeniſſe van de Hr. Ludolphi, ſomtijds quaat wiert, en dan wederom lachte, wanneer hy hoorde, hoedanigh de Portugeſe Monnicken de Habiſinſe woorden . . . rabraakten; ſoo gaat dat hier oock mede met de Maleyers wanneer men haar die Boecken voorſtelt. Het is jammer, dat daar toe ſoo veel onnoodige koſten ſijn gedaan, het was te wenſchen dat het als een miſgeboorte noyt het ligt geſien hadt, of terſtont in ſijn geboorte was geſmoort geworden.

Om ſoodanige dingen voor te komen, is hier gereſolveert een goede en wel overdagte Overſettinge in het light te geven, om niet meer onderworpen te ſijn het voorgeven van deſe of gene, die een weynigh Maleyts geleert hebbende terſtont haar inbeelden Meeſters daar van te zijn, en bequaam om oock de aldermoeyelijckſte ſchriften over te ſetten. Even eens als de jonge Studenten, die eerſt op de Academie komen, en een weynigh geſtudeert hebbende, haar terſtont inbeelden Profeſſores te ſijn; om dan dit werck uyt te voeren heeft de *E. Comp.* hier al groote koſten gedaan, de letters daar toe verſorght, en wert dit werck met naauwe overweginge van woorden en ſaken voort geſet, met ſoodanigen ſpoet als bequamelijck kan geſchieden. Wat nuttigheyt ſal

het zijn te hebben tweederley overſettinge, waar door den leſer ſal gebracht worden in twijffelinge: wat reden ſouden de *Heeren* XVII. hebben om onnoodige onkoſten te doen.

Dog de *Heeren* ſeggen datter geen onnoodige onkoſten ſoude werden gedaan, om dat wy ſeer wel weten, dat gelijck als'er is een hooge en nederduytſche, datter alſoo is een hooge en lage Maleytſe Taal, en dat derhalven de eene overſettinge ſoude ſijn, tot gebruyck van die de lage, en de andere voor die de hooge Maleytſe Taal verſtaan. Het eene voor de groote en het andere voor de kleyne. Wy verwonderen ons over 't gene de Broeders ſoo vaſtelick gelieven ter neder te ſtellen over onſe kenniſſe van de Maleytſe Taal: dat gene dat de broeders ſeggen, dat wy ſeer wel weten, daar van betuygen wy de minſte kenniſſe van te hebben. Die gene die U. Eerw. dit heeft wijs gemaakt, betoont dat hy ſeer weynigh ervarentheyt van de Maleytſe Taal heeft, en dat hy een van de Amboinſe Maleyers is, die wanneer haar eenige Jaren geleden de kromheyt van haar Taal wiert aangeweſen, en vermaant de ſelve allenſkens te verbeteren; haar met alle krachten daar tegen hebben aengekant: even eens als de Monnikken ten tijde van Eraſmus tegen ſijn Latijn deden, ſeggende dat haar Taal de lage en die men haar voorſtelde hoog Maleyts was. Het is oock een abuſive ſtellinge, die U. Eerw. gelieven ter neder te ſtellen, dat de hooge Maleytſe Taal van de grooten, en de lage van de kleyne of geringe ſoude geſproken, en verſtaan werden: aengeſien groote en kleyne eenderley Taal in Amboina gebruycken. Niet dat willen ſeggen, datter geen onderſcheyt is by de Maleyers de Maleyers ſelfs, die men oordeelen moet de beſte kenniſſe van haar eygen Taal te hebben, die ſpreken hier van anders, ſy onderſcheyden haar Taal in vyven de eerſte noemen ſy. . . . . *Bahàſa Dzjawy*, dat is de gemeene Maleyſe Taal, ſoo als die gebruyckt, verſtaan, en geſproken wert, waar in oock haar Boecken werden geſchreven. De

twee-

tweede. . . . . *Bahàſa Dalam*, dat is een hooffe Taal, ofte maniere van ſpreken, meeſtendeel daar in beſtaande, dat ſy ſprekende van Koningen gewoon ſijn, daar ontrent te gebruycken andere manieren van ſpreken, als 'er wel gebruyckt werden van andere menſchen; ſoo agten ſy incivil te ſeggen van een Koning, dat hy ſlaapt, eet, of ſterft, maar ſeggen dat hy wat ruſt, dat hy wat nuttigt, en dat hy vertrocken is, de derde is. . . . . *Bahàſa Bangsjàwan*, ofte een Taal der grooten en Edelen, welcke een weynigh verhevender is, als de Taal des gemeenen volcks is, gelijck als in Europa de Edele en grooten in Cierlickheyt en beleeftheyt van ſpreken boven het gemeene volck uytmunten. De vierde wort genoemdt. . . . . *Bahàſa Goènong*, bergh of boere taal, welck wat plomper is dan de gemeene, gelijck meeſt over al de boeren taal verſcheelt van der ſtedelingen. De vijfde is. . . . *Bahàſa Katsjòkan*, dat is een gemengde ofte kromme kreupele taal, verſchillende van de gemeyne taal gelijck het Monnicken Latijn van het goede of gelijck hier het Straats Portugees verſchild van het Portugees dat in Portugaal, *Goa*, *Macao*, oock van de onſe op *Ceylon* wort geſproken, ofte om U Eerw. noch nader te verklaren, gelijck een Waal, die een half Jaar Nederduyts geleert hebbende, ſijn kromme taal van de Nederlantſe verſchild; dog deſe *Bahàſa Katsjòkan* is niet eenderley maar zeer verſchillende, niet alleen ten opſigt van de verſcheydenheyt der Eylanden en Volckeren, maar oock ten opſigt der verſcheydenheyt der menſchen, door welcke ſy wort geſproken. De Maleyers, gelijck als 't blijckt uyt haar beſchreven Zee-rechten, ſijn hier geweeſt de oudſte handelaars, die al over langen tijd, alle deſe rondom leggende plaatſen tot *Timor* en verder bevaren hebben, daarom is haar taal ſeer gemeen geworden by *Javanen*, *Macaſſaren*, *Baliers*, *Amboineſen*, *Bandaneſen*, *Ternatanen*, *Timoreſen*, *Siammers*, en vervolgens oock nootſakelick geworden, voor de *Chineſen*,

Portugeſen, en *Hollanders*, wanneer ſy lieden deſe Landen hebben beginnen te bevaren; niet dat deſe taal de natuerlicke taal deſer Volckeren is; want yder volck heeft ſijn eygen taal, maar om dat alle die menſchen eenige kenniſſe moeten hebben van de Maleytſe taal, om met de aenkomende vaartuygen te konnen handelen, en hier van daan is het dat yder een, Maleyts ſprekende, de woorden en manieren van ſpreken in ſijn eygen taal gebruickelick na ſijn begrijp in het Maleyts inmenght, daarom verſchild het Maleyts, dat de *Chineſen* ſpreken, van het Maleyts, dat geſproken wert by de *Hollanders*, en *Javanen*, niet dat het Maleyts verſcheyden is, maar om dat de *Chineſe*, en *Hollantſe* en *Javaanſe* taal van den anderen verſchilt. Alle deſe talen werden by de Maleyers genaamt met de naam van *Bahàſa Katsjòkan*, waar onder oock voornamelick geſtelt wort het *Hollands-Ambons Maleyts*, het welcke U Eerw. volgens voorbeelt der *Amboinſe Hollanders*, met de naam van een lage Maleytſe taal gelieven te vereeren; even eens, als of het krom Portugees, dat hier geſproken wort, laagh Portugees, en de rechte Portugeſe Taal, waar in het N. Teſtament Gedruckt is, hoogh Portugees ſoude weſen, of als een waal krom Nederduyts ſprekende, ſijn taal een Nederduytſe taal, en de gemeene Nederduytſe taal een Hooghduytſe taal genoemt ſoude moeten werden; dat het nu ſoodanigh met die gepretendeerde Leege taal gelegen is, ſal ymandt terſtont gewaar worden, wanneer hy ſiet hoe gebreckelick die taal is van woorden, en dat daar in noch *Orthographia*, noch *Grammatica*, nog *Syntaxis*, nog yets dat tot een taal behoort, is te vinden, daar in verſchillende ten principalen van de gemeene Maleytſe taal, dat die dingen al te ſamen daar in geobſerveert worden. Wanneer een Overſettinge goet ſal ſijn, ſoo moet wel agt gegeven werden dat de woorden wel werden geſpelt, ſoo dat niet geſchiet, ſal het belacchelick weſen. Naauwlicks wort 'er een woort ten rechten by

haar

haar geſpelt, gelijck als ſulcks blijckt uyt de Boecken die by haar zijn uytgegeven. 't Gaat met haar gelijck het hier toegaat met de *Mixtiſen*, die als ſy duyts ſchrijven men dickwils niet en weet, van wegen haar quade ſpellingen, wat ſy daar mede willen ſeggen. Soo gebruycken ſy in het gepretendeerde laagh Maleyts de namen *Badang*, *Beitul*, *Chlaja*. Wat dit voor namen zijn ſal geen Maleyer konnen raden, en ten ſy wy uyt het duyts, 't welck ſy vertaalden hadden geſien, dat ſy door *Badang* verſtonden een lichaam, door *Beitul* den Tempel, en door *Chlaja*, Pſalm. 2: 1. Heydenen verſtonden, noyt ſouden wy hebben konnen bedencken, dat voor *Badang*, . . . Bedden voor *Beitul* . . . . . *Beit-ulmucaddis*, en voor *Chlaja*, ... *Chalajak*, geſet moſten werden. In de uyt gegevene Wereltkaarten ſietmen hoe de Zee, bezuyden van Java gelegen, genaemt wert *Mare Lantchidol*, wat dit ſeggen wil ſal geen Maleyer of Javaan konnen uytleggen door de quade ſpellinge, door dien. . . . . *Lawut Kidol*, dat de Zuyt-zee beteyckent, is verandert in *Lantchidol*, welck woort geen beteykenis heeft. En ſomtijts gebeurt het oock wel, dat het woort qualijck geſpelt zijnde, een heel andere beteykenis heeft, als die gene welcke men wilde uytdrucken. Gen. 50: 16. ſet D. Brouwerius Paſang, voor Paſan, willende ſeggen, daarom ontboden ſy aen Joſeph, ſoo ſet hy daarom hebben ſy vuer gegeven op Joſeph. En Cap. 41: 43. ſeght hy Batelok, dat is een Inham, of Bay, voor Bertelud, Knielen. Meer diergelicke exempelen ſoude men konnen aen toonen, maar om kortheyts wille ſullen die nalaten. Dit is het verſchil, waar in de gemeene Maleytſe taal, die wy gebruycken, verſchild van het Ambons Maleyts, het geen door U. Eerw. laag Maleyts genaamt wert.

Sal een Overſettinge goet ſijn, ſoo moet men gebruycken die taal, waar in dat men de verſie doet, ofte wanneer men gebruykt uytheemſe woorden, ſoo moet men nemen ſoodanige

nige woorden, welcke in die taal gebruyckelick ſijn, anderſins ſalmen ſig ſelven onverſtaanbaar, of beſpottelijck maken. Wanneer een krom tongige Waal duyts ſpreeckt, en hem een duyts woort ontbreeckt om zijn meeninge uyt te drucken, terſtont waals daar ondermengt, en duyts en wals onder een ſpreeckt, en ſoo is het met de ſoo genaamde lage Maleytſe Taal, haar eenige woorden voorkomende, die ſy door onkunde in 't Maleyts niet en konnen ſeggen, hebben ſy terſtont andere, en wel voornamentlijck Portugeſe woorden by der hant, die zy daar onder lappen: ſoo gebeurt het hier niet ſelden dat in een reden van 5 a 6 woorden Maleyts, Portugees en Duyts onder een gemengt wert; hebben ſy geen Maleytſe woorden om Godt, de H. Geeſt, de H. Schrift, een bed, tijt, het moet ſoo ſijn, &c uyt te drucken, terſtont hebben ſy gereet de Portugeſe woorden Deos, *Eſpirito Sancto*, *Sagrada Eſcritura*, *kama*, *tempo*, *miſter per forca*, en diergelijcke woorden welcke ſy verſinnen. Maar gebeurt het dat niet alleen haar het Maleyts, maar oock het Portugees woort ontbreeckt, dan keert men alles t' onderſte boven, dan moet het Portugees woort *braga*, (*een keten om de beenen*) *een jock aen den hals* beteyckenen, Gen. 27:40 *Dan ſult gy ſijn jock* (*Brouwerius* ſet het over, ſijn *bragga*, verbaſtert Portugees, in plaatſe van *braga*, dat is, *een keten aen de beenen*) *van uwen halſe afruckken*. Sulx geſchiet oock in 't noemen van eygene namen. Het ſoude onbehoorlijck zijn in de Overſettinge van den Nederlandſe *Bybel*, *Egypten*, *Syrien*, *Griekenlant*, *de Roode Zee*, &c. te noemen met ander namen, dan waar mede ſy in *Europa* en in Nederlant bekent ſijn. Soo is het oock hier mede; lang ſalmen by de Maleyers noemen de boven genoemde plaatſen, eer dat ſy ſullen weten aen wat oort van het aartrijck die gelegen zijn. Maar noemen haar . . . . *Mitſir*, (*Egypten*) . . . . . *Sjaam*, (*Syrien*) . . . . . *Joenan*, of Roem, (*Griekenlant*) . . . .

Bahr

Kolsom, (*Roode Zee*) dan sullen sy terstont weten waar men heen wil, dit is het tweede verschil, waar in de gemeene Maleytse Taal van de kromme Ambons Maleytse Taal verschild, namentlijck, dat daar men in die genoemde lage taal inmengt Portugese, Duytse, of andere woorden, die by de Maleyers soo wel werden verstaan als of sy Latijn, ja pools hoorden spreken, daar men in tegendeel in de gemeene Maleytse Taal niet gebruyckt andere woorden, als by haar gebruykt en in haar gemeene Schriften gevonden werden.

Dat yder taal sijn Eygen *Grammatica*, en *Syntaxis* heeft is seker, en sonder daar agt op te geven, kan 'er niet anders als een kromme verwarde en veeltijts onverstaanbare taal gesproken werden, maer nogh op de *Grammatica* noch op de *Sÿntaxis* wert in die genoemde lage of kromme taal de minste reflexie genomen, dit geeft wel een gemackelijckheyt in 't spreken maar een moeylijckheyt om wel verstaan te werden. *Adjectiva Substantiva* en *Verba* worden al onder een vermengt, nu voor het eenen dan voor het anderen, en daar de Maleyers niet alleen haar *Activa* en *Passiva* hebben gelijck als de *Latijnen* en *Grieken*, maar oock haar *Kal*, *Niphal*, *Pihel*, *Puhal*, *Hiphil*, *Hophal* en *Hitpahel*, gelijckde *Hebreen*, *Arabiers* &c. Soo wort in 't minste by haar daar op geen agt gegeven maar volgen daar in doorgaans de manieren van spreken in de Duytse taal gebruyckelijck voor *verberari amari*, seggen sy, *Fieri verberare fieri amare*, hoe belagchelijck soude een Latijnse Oversettinge niet zijn, daar soodanigen een stijl gebruyckt wiert? hier van daan is het oock, dat sy geen onderscheyt maken, tusschen *discere* en *docere*, maar gebruyken het eene voor het andere. Wanneer Christus de Apostelen belaste de Volckeren te onderwijsen, soo set *D. Brouwerius* dat over als of men in 't Latijn seyde, *discite omnes homines* voor *docete* Matt. 28: 19. wanneer 'er staat Gen. 4: 25. sy noem-

de ſijnen name Seth, ſoo ſtaat 'er in het Maleyts, *ſy hadden ſijnen name Seth*, wanneer 'er ſtaat Gen. 11: 9. Daarom noemde men haren name Babel, heeft *D. Brouwerius*, daarom hebben de *Menſchen* haren *Name Babel*. *Sara* ſeyde Gen. 21: 10. de Soone deſer Dienſtmaagt ſal met mijnen *Soone* niet Erven, ſoo ſet hy over, de Soone deſer Dienſtmaagt, ſal geen Erffeniſſe weſen met mijnen Soone. Wanneer 'er ſtaat Gen. 18: 28. Ick en ſalſe niet verderven. Soo ſet hy over, ick en wil niet vergaan, wanneer 'er ſtaat Luc. 3: 20. Dat *Herodes*, *Johannem* in de gevankeniſſe geſet hadde, ſoo heeft hy hadde een ſlot Johannem in de gevanckeniſſe. Daar nu die laage Maleytſe taal ſoo kreupel is in haar *Grammatica* kan men light ſien, wat van haar *Syntaxis* te verwagten is. Wanneer 'er ſtaat dat *Abraham* rijck was in *vee*, *ſilver*, *en goud*, ſoo ſet hy over, dat hy een Beeſt was, dat hy was ſilver en goud. Wy weten wel, dat deſe kromme maniere van ſpreken hier gebruyckelijck is, niet alleen in het Maleyts, maar oock in het Portugees, en Nederlands by de *Mixtiſen*, die ſuliende ſeggen, dat ſy gelt hebben, wel gewoon zijn te ſeggen, ick ben gelt, of nogh erger, ick is gelt. Maar laten die ſoo krom ſpreken, als ſy willen, ſoodanigh een kleet moet Godts Woort niet aengetogen worden. Dit is nu wederom een onderſcheyt tuſſen de gemeene, en kromme Maleytſe taal, dat deſe dingen wel in de eene, maar niet in de andere werden geobſerveert.

Wanneer een Nederlants woort heeft twee of meer betekeniſſen, ſoo is het, dat de invoerders van het Hollands Ambons Maleyts, die ſelfde beteyckeniſſe geven, aen het Maleyts woort, dat het een of 't andere betekent. Paſang betekent eygentlijck yets met vuur aanſteken, ende nadien, wanneer men met een Roer ſchiet, het kruyt met vuur aengeſtoken wort, ſoo beteyckent het oock ſoo veel als vuur te geven, of met een Roer te ſchieten, maar dewijl d'er oock geſeght wert, te ſchieten met een boogh, ſoo is 't dat *D. Brou-*

Brouwerius Gen. 21: 6. wanneer hy ſal Overſetten, *Als eene die met een boge ſchiet*, dat Overſet, *Als een die met een boog vuur geeft*. Even eens als of in dien tijt het buskruyt al was bekent geweeſt, en dat men daar mede hadde konnen ſchieten met een boog. Kruypen betekent kruypen op den buyck, als ſlangen, wormen &c. Oock betekent het ſoo veel als kruypen op handen en voeten, als de kinderen, ofte kruypen op vier voeten als de Honden. Wanneer ſy nu ſpreken van het kruypende gedierte, ſoo gebruycken ſy daar toe, een woort, 't welck ſoo veel betekent, als op handen en voeten, en oock op vier voeten te kruypen, even eens of gedierte, die men ſiet dat op haar buyck kruypt, doen ter tijt op vier voeten gekropen had. Soo wanneer hy ſpreekt van wormen, ſoo gebruyckt hy daar toe een woort, 't welck betekent wormen die in den buyck van een Menſch groeyen. Munte betekent een kruyt, 't welck met die naam genoemt wort, en het betekent oock de munte die op het gelt ſtaat, en vervolgens wert het oock wel voor gelt gebruyckt. Wanneer men leeſt Matt. 23: 23. *Gy vertient de Munte, de Dille, en de Comijn*, ſoo wert de naam munte door haar vertaalt, *Derham*, *Gelt*, een woort, welck de *Arabiers* hebben ontleent van de *Griecken*, en gebruyckt wert in de *Arabiſe verſie* van *Erpenius* Gen. 20: 16. Matt. 28: 12. Luc. 15: 8. 9. Joan. 2: 15. in de *verſie* van *Erpenius* en *Walton*. Dat de Heeren *Haſel* en *Ruyl*, ongeſtudeerde Perſoonen, hier in hebben gedwaalt, is geen wonder, maar dat eerſt *D. Heurnius*, de Overſettinge dier Heeren, willende verbeteren, en naderhant *D. Brouwerius*, als oock den Engelſman *Thomas Marſhall*, dit niet hebben geſien, en dat ſy de Heer *Haſel* daar in blindeling hebben nagevolght, is te verwonderen, aangemerckt, ſy lieden niet hebben gemerckt dat het woort *Derham* van het *Grieckſe* woort *Dragma* afkomſtigh is. Wie ſoude nu ſoodanig een taal verſtaan, ten zy yemant kenniſſe hebbende van de Duytſe taal, wiſte dat

het woort Munte die tweederley betekeniſſe hadde. Hier van daan is het oock dat *D. Brouwerius* Gen. 1: 2. ſullende overſetten, *de Geeſt Gods* ſweefde over de wateren, ſegt, *de Geeſt Godts* vloogh over de wateren

Wanneer in de kromme Maleytſe taal (meermaal genoemt) haar een woort voorkomt, dat ſy in 't Maleyts niet konnen ſeggen, en niet van ſints zijn een Portugees woort daar toe te gebruycken, ſoo nemen ſy daar toe een woort, 't welck heeft een andere betekenis; ſoo gebruycken ſy een woort dat onderhouden, of voeden betekent, voor ſcheppen, en oock voor ſegenen, ſoodanigh als geſeght wert: In den beginne *ſchiep Godt Hemel* en *Aarde*, ſy ſeggen, in den beginne onderhielt of voede *Godt Hemel* en *Aarde*. Wanneer deſe Overſettinge plaats grijpt, wat dwalinge ſal daar uyt niet voorkomen? een naam welcke verſtant betekent, gebruycken ſy oock voor bedrogh, Gen. 3: 13. alwaar ſtaat de ſlange heeft my bedrogen, is volgens haar Overſettinge, de ſlange heeft my verſtandig of wijs gemaackt. Wanneer 'er ſtaat Luc. 1: 74. op dat wy Godt ſouden dienen, ſoo ſetten ſy in quaat Maleyts, *op dat wy Godt ſouden ſenden*. Wanneer van de Wijſen, die uyt het Ooſten tot Chriſtum quamen, geſegt wert, dat ſy hare geſchenken aan hem bragten, ſoo gebruycken ſy daar toe een woort, 't welck betekent een Goddelijck Keyſerlijck of Koninckliick geſchenck, een naam, welcke volgens de geſchrevene Maleytſe Wetten van geen onderdaans geſchenck op pene van de doot gebruyckt magh werden: en ſoo een vremdelinch met ſijn geſchenck aen yemant, wie het oock was, ſulcks beſtont te doen, ſijn geſchenck wiert niet alleen verworpen maar ſelver ſoude hy oock luſtigh afgeroſt worden. Daarom die vertaalinge leſende, ſoude een Maleyer met die van 't Pauſdom terſtont in gedachten vallen, dat de Wijſe zijn geweeſt Koningen. Op ſoodanigh een manier ſoude die Overſettinge by de Papiſten nogh konnen doorgaan. Maar hoe ſal eenigſins,

ſins, ſoo wel by de Papiſten als by Gereformeerde, verdragen konnen werden, die Overſettinge die hy gebruyckt Matt. 5: 23. 29. en 8: 4. Wanneer geſproken wert van de Offerhande die men Godt met een nedrig herte tot een teycken van danckbaarheyt op-offert, hy daar toe gebruyckt dat ſelve woort, 't welck betekent een Gave, die uyt een *Souvereine* magt en gunſte tot yemant, of van Godt, of van een Koningh wert gegeven. Wanneer in die genoemde lage taal geſproken werd van Godt te dancken, ſoo gebruycken ſy daar toe ſoodanig een maniere van ſpreken, die ſoo veel betekent, als yemants geſchenck uyt genegentheyt tot hem aan te nemen. Wanneer deſe Inlanders komen voor de grooten om yets van haar te verſoecken, is het by haar een gebruyck niet anders als met een geſchenck daar te verſchijnen, wanneer dat geſchenck wort aengenomen, is het een teycken, dat men in haar gunſt, en wel by haar ſtaat, en dan zijn de grooten gewoon te ſeggen, ick neem u geſchenck aen, dat is ſoo veel, als of ſy ſeyden, ghy ſtaat wel by my, ick ben uw genegen, ſoo doet men dan in die lage Maleytſe taal de geloovige ſpreken, ſoo doet men haar ſeggen, dat Godt wel by haar ſtaat, en ſy hem gunſtigh ſijn. Wanneer ſy Chriſtum den Verloſſer noemen, ſoo gebruycken ſy een woort, 't welck betekent de koopinge van een menſch, maar doen daar by ſoodanigh een woort, dat een van de geringſte bedieningen betekent, die 'er ſijn te vinden, en ſoo wert dan die gene, die *verheerlijckt* is boven alle Kroonen en Magten, geſtelt in den laagſten trap, en geringſte bedieninge, en ſoo wert Joan. 16: 14. de *H. Geeſt* genoemt een *Trooſter*, welcke *D. Brouwerius* overſet met een Naam, die qualijck een Kranck-beſoecker ſoude paſſen; en ſoo geheurt het dickwils, dat ſy verſcheyden dingen toepaſſen ſodanige namen, die der gants niet toe behooren. De Maleyers verſtaan door het woort *Orang* een redelijck ſchepſel, het zy een menſch, die ziel en lichaam heeft, als oock de

Engelen, en wert daar door een perſoon te kennen gegeven; maar met die naam werden in de ſoo genaamde lage Maleytſe taal genoemt ſoodanige dingen, die leven en redenloos zijn, gelijck door *D. Brouwerius* Gen. 1. genoemt werden, niet alleen Vogelen, Viſſen, en Wormen, maar ſelfs oock de *Son*, *Maan*, en *Sterren*, waar door yemant van de *Heydenen* ligtelijck hier gebragt ſoude werden, tot de *Godsdienſt* der *Sabeen*, welcke de *Son*, *Maan*, en *Sterren*, aanbaden, of beveſtight in het oudt gevoelen, welcke hier ſeer gemeen is, van de verhuyſinge der zielen.

Wanneer haar voorkomen eenige *Arabiſe* woorden, in de Maleytſe taal gebruyckelijck, worden die ſoo jammerlijck gerabraackt, en ſoo verkeerdelijck uytgeleydt, dat het niet is te ſeggen. Het is een gewoonte by alle *Muhammedanen* den Tempel van Jeruſalem met de naam van *Beit-ulmukaddis* te noemen. Soo wort oock in de *Arabiſe verſie* van *Erpenius* den Tempel genoemt Rom. 2: 22. maar in de Overſettinge van D. Brouwerius, en van andere wort den Tempel genoemt *Beit*, en dan wort daar by gedaan de *articulus* van het woort, welcker moeſte voegen, en voor *Beitulmukaddis* geſtelt *Beitul*. Dat is immers een bewijs dat zy niet weten, wat ſy ſeggen. Wanneer Gen. 43: 31. ſtaat, dat *Joſeph* ſigh bedwongh, ſoo ſet *D. Brouwerius* dat over door een *Arabis* Woort, en ſeght, dat hy ſigh ſelven kaſtijde, of beſtrafte. *Geluckſaligh* wort door gaans by haar vertaald door 't woort *Moemin*, en met wat voor kragtige reden men haar dwalinge heeft aangeweſen, dat het was een *participium in Hiphil*, ofte in de vierde *Conjugatie*, afkomende van het *Hebreeus* מאמין en *Arabis* woort . . . . of . . . . 't welck *gelooven* betekent, ſoo heeft men haar evenwel daar noyt konnen afbrengen, by aldien ſy maar eens hadden konnen, of willen na ſien, de *Arabiſe verſie* van Joan. 20: 27. Gal. 3: 9. 2 Cor. 6: 15. &c. ſoo wel de gene, die door *Erpenius*, als door *Walton* is uytgegeven,

ſoo

ſoo ſouden ſy immers ten vollen daar van overtuygt zijn geworden. Het woort *tobat* betekent bekeeringe, het komt af van . . . . *toba* welcke het ſelfde is met het *Hebreeus* woort שוב, en wort voor bekeeringe gebruyckt in de *Arabiſe verſie* van het N. Teſtament, Matt. 3: 8. 10. en 9: 13. Actor. 5: 31. en in dien ſelfden ſin wort het oock doorgaans gebruyckt by alle Maleytſe Schrijvers, maar dit woort, welck bekeeren betekent, wert by haar in vervloecken verandert. Gen. 5: 29. alwaar ſtaat, *het aardrijck* dat de *Heere* vervloeckt heeft, ſetten ſy over, dat de *Heere* bekeert heeft, Gen. 9: 21. Ick ſal het aartrijck niet meer vervloecken, vertaalen ſy, ick ſal het aartrijck niet meer bekeeren. Gen. 3: 14. Daarom zijt ghy vervloeckt boven al het *Vee*, ſeggen ſy, daarom is u bekeeringe boven al het *Vee*. Matt. 5: 44. Segentſe, die u vervloecken, ſetten ſy over, Onderhoudt de gene die tot u keeren. Fael betekent een gedoente, daat, zijnde een *Arabiſch* woort, over een komende met het *Hebreeus* . . פעל. evenwel moet dat woort by haar betekenen, *aart*, *natuer*, gelijck *D. Brouwerius* dat gebruyckt Gen. 1. 11: 12. en andere plaatſen meer. Het verdriet alle die *abſurditeyten* aen te wijſen: evenwel eer wy hier van affcheyden, ſullen wy nogh een *Exempel* voortbrengen, en daar mede de ſaack beſluyten. Wanneer de invoerders van dat Hollands Ambons Maleyts hier eenige woorden hebben ontmoet, die eenige gelijckeniſſe hadden met eenige *Latijnſe* woorden, ſoo hebben ſy die woorden gebruyckt, om de *Latijnſe* daar door over te ſetten; ſoo gebruycken ſy het woort *Saluwany* voor *Silo* Gen. 49: 10. en voor *Salvator*, doorgaans in het N. Teſtament; by aldien ſy *Sulwaan* geſet hadden, was het om te verdragen geweeſt, om dat het een Arabiſch woort zijnde, betekent een remedie tegen de liefde of droefheyt. Maar *Saluwany*, is noch Arabiſch, noch Maleyts, en t' eenemaal by haar onbekent, als men daar naar vraagt, alleenlijck leeſt men

yets

yets van eenen *Salwany*, die in voorige tijden, een maghtigh en groot Koningh op Cormandel is geweeſt. Deſe naam heeft haar gedaght bequaam te weſen, om den naam van *Silo* en *Salvator* over te ſetten, even eens of onſen *Konig Jeſus*, binnen Bethlehem gebooren, een Heydens Koning op de Kuſt geweeſt waar. In 't Maleyts leeſt men dickmaals den naam van *Sacti*, 't welck eygentlijck betekent een *Magus* of Tovenaar die door een lange abſtinentie en Eremitagie kragt heeft gekregen over de geeſten, en Duyvelen, en die voor hem te doen komen, en alſoo wonderlijcke dingen weet uyt te righten: en daarom als de Maleyers hier hooren vertellen de daden van Doctor Fauſtus, ſoo houden ſy hem voor een grooten *Sacti*. Maar aangeſien het geluyt van *Sacti*, en *Sancti* eenigſints over een komt, heeft dit woort al mede tot haar kraam gedient, om daar door 't woort *Sanctus* te vertaalen, ſoo wort by *D. Brouwerius* Rom. 1: 7. de *heylige geroepene Romeynen*, met de naam van *Sacti* (*Tovenaars*) genoemt en wanneer 'er ſtaat Joan. 10: 36. *dat den Vader den Soone heeft geheyligt*, ſoo ſtaater, *dat den Vader de Soon tot een Magus* of *Tovenaar* gemaakt heeft en Joan. 17: 19. *ick heylige my ſelve voor haar, op dat ſy geheyligt mogen werden*, ſoo ſtelt *D. Brouwerius*, ick make my tot een *Magus*, of Tovenaar op dat ſy oock Tovenaars ſouden werden. In waarheyt wie ſoude niet ſchricken die ſulcke dingen komé te leſen, *Chriſtus* de *Soone Gods*, ja de waaragtige *Godt* ende het Eeuwige leven, ſelver met de naam van *Sacti*, (Tovenaar) te noemen, En ons geroepene *Heylige* met de naam van Tovenaars te vereeren.

Soo hebben wy dan eenige weynige ſtaaltjes uyt ontelbare *U Eerw.* voorgehouden, waar uyt men ten vollen kan bemercken, dat het onderſcheyt in de Maleytſe Taal, niet is gelijck het Hoogduyts van het Nederduyts, maar wel gelijck het Nederduyts, van een kromtongige Waal geſproken, van het rechte Nederlandts verſchilt, in de ſpellinge,

in

in de manieren van ſpreken, in de *Grammatica*, en *Syntaxis*, verkeerde bevattingen van woorden. Nu geven wy het aan *U. Eerw.* oordeel ſelfs over, of het wel dienſtigh ſoude zijn de *H. Schrifture* in ſoo een kromme Waalſe Nederlandſe taal te drucken, om ſoo alleen door kromme Walen geleſen, en verſtaan te werden ſoude het wel noodigh zijnde ſelve uyt te geven in ſoo een kromme Duytſe taal als hier gebruyckt wert by de Mixtiſen en Swarten? ſoude *U. Eerw.* de Heeren Bewinthebberen wel derven verſoecken, dat het *N. Teſtament* in een kromme Portugeſe taal gelijck hier door de Slaven langs de ſtraat geſproken wert, gedruckt wiert, na dat ſy reets de onkoſten gedaan hadden, om die in het goet Portugees uyt te laten gaan? Souden de Portugeſende de ſpot daar mede niet drijven, wanneer ſy ſulcke Overſettinge laſen? En wat gedachten moeten de Maleyers niet hebben wanneer ſy ſulcke kromme en aanſtootelijcke redenen hooren? Laat nu toe dat de *H. Schrijfture* gedruckt wert met ſoodanigh een ſtijl, die beſpottelijck is, en Ergelijck, voor een verſtandigh leſer. Laat nu toe dat men in plaats van ſijn Saligheyt te ſoecken in Jeſus, die geboren is binnen *Bethlehem*, men die ſal gaan ſoecken in een *Heydens Koning* laat nu toe dat de gemeynte der Heyligen genoemt wert een gemeynte van *Magi* of *Tovenaren*. Ja laat toe, datter geſeght wert dat de *Vader* ſijnen *Soone* onſen *Saligmaker* tot een *Tovenaar* gemaakt heeft, het welck de Joden gretigh ſullen aenemen wy ſullen daar part noch deel aen hebben, deſen brief ſal een getuyge daar van weſen, vergeeft het ons, Broeders, dat wy ſoo vrymoedigh ſchrijven aan *U. Eerw.* aanſienlijcke vergaderinge. De ſaken Chriſti laat ons niet toe hier in laauw te weſen, al was't ook voor *Koningen* en *Princen*.

Dogh *U. Eerw.* ſullen miſſchien ſeggen dat de Overſettinge van *D. Valentijn* niet is als die van *D. Brouwerius*, of andere, die reets gedruckt ſijn, en dat alle die verkeerde

ſtellingen kromme, en aanſtootelijke manieren van ſpreken daar in niet en ſijn te vinden, wat daar van zy konnen wy niet ſeggen, alſoo onſe vergaderinge dat werck noyt heeft geſien. Maar wat gedachten kan men hebben, van de Overſettinge van ſoodanigh een, die de kromme maniere van ſpreken. Van den beginne zijner aan-komſt alhier heeft in-geſogen, en die *verſie* heeft klaar gemaackt, in ſoo een korten tijt, dat men in de ſelve naauwelijcks den *Bybel* ſoude konnen uytſchrijven, daar onſe *Duytſe Overſetters den Bijbel* vertaalende, ſoo een ~~een~~ geruymen tijdt daar aan beſigh ſijn geweeſt. *U. Eerw.* oordeelen evenwel, dat dat werck behoort voort te gaan om de getuygeniſſen, die door eenige Landt grooten en, Schoolmeeſters zijn gegeven. Dogh hoe lichtelijck by haar te krijgen ſijn getuygeniſſen van Schoolmeeſters; die onder de Predecanten ſtaan, en niet gaarn haar tot tegen partijders hebben, weten ſeer wel de gene die daar hebben gelegen. Op wat voor een wijſen *D. Valentijn*, die getuygeniſſen heeft gekregen, kan men lightbedencken, wanneer men weet op hoedanigen wijſen hy die verſoght heeft vanden Kercken-raat, namentlijck getuygeniſſen en rekommandatien over een werck, het welck ſy noyt hadden geſien. En het ſchijnt dat die Grooten en Schoolmeeſters niet gebruyckt hebben die voorſichtigheyt die den Kercken-raat van *Amboina* gehadt heeft, die het werck eerſt heeft willen ſien, eer dat zy daar een getuygenis van gaven. Doch het zy ſoo het wil, ſy hebben de *verſie* geſien, of niet geſien, hebben ſyſe niet geſien, hoe konnen ſy 'er van getuygen, hebben ſyſe geſien, ſoo is het wonder dat *D. Valentijn* voor den Kercken-raad ſoo van *Amboina*, als van Batavia, niet gehadt heeft die deference, die hy heeft gehadt voor eenige Schoolmeeſters. Ja hebben ſy die *verſie* geſien, wel wat konnen ſy daar van oordeelen? wanneer men een getuygeniſſe geeft, moet men geven reden van weten ſchap. Wanneer men geeft getuygeniſſe

geniſſe van een *verſie*, moet men oock geven een getuygeniſſe dat de Overſettinge wel over een komt met den genen, waar uyt de Overſettinge is geſchiet, hoe kan nu dat geſchieden door ſoodanige, die het *O. Teſtament* noyt hebben geleſen, en geen *Duyts* of *Latijn*, veel minder *Griecks* of *Hebreeus* verſtaan. Dogh ſeggen *U. Eerw.* dat deſe wel niet bequaam zijn om te geven een getuygenis van de nuttigheyt der Overſettinge, maar alleen van de noodſakelijckheyt van ſoodanigen werck in de *Amboinſe* Kerck. Doch willen wy *U. Eerw.* wel in bedencken geven welck getuygenis hier meer gelden moet het getuygenis des Kercken-raats van Amboina, die met haar verſoeck, en de Kercken-raat van Batavia om die Overſettinge hier by der hant te nemen, daar mede gegeven heeft een getuygenis van de nootſakelickheyt van dat werck, waar mede men hier beſigh is, en dat hier meerder gelden moet de getuygeniſſe van eenige onwetende School-meeſters. En wanneer dat verſoeck is aengenomen door deſen Kercken-raat, en toegeſtaan door de hooge Regeringe, ſoo is het werck dat hier gedaan wort, niet een byſonder; maar een gemeen werck geworden. Wanneer op de Ordre der *Staten Generaal* een nieuwe Overſettinge is gemaackt om ingevoert te werden in alle de Kercken, die onder haar Heerſchappie ſtonden, ſoude het dan wel betamelijck zijn geweeſt, dat een byſonder perſoon op ſijn eygen ſelfs dat werck hadt ondernomen? ſoude een byſonder Synode de magt wel hebben gehadt, om ſoodanigen werck in de publijcke Kercken in te voeren, om alſoo het oogwit der Heeren Staten te verydelen? maar *U Eerw.* gelieven te ſeggen dat het niet en ſal gedruckt werden, als na een naauwkeurige *Reviſie*. By aldien *D. Valentijn* ſijn werck een goede *Reviſie* hadt willen onderwerpen, moeſt hy dat in *India*, daar men Maleyts kan gedaan hebben, en niet in *Hollant*, daar die tale vremt is. Dat *U Eerw.* ſeggen, dat in *Hollant* ceſſeren die redenen, die *D. Valentijn* hebben bewogen, om ſulcks aan de *Am-*

boinſe (wy doen 'er oock by) *de Bataviſe* Kercken-raat te weygeren. Dit is een waarheyt die niet als al te waaragtigh is. En wat is dogh die reden geweeſt, niet de queſtie die hy gehadt had met *D. Gordon*, maar om dat daar Mannen zijnde, die de Maleytſe tale kundig waren, hem terſtont ſijne fouten en miſſlagen ſouden hebben konnen aenwijſen; het welck in *Hollant* niet kan geſchieden, deſe toets heeft hy ſijne Schriften niet willen onderwerpen. Wy ſullen evenwel voor vaſt ſtellen, dat die *Reviſie* en verbeteringe exact en naauwkeurigh weſen ſal; en dat daar door alle kromme en aanſtootelijcke manieren van ſpreken ſullen wegh genomen werden: laat dat ſoo zijn, maar dan ſullen *U Eerw.* niet een lage, maar een hooge *Maleytſe verſie* hebben, daar noghtans *U Eerw.* willen verſorgen een lage Maleytſe *verſie*, om van den gemeenen Man verſtaan te werden, gelijck *U Eerw.* in haren Brief gelieven te ſchrijven. Maar wie ſullen dogh die *Riviſores* weſen? wy konnen dat immers wel dencken, wy kennen immer wel die gene, die eenigſints de Maleytſe taal kundigh zijnde, hier van daan na het *Vaderlant* ſijn vertrocken; niemant van haar heeft oyt een goet Maleyts Boeck geleſen, ja noyt konnen leſen, te ſamen ſpreken ſy even krom, alle beſmet zijnde met den ſelven euvel, en wat verbeteringe heeft men te wagten van die menſchen, die alſoo langen uyt India zijn geweeſt, dat by aldien zy al dien tijdt niet anders als onder de Maleyers verkeert hadden, ſy haar eygen taal ſelver ſoude hebben vergeten, daarom ziet wel toe *Eerw. Heeren*, dat dat goet welcke in de *verſie* van *D. Valentijn* nogh is, door ſoodanige *Reviſores* niet wort wegh genomen en bedorven, en dat alſoo die Overſettinge van *D. Valentijn* niet overkome dat gene, 't welck gebeurt is, ontrent de Overſettinge der 4 *Evangeliſten* en de 50 Pſalmen, welcke in de *Maleytſe taal* waren overgeſet door de Heer *Haſel* directeur geweeſt zijnde in *Patam*, en door de Heer *Ruyl*, welcke Mannen een langen tijdt verkeert hebbende

bende in die plaatſen, daar het beſte Maleyts wert geſproken, daar door hadden verkregen een rechte kenniſſe dier taal, en de woorden in haar eygen kraght ſeer naauw wiſten uyt te drucken, gelijck men daar nogh van ziet eenige voetſtappen overgebleven in haar voorgenoemde Boecken. Wanneer *D. Heurnius* die Boecken in handen kreeg, deſelve overgeſien, en ſoo hy ſeght, verbetert heeft, ſoo is 't, dat hy deſelve na ſijn wijſe fatſoenerende, die ſoodanigh heeft mishandelt en bedurven, dat die gene, die de *verſie* van de Heeren *Haſel* en *Ruyl* ſelfs hebben geſien, haar ſelven bedroefden en quaat maackten, ſiende hoedanigh de woorden en ſtijl door *D. Heurnius* zijn bedorven, even eens als of een onwetende Monnick de Schriften van *Eraſmus*, in ſijn tijdt hadde willen verbeteren. Immers kan *U Eerw.* niet onbekent weſen, dat geen 't welck is voorgevallen ontrent de *verſie van het Nieuwe Teſtament* door *D. Ferreira*, deſe zijnde een gebooren Portugees, die men preſumeeren moet een regte kenniſſe van ſijn eygen taal te hebben, hadde de *verſie* van het *N. Teſtament* in de Portugeſe taal voltrocken, en na het Vaderlant geſonden, alwaar deſelve is gedruckt geworden, na dat die eerſte was gerevideert door *D. D. de Voogd* en *Heynen*, mannen die pretendeerden een goede kenniſſe van het Portugees te hebben, wat is het gevolgh van dat werck geweeſt? dat Boeck tot *Amſterdam* gedruckt wert verworpen om redenen, die daar van zijn gegeven, een andere *Reviſie* en druck wort daar naar op Batavia by der hant genomen. En ſoo heeft de *E. Comp.* te vergeefs verſpilt de onkoſten die in 't Vaderlant gedaan zijn. Meynen *U. Eerw.* dat het hier beter gaan ſal? is ſulcks geſchiet ontrent een *verſie*, Die door een Portugees is opgeſteld in ſijn eygen taal, die gerevideert is van mannen, die eerſt uyt *India* waren gekomen, die de Portugeſe taal kundigen waren, als gelegen hebbende op *Ceilon* daar het beſte Portugees onder de onſe wert geſproken, ja ontrent een *Verſie*,

tot wiens *Reveſie* konde verſorght werden meerder Perſoonen, die de Portugeſe taal kundigh waren na dien men in *Hollant* van ſoodanige geen gebreck heeft. Wat ſalmen hebben te verwagten van ſoodanigh een *verſie*, Die in een vremde taal gedaan is, die gerevideert is van ſoodanige die een geruymen tijt uyt India geweeſt zijnde, vaſtgeſtelt moeten werden haar meeſte Maleytſe taal vergeten te hebben en daar geen anders buyten die gevonden werden. De welcke de Maleytſe taal verſtaan: en wat ſal het gevolgh daar van zijn, als dat men die kromme ſtijl die ergelijcke en Godſlaſterlijcke manieren van ſpreken hebben de aen geweſen, de *E. Comp.* met veel meerder redenen ſoude reſolveren, dat gedruckte boeck wederom te ſupprimeren, en die onkoſten aan haar been te knoopen, veel liever als de vyanden van onſen Godtsdienſt redenen tot laſteringen te geven.

By al dien dan *U. Eerw.* Evenwel mogten genegen ſijn dien druck voort te laten gaan, ſouden wy *U. Eerw.* raden die Overſettinge niet anders als door *D. Valentijn* ſelfs te laten revideren, nadien men vaſt ſtellen moet dat hy laaſt uyt *India* zijn de gekomen, dat Maleyts, het geen hy gekent heeft, minſt ſal hebben vergeten; ofte anders die *verſie* herwaarts over te ſenden, op dat wy ſouden konnen ſien hoe danigh die geſtelt is. Dit het gene wy hebben noodigh geoordeeelt om te beantwoorden *U. Eerw.* conſideratien, die ons ſijn voor geſtelt in den Brief, die de *Synodus* van *Noort-Hollant* den 6. Auguſty 1696. ons toegeſonden heeft en gelijck als volgens *U. Eerw.* Recommandatie, en onſe geduerige gewoonte *U. Eerw.* letteren zijn gecommuniceert aan alle de Leden van de Kerckelijcke Vergaderinge, ſoo is het oock, dat die geſamentlijck, met een parigheyt van ſtemmen ten vollen hebben geapprobeert deſe Antwoort, ſoo als die hier is neder geſtelt.

Onder ſtaat, Collatione factâ accordeert,
En is geteyckend, Melchior Leydecker, *Epiſt. p. t. Scriba.*

Het

Het is twee Jaren geleden, dat de *Christelijcke Synodus* van *Noord-Holland*, tot *Enkhuysen* vergaderd, soo op mijn *getuigenissen*, als mondeling *vertoog* van de *Staat* der *Kerke* van *Amboina*, en van 't geen ik met een *Oversetting* van de *Bybel* in de *lage* of *gemeene Malijtse taal*, (die ik toonde onder de *Malijtse Christenen* nut, ja *alleen* nut te zijn) tot stigting, en verdre opbouwing van't *Christendom* aldaar, gedaan had, de goedhyd gehad heeft, van my, na van mijne billijke en goede sake *gepersuadeerd* te zijn, de behulpsame hand tot voordsetting van den druk mijns *Werks* door een gunstige *Resolutie*, van 't selve by de Ed. Heeren *Bewindhebberen*, Gecommitteerden ter *Vergadering* der 17. met alle kragt te sullen voordsetten, te bieden, en van die *Resolutie* ook, een Missive in den selven Jare aan den Eerw. *Kerken-raad* van *Batavia* afgegaan, aan haar Eerw. in 't breede kennis te geven; op welke letteren dan van de *Christ. Synodus* voornoemd, d'Eerw. *Kerken-raad* van *Batavia* heeft gelieven te antwoorden ~~en~~ een Missive, dit Jaar voor de *Christ. Synodus* (tot *Alkmaar* vergaderd) by Extracten gelesen; waar mede haar Eerw. (soo veel haar mogelijk was) de voordsetting van mijn *Werk* hebben tragten te stuiten. Dewijl nu haar Eerw. niet alleen by de *Christ. Synodus* dit hebben tragten te bewerken, maar ook soo'n indruk aan 't Eerw. *Classis* van *Amsterdam* (soo my 't eerst bleek) en ook aan 't Eerw. *Classis* van *Walcheren*, (soo my wat later, bij haar Eerw. Missive daar over aan my, en aan de *Christ. Synodus* geschreven, te voren quam) hebben soeken te geven, als of mijn werk de hulp en *protectie* van die *aansienelijke Christelijke Vergaderinge* niet waardig, maar veel eer een onnut, en *bespottelijk* Werk was, en dit ongetwijffeld (soo 't by my legt) ook wel aan de *Ed. Hoog-Agtb. Vergadering* der 17. geschied sal zijn, soo heb ik, om mijn *Werk* en *Oversetting* op een billijke wijse te verdedigen, en met een ook om by de *Synoden*, en al d'Eerw. *Classen*, in

Steden

Steden daar *Kameren* zijn, en voor al de *Ed. Hoog-Agtb.* Heeren 17., (ten eynde haar Ed. Ed. geen *verkeerd* denkbeeld van dese saak, door een *verkeerd gegeven berigt van dien*, mogten hebben, of behouden) na waarhyd te onderrichten, het ten hoogsten van mijn pligt en best gedagt, die *Brief* van *Batavia*, (voor soo verre die mijn sake betreft) van woord tot woord, soo als my die van d' Eerw. *Classis* van *Walcheren* toegesonden is, voor af te laten gaan, en van stuk tot stuk daar op te Antwoorden; ten eynde alle en een ygelijk, die dit Antwoord, vergeleken met de hier agtervolgende Extracten, of getrockene saken uit *Brieven*, tusschen die van *Batavia* en *Amboina*, en vice versa, en ook tusschen andre *Gemeenten*, met haar Eerw. gewisseld, eens vooral *klaar* en *evident* blijken mag, hoedanig de *constitutie* der *Malijtse Kerken* in *Indien*, ten aansien van de *Malijtse talen* is, en wat *taal*, namentlijk, of de *hooge*, en of de *lage*, en *gemeene*, ende by my gebruikte, van dienst en vrugt zy. Om van 't welke dan een begin te maken, ik ter sake komen sal.

d' Eerw. Broederen seggen dan voor eerst, dat sy wel *gewenst hadden, dat het schrijven van hare Vergadering meer ingang gehad had by de Synodus, als 't voorgeven van D. Valentijn:* en ik verheuge my, dat *de Christ. Synodus* mijn *bewijsen* meer geloof heeft gelieven te geven, dan het *voorgeven* van d' Eerw. *Kerken-raad* van *Batavia*, gelijk te sijner plaatse bewijsen sal.

Ook wenschen haar Eerw. *dat de Christ. Synodus, alvorens met soo een Werk voord te gaan, met dien Kerken-raad hadden gelieven te consuleren:* het is billijk *te consuleren* met lieden, die verstand van die saak hebben, welke in geschil is: hier is nu in geschil, of mijne *versie*, die in de *gemeene taal* verveerdigd is, dan of die van d' Heer *Leidecker*, die in een *Hooge*, cierlijke, en (soo men segt) in de *suivre Malijtse taal* toeberijd werd, beter zy. Die daar over sul-

len

len oordeelen, dienen ten minſten van een van byden die *talen*, niet alleen *kennis*, maar ſelf een *Theologiſche kennis* te hebben: want hier te *Lande* ſou ik 'er vele konnen aanwijſen, die het *Malijts* byſonder wel konnen ſpreken, dog die ik daarom niet *capabel* ſou oordeelen om mijn *Werk* te *revideren*, vermits hare *kennis* ſig *principaal* over ſaken van *Negotie* en dagelijkſe converſatie, en *ook wel* over ſaken van *Godsdienſt* uitſtrekt; maar niet met die naaukeurighyd, als in ſoo'n *Reviſor* vereyſcht werd, die, buiten dat hy *taalkundig* zy, ook een *Theologant* in die *taal* diend te zijn. Dit nu, geloove ik niet dat imand, die de billijkhyd plaats geeft, ſal tegenſpreken. Wanneer nu de Broederen op *Batavia* wenſchen, *dat men met haar Eerw. daar over eerſt geconſuleerd had*, en ſy ondertuſſchen te gelijk voor dat *hooge Malijts* ſchrijven, ſoo was 't immers voor al van nooden dat ſy een *Theologiſche kennis* van die *taal* hadden; maar nu ſegge ik, dat ik niet een eenig *lid*, in de geheele *Kerkenraad* kenne, die de *allerminſte* kennis van de *hooge Malijtſe taal* heeft, dan alleen de Heer *Leidecker*, die de eenige in die *Vergadering* is, die deſelve verſtaat; ja ('t geen nog verder gaat) ik en kenne 'er ook geen een in die *Vergadering* (vermits d'Hr. *Leidecker* wel *hoog*, maar geen *laag Malijts* verſtaat) die 't *gemeene Malijts* wel verſtaat, want wat d'Heeren Predicanten aangaat, die het ſouden zijn, waar by hebben die oit of oit eenige de allerminſte preuven van haar bequaamhyd in die *talen*, 't zy by *Prediken*, daar te *Batavie* de *Malijtſe dienſt* ſoo lang van Predicant beroofd geweeſt is, 't zy by *ſchrijven*, 't zy ſelf by dat *wel te ſpreken*, gegeven, is, ende en behoorde het by *een* van die *ſtellingen* eerſt *niet* te blijken, of haar Eerw. wel in ſtaat van daar over te konnen oordeelen waren, alvorens ſig daar over cenig oordeel aan te matigen? Ook en kennen alle haar Eerw., niet alleen *mijnes*, maar ook *anderes wetens*, die nog later

van *Batavia* gekomen zijn, geen *Malijts*. En seg dit laatste, voor soo verre my dat berigt is van Vrunden, die het soo wel als de *Broederen* pretenderen te weten, en daar van ook kennis, ter plaatse daar het diende, hebben gegeven. Wat de Heeren *Ouderlingen* aangaat, daar is 'er geen *een* onder, die *hoog Malijts* kan, en ook geen *een* die self het *gemeen Malijts* verstaat, dan alleen de Hr. *Dane*; die in Amboina geboren zijnde, ook dat Malijts spreekt, en geen ander verstaat Dog de *kenniſſe*, die dien *Heer* van die *taal* heeft, gaat niet verder als de dagelijkse *converſatie* vereyscht, ook is sijn E. geen *Theologant* in die *tale*; ende en geloove niet dat sijn E. sig sou aanmatigen om over een *verſie* des *Bybels* in die *tale* te oordeelen, en soo dien *Heer* al oordeelen wilde, soo sou hy moeten oordeelen over de *lage*, die hy spreekt en verstaat, en niet over de *hooge*, waar in sijn E. geheel onervaren is. Uit allen desen blijkt dan, dat (buiten de Hr. *Leidecker*) geen een in de geheele *Kerkenraad* van *Batavia* bequaamhyd gehad hebbende, om over de *verſie* des *Bybels* in een van byde die *talen* eenigsins te konnen oordeelen, en alsoo ook geensins om desen Brief (voor soo verre 't oordeel en een redenering over die talen en qualijk overgesettede passagien belangd) op te stellen, haar Eerw. sonder eenige kennis van saken, en blindeling hebben opgevolgt, 't geen haar door de Heer Leidecker over die *talen*, (blijvende nogtans dese en gene scherpe expressien daar over haar Eerw. eygen) is voorgeschreven, sonder by haar selven door *eygen kennis* eenigsins versekerd te zijn, of 't soo was, of niet; een sake, of oordeel, 't geen immers een *vergadering* hier in 't *Vaderland*, met even soo veel, indien niet met meer, regt, sig sou konnen aanmatigen; maar genomen, alle de *Broederen* verstonden het *hooge Malijts* soo wel als d' Hr. *Leidecker*, souden die alle te samen, alleen maar kennis van die *taal* hebbende, sig durven aanmatigen

tigen om te oordeelen over een verſie in de *gemeene Malijtſe taal?* Sou de billijkhyd niet eyſſchen, dat het ſelve geſchieden door Mannen, ervaren in de *gemeene Malijtſe taal?* Of ſou 't anders niet even eens zijn, als of een Man, ervaren in de *gemeene Malijtſe taal*, ſig ſelven wilde aanmatigen om te oordeelen over de verſie van de Heer *Leidecker*, in de *hooge Malijtſe taal* verveerdigd? Onwederſprekelijk dan gaat het door, dat mijne *verſie* in de *gemeene taal* moet *gerevideerd* werden door *Predicanten* in die *taal*, en dat dan my ſelve (gelijk nog doe) daar aan onderworpen hebbende; het oordeel van die Mannen aangaande de nuttighyd van die *taal*, en 't net overſetten van ſpreekwijſen volgens den aart dier tale, ſoo als die by alle *Malijtſe Chriſtenen* gebruikelijk is niet alleen moet *prevaleren* boven 't oordeel van *ſoo* een *vergadering*, daar in geen een *lid* die *taal* als een *Theologant* verſtaat, en daar ſe alle voor 't *hooge Malijts* geporteerd zijn, maar dat mijn verſie noit kan komen onder 't oordeel van ervarene in 't *hoge Malyts*, even gelijk ook een *verſie* in 't *hooge Malijts* noit kan, nog mag komen, onder 't oordeel van ervarene in de *lage Malijtſe taal*, de reden is, om dat veel dingen, die in 't *hooge Malijts* goed ſouden zijn, niet alleen een *beſpottelijke*, maar ſelf een *verfoejelijke* ſin in 't *lage Malijts*, en ſoo weer veel dingen, die in 't *gemeene Malijts* goed waren, ook diergelijken quaden ſin in 't *hooge Malijts* ſouden geven. Hoe veel billikhyd nu in dit verſoek der *Broederen* ſteekt, wanneer ſy *wenſchen dat de Chriſt. Synodus met haar Eerw. geconſuleerd had over mijne verſie, alvorens ſoo'n gewigtig werk te ondernemen*, geve ik aan alle beſchydenhyd-lievende Broederen in bedenking. Indien van de *Broederen* nog geſegt was, dat haar Eerw. *gewenſcht hadden, dat men daar over eerſt eens geconſuleerd had*, met Predicanten, in die *Malijtſe tale* in *Indien* dienſt doende, 't zy die dan in *Amboina*

boina, 't zy die in *Banda*, of *Ternaten* waren, het had nog eenige goeden schijn gehad; dog dat sou dan met eenen tegen haar Eerw. sugt voor 't *hooge Malijts* hebben aangeloopen, en dan sou 'er nog overgebleven hebben te onderfoeken, waar grooter getal van bequame Predicanten in die *gemeene Malijtse taal* te vinden souden zijn, in *Indien*, of *hier te Lande*. Ik nu seg, dat, by mijn vertrek in *Amboina*, 'er geen *een* Predicant in die *Provintie* geweest is, die in *die taal* geversérd was: want d'eenige die de *Malijtse dienst*, daar aan 't *Casteel* of op *buiten comptoirs*, waarnamen, zijn geweest D. D. *vander Vorm* en *Hodenpijl*, die sig oeffenden in de *hooge Malijtse taal*, daar nog by geen *Christenen* elders, gansch niet *verstaanbaar*, gelijk nader toonen sal. Dese byden hebben ook de *fundamenten* dier *tale* onder de Hr. *Leidecker* gelegt, daar na Swagers geworden zijnde daar een lijn in getrocken, maar egter soo veel daar in niet gevorderd, dat sy eenigsins *comparabel* by d'Hr. *Leidecker* zijn, waar benevens dan ook de laatste geen kennis van andre *talen*, dan van die *hooge Malijtse* en de *Nederduitse*, heeft. Dit nu zijn (mijn's wetens) ook de eenige Predicanten in Indien, die in 't *hooge Malijts* wat gedaan hebben, en die in *consideratie* souden moeten komen; maar geen van byden heeft de helft der bequaamhyd van de Hr. *Leidecker* in die *tale*, en derhalven niemand in *Indien* soo bequaam om 't *Werk* van dien *Heer*, als 't voltoid sal zijn, te *revideren*, dan sijn Eerw. self, daar men nogtans hier meind, dat 'er in *Indien Christenen* genoeg zijn, die die *tale* grondig verstaan, 't geen soo verre daar van daan is datse by een ygelijk *Christen* ('t zy *Inlander*, 't zy *Europeer*) niet alleen, maar self by ider *Schoolmeester* der *Inlanders* nog eerst sou moeten aangeleerd worden, om die dan weer aan andre te *leeren*, en dat op een seer moejelijke wijse, sonder eenig nut, dewijl men die *taal* sou moeten *leeren*

om

om daar in de gronden der *Religie* te leeren verſtaan, niet tegenſtaande ſy reeds een *taal*, die *univerſeel* by alle *Malijtſe Chriſtenen* geſproken en gebruikt werd, hebben, en al die verborgentheden daar in ſoo *klaar* konnen hooren, leſen, en verſtaan, dan in eenige *taal* ter wereld, 't geen men vatten kan waar te moeten zijn, om dat men anders aan haar de ſaken, die men haar in de *hooge taal* wilde doen vatten, niet ſou konnen uitdrucken of doen verſtaan. Is 't van nooden imand de gronden der *Religie* in 't *Hoogduitſch*, *Franſch*, of *Engelſch*, te leeren verſtaan, als hy die reeds in 't *Nederduitſch*, of eenige andre *taal* verſtaat, hoe *krom* die ook zy? En verſtaat hy die in die eerſte *taal* niet, of zijn 'er in die eerſte *taal* ſoo kragtige en klare *ſpreekswijſen* niet, om hen die te doen beſeffen, dan in een van die andre *talen*, waar in men hem die wil doen begrijpen, hoe ſal hy dan in een *taal* waar in die *ſpreekswijſen* niet, of ſoo *klaar* niet zijn, die leeren verſtaan in een *taal*, die hem vremd is? En verſtaat hy dat reeds in die *lage taal*, maar zijn de *woorden* en *ſpreekswijſen* ſoo *ſuiver* niet in haar uitſpraak, als ſy behooren te zijn volgens den aard der *ſuivre taal*, het en komt hier immers niet op *ſuiverhyd* van *woorden*, of *nethyd* van *ſpreekswijſen*, maar alleen *daer op* aan, of ſy die *woorden* en *ſpreekswijſen* hoorende, die haar het ſelve *denkbeeld* van ſaken geven, als die *ſuiverder woorden*, en *netter ſpreekswijſen*, tot welke ſy haar wilden doen overgaan, ſouden doen, 't welk waar zijnde, gelijk het waar is, en geen een van die gene, die *kennis* van de *gemeene Malijtſe taal* hebben, met fundament konnende tegenſpreken, ſoo moet ik dan beſluiten, en ſeggen, 't geen ik toonen ſal al vele Jaren voor my door den *Kerken-raad* van *Amboina* geſegt te zijn, dat het namentlijk, niet *eygentlijk* te doen is om *Chriſtus* maar met vrugt bekend te maken aan de gemoederen der *Inlanderen*, maar *enkelijk* om die *taal ſuyver* te *ſchrijven*,

en die aan de *Inlanders*, die reeds een andre en beter *taal* van gebruik hebben, te *leeren*, latende haar Eerw. alsoo haar selve seer ter herten gaan, een *cierlijke Malijtse stijl*, en *nette* of *hoogdravende spreekswijsen*, even of *dat* het werk der Predicanten was, *talen aan andre te leeren*, daar sy immers die behooren *aan te leeren*, die sy *universeel* van gebruik vinden, al was sy in vele *spreekswijsen* soo *net* niet, als sy behoord te zijn, indien sy maar een regt *begrip* en *denkbeeld* van saken geeft. Dit is een sake, die immers die *Inlanders*, die eenig verstand en lust tot het *Christendom* hebben, niet anders kan doen denken, dan dat het die *liefhebbers* der *hooge Malijtse taal* meer te doen is om haar *hoog Malijts* te leeren, dan om haar de gronden van onse *Godsdienst* te doen verstaan, om dat, indien 't haar Eerw. om 't *laatste* alleen te doen was, haar Eerw. dat gemackelijk, en met veel vrugt, souden konnen doen in die *gemeene*, nu zederd 70 a 80 Jaren altijd met vrugt gebruikt, daar d'andre haar niet anders dan *onnoodig*, *moejelijk*, en *tedieus*, seer *belacchelijk* moet voorkomen, even als of men om *een Predicants* wil, die (om dat hy geen *Nederduits* geleerd had, en niet als *Hoogduits* kon) van gevoelen mogt zijn, dat het *Nederduitsch* een *kreupele*, en de *Hoogduitse* de *suivre taal* was, onse *Gemeintens* en *Predicanten* alhier wilde *obligeren* en gebieden, *Hoogduitsh* te leeren. Ik meine dat *dat* een werk sou zijn, om in een snede af te snijden alle de *Godvrugtige* arbyd van soo veel *Godzalige* Mannen, met soo veel vrugt, zederd soo lange reeks van Jaren, sonder *intermissie* van 't gebruik dier *tale*, besteed, en alsoo niet anders dan, sonder de allerminste ~~eere~~ of verwagting van 't andre, 't geen men reeds *vast* had, te laten varen, en *onsekere* met het uiterste prijkel en een *extraordinare* moeite, als blindeling, en sonder behulp-middelen te gaan soeken.

De-

De wijl 'er nu in *Amboina* geen *Malijtſe* Predicanten, in de *gemeene taal* ervaren, waren, ſoo ſouden ſe nogtans in *Banda*, of *Ternaten*, mogen zijn. In *Banda* nu is D. *de Graaf*, ook geen man, die eenige andre *taal*, dan die *lage Malijtſe*, en de *Neder-duitſe*, verſtaat; en D. *Feylingius*, die, by mijn vertrek uit *Amboina*, wanneer ſijn Eerw: in die *Provintie* nog was, eerſt even op een *Buiten Comptoir* gelegt zijnde, niet verre daar in kan geavanceerd zijn. In *Ternaten* legt D. *Stampioen*, die, even voor mijn vertrek uit *Amboina*, geen *Malijts* kon, en daar na toeging, apparent, om, by tijd en wijle, ſig daar in die tale te oeffenen, waar in derhalven ook niet verre kan gekomen zijn. Hier nu in 't Vaderland is D. *Caron*, Predikant tot *Lexmond*, die, by de 14. jaren, met ſeer veel lof, niet alleen van die van *Amboina*, maar ſelf van die van *Banda*, *Macaſſar*, en *Batavia*, ſijn talent in die tale beſteed, en ook daar door by haar Hoog Edelh^n., en den Eerw: Kerkenraad van *Batavia*, ſoo veel eſtime gehad heeft, dat ſijn Eerw: Schriften, op recommandatie van byden die *Collegien*, ſoo aan de Ed: Vergadering der XVII^ne, als aan 't Eerw: *Claſſis* van *Amſterdam*, zijn in druk gegaan, tot ſeer veel nut, en dienſt, der *Chriſtenen*, ſoo in al de *Ooſterſe Provintien*, als tot *Batavia*, als nader uit 't Extract van de Brief, van haar Eerw: van den 16. December, Anno 1675. aan die van *Amboina* geſchreven, en onder de Extracten hier agter volgende, omſtandig blijkt. De tweede is D. *vander Sluis*, die niet minder, maar eer meer, tijd in *die tale* dienſt gedaan heeft, en die de laatſte Predikant, (voor 't ſchrijven dier Miſſive) in die *eygen tale*, in de *Malijtſe* Gemeente tot *Batavia* geweeſt, ja die expres, als ſoodanig een, door Haar Hoog Ed^n., en de Broederen van *Batavia*, uit *Amboina* daar beroepen is. Daar en boven zijn hier te lande nog D. D. *Manteau*, en *Hek*, van welke de eene in *Banda*, en de andre in *Ternaten*, gelegen heeft. Wat den eerſten aan-

A Folio 4.

gaat, hebbe, doen in *Banda* quam, by diſcours uit ſijn Eerw: genoegſaam konnen hooren, dat ſijn Eerw: niet alleen *Malijts* kon; maar al ſeer net daar over wiſt te ſpreken. Laatſt gemelde wete niet beter of heeft in *Ternaten* preuven, en blijken, van ſijn bequaamhyd, *in die taal*, gegeven. En genomen, by den die Heeren en verſtonden dat ganſchelijk niet, die twee voornoemde Heeren verſtaan het ſoo veel beter, en Ik de derde hier te lande zijnde, meine ik dat wy te ſamen, en in getal, en in bequaamhyd by een genomen, alle *Indiſche* Predicanten, in die *tale* ervaren, ſouden overwegen, en alſoo in ſtaat zijn, om, ſonder de *Indiſche* Predicanten daar meê moejelijk te vallen, dat werk ſecuur en wel te revideren, zijnde het evenveel, waar een werk gerevideerd werd, als de reviſie maar goed is. De Broederen gaan voord, en ſeggen, dat *het buiten alle tegenſpreken is, dat men daar beter kennis van de Malijtſe taal heeft als in Holland.*

Indien de Broederen, door de *Malijtſe taal*, de *Gemeene* verſtaan, gelijk ſy moeten verſtaan, ſullen ſy over een *verſie* in die *taal* oordeelen, ſoo ſeg ik rond uit, dat haar Eerw: daar in geabuſeerd, en dat'er in ganſch *Indien* geen Ledematen, nog ſelf geen Predikanten, zijn, die voor ſoo verre haar kennis, om een *verſie* des *Bijbels* te revideren, belangt, dat half ſoo goed, dan de twee Heeren *Caron*, of *vander Sluis*, kennen, en wat bequaamhyd ik daar in heb, ſal kunnen blijken aan mijn werk, en 't oordeel, 't geen, by tijd en wijle, daar over, door die Heeren, en andere dier taalkundige, ſou konnen gegeven werden, gelijk dat ook by occaſie, en diſcours met taal-kundige, liever ſou willen toonen, en een ander dat laten ſeggen, dan ('t geen de beſchydenhyd niet lijd) daar ſelf veel van op te geven. Verſtaan de Broederen, door de *Malijtſe taal*, de *Hooge*, ſoo kan het verſtand, of oordeel, der kundige in *die taal*, immers niet in conſideratie komen, om een oordeel te vellen

over

over een *verſie* in de *Gemeene taal*, en ſchoon haar oordeel al in conſideratie kon komen; ſoo ſou men weder vragen, wat men met die woorden, van *dat men hier beter kennis heeft*, verſtaat: want men ſal daar door moeten verſtaan, menſchen in het *Territoir* daar de *E: Comp: Malijtſe* Kerken heeft, als tot *Batavia*, in *Ambon*, *Banda*, *Ternaten*, en de reſt om de Ooſt, en dat men daar beter *hoog Malijts* verſtaat: of men verſtaat 'er door, die in de *Territoiren* van deſe en gene *Mahometaanſche Prinçen*, als *Jambi*, *Djohor*, *Achin*, *Patani*, *Maningkabo*, en andere Rijken die ſtreek uit, zijn. Indien het laatſte, ik ſta het toe; maar die *Inlanders* konnen immers niet in conſideratie komen by geſchil over een *verſie* des *Bijbels* in de *Hooge* of *Lage taal*, om dat ſy de *Lage* niet verſtaan, en in de *Hooge taal* *Mahometanen* zijnde, 'er van haar nog geen andere ſouden konnen oordelen, als *Prieſters*, of *Koningen*, om dat die eygentlijk Geleerden in die *tale*, en de gemeene lieden daar ſoo kundig niet in zijn, en 't *gemeene Malijts*, ſoo wel als andere, in dagelijke converſatie, negotie, &c. gebruyken. Indien men het eerſte verſtaat, ſoo ſal men by de menſchen in het *Territoir* der *E: Comp:* weer of de *Chriſtenen*, en *Heydenen*, of *Mahometanen*, verſtaan. Nu ſegge ik, uit ondervinding op *Batavia* en om de Ooſt, dat niet alleen de *Malijtſe Chriſtenen* ganſch geen *Hoog Malijts* verſtaan; maar dat ook de *Chineſen*, *Baliers*, *Macaſſaren*, *Javanen*, en alſoo *Chriſtenen*, *Hydenen* en gemeene *Mahometanen*, in genere, van geen *hoog Malijts*, of ſeer wynig 'er af weten, en alleen het *gemeene* gebruiken, gelijk ik dat tot *Batavia*, en *Bantam*, ſoo wel, als in *Amboina* en *Banda*, ſelf ondervonden heb; maar dit is waar, dat de *Prieſters*, *Vorſten*, en *Hof grooten*, op *Java*, en andre plaatſen, ook ſelf in *Amboina*, niet tegenſtaande ſy in converſatie en negotie, *gemeen Malijts* ſpreken, ſig, in haar ſchrijven, en in ſaken van *Gods-dienſt*, bedienen van *hoog Malijts*, ook wel

van *Arabiſch*, en dat met een *Arabiſche* letter, by de *Mahometaanſe* gemeente ſoo niet bekend; 'tgeen een practijcq van deſelve is, om de ſaken van *Gods-dienſt*, die alle in die letter beſchreven zijn, te meer verborgen te houden voor 't gemeen, die, buiten datſe het ten meeſten deel niet leſen konnen, ook wynig daar van verſtaan, en dat (komende hier in over een met die van 't *Pausdom*, die haar Godsdienſt in 't Latijn doen.) op haar *Prieſters* maar laten aankomen, waar van in *Mahometaanſe Tempelen* oor- en ooggetuige geweeſt ben; uit al het welke dan onwederſprekelijk blijkt, hoe wynig die gepretendeerde beter kennis van *Malijts* in *Indien*, dan in *Holland*, ter ſake doet, en te pas komt, ſoo ontrent een *Overſetting* in de *hooge*, als in de *lage* of *gemeene*, *Malijtſe taal*. De Broederen nu voegen 'er dit by, dat ſy *dit verſoeken, op dat alſoo miſſchien niet met groote moeite en koſten in 't licht komen ſoude, een werk, 't welk onſe tegenſprekers met redenen ſouden konnen beſpotten.* Even of daar veel aan gelegen was, of onſe bittre tegenpartijderen, die *Hooge Malijers*, *Mahometanen* van *Religie*, ons *beſpotteden*, als maar het teedre *Chriſtendom* daar door aangequeekt, of opgebouwd wierd. Of meinen de Broederen ook, dat ſy *Mahometanen*, ten aanſien van het weſen der ſaken, in de *Goddelijke Schriften* vervat, (daar 't hier op aan komt) ſoo 'n werk in de *Hooge Malijtſe taal* minder, dan ſoo 't haar in de *gemeene taal* voorquam, ſouden *beſpotten?* Voor my, ik niet; maar meine, dat het *Euangelium*, gelijk het den *Joden*, in wat land 't ook zy, een ergernis, en den *Grieken* een dwaashyd is, alſoo ook den *Mahometanen beſpottelijk*, en dwaas, ſoo lang voorkomt, tot dat het *God* behage, door de werking van ſijn *Geeſt* hare herten kragtdadig te raken, haar 't regt verſtand van ſaken te geven, en die ſpreekwijſen, die haar doen, om dat ſy ſe niet verſtonden, *beſpottelijk* voorquamen, te leeren verſtaan na den aard dier *tale*, in welke die ſaken haar

ge-

geleerd, overgeſet, en ingeſcherpt zijn. En ten uiterſten genomen, al die *beſpotting* ſou alleen daar van voordkomen, om dat ſoo een, by een ſpreekswijs, hem *beſpottelijk* voorkomende, iets verſtaan ſou, 't geen hy ſich inbeelde dat te beteekenen in 't *Hooge Malijts*, en niet (gelijk 't weſen moeſt, om wel te raiſonneren) dat gene, dat den Overletter daar mede heeft willen te kennen geven, en dat het eygentlijk, en klaar, in de *Lage taal*, by allen die deſelve verſtaan, beteekend; en derhalven is dit een ſwarighyd, die by my, en andre lieden, ſoo ſwaar niet weegt, als by de Heeren Broederen op *Batavia*; te meer, dewijl ſoo 'n *Overſetting* in handen van die geen, die 't *beſpotten* ſouden, na alle apparentie, niet eer ſou komen, voor en al eer ſy door Catechiſatien, en Predicatien, (die dan even *beſpottelijk* ſouden weſen, en niet alleen nu, maar zederd ſeer veel *jaren* dienden verworpen te zijn) al eerſt ten grooten deele *Gechriſtend* waren; maar even ſoo wynig als onſe Predicatien en Catechiſatien haar *beſpottelijk* voorkomen, om dat ſy uit eygen believen, en een *averſie* van onſe *Religie*, wegens duiſternis die *God* nog op haar herte laat, 'er niet komen om die te hooren, even ſoo wynig ſou onſe *Overſetting* haar *beſpottelijk* voorkomen, om dat ſy die, om die eygen *averſie*, niet ſouden willen leſen, voor en al eer het *God* behage, haar kragtdadig te trecken, 't begrip der eerſte beginſelen te geven, en alſoo eyndelijk den geheele *Gods-dienſt* ſmakelijk te doen voorkomen. Vervolgens dan ſeggen de Eerw: Broederen: *dog aangeſien wy ſien, dat U Eerw: zijt mislyd, ſullen wy eens beantwoorden de redenen*, &c. Dat de *Synodus miſlyd* is, is ſeker, maar dat beſtaat daar in, dat haar Eerw: ſig ingebeeld hebben, dat die *Taal*, in welke D. *Leidecker* ſijn *Overſetting* verveerdigd, een *Taal* was, die men al om by de *Chriſtenen* verſtond, en die alſoo van gebruik, en nut ſou zijn, en niet, dat het een *taal* was, die geen *Chriſtenen*, en, ten hoogſten, maar 2 à 3 Predicanten verſtaan,

en die men die gene, die *Chriſten* zijn, eerſt, met veel moeite, ſou moeten *leeren*, daar ſy gemackelijk in die *taal*, waar in ik overgeſet heb, konnen onderrigt werden, dewijl die *Univerſeel*, daar *Chriſten* Kerken zijn, verſtaan, en alleen gebruikt werd. Dat het *moejelijk is voor imant, ſijn goede ſaak goed te maken voor een Regter, die, geen kennis van ſaken hebbende, het vonnis reeds geveld heeft*, kan ik met meer fundament ſeggen, dan den Kerkenraad van *Batavia*, vermits haar Eerw: in de ſake van mijne *verſie*, ſchoon ſy niet d'allerminſte *kennis van ſaken hebben*, ten eerſten al *een Vonnis* hebben believen *te vellen*, en alſoo my veel moeite te maken, om voor haar Eerw: *geen kennis van ſaken hebbende*, mijn *goede ſaak goed te maken*; ſoo het, namelijk, van nooden, en billijk was, die daar voor *goed te maken*; en hoe kunnen haar Eerw: ſpreken van die *ſaak goed te maken* voor 't *Synodus* als *onkundige*, daar 't *Synodus* 'er meer *kennis van heeft*, dan haar Eerw:, en mijn ſaak beter op ſijn beenen ſtaat, als die van haar Eerw:, om dat ik geheel anders handel, dan haar Eerw:, want dit *goed maken* van haar Eerw: is niet een daad van haar Eerw:, maar een eygentlijke daad van de Heer *Leidecker*, welk *goed maken* haar Eerw:, als de *ſaak niet verſtaande*, en die ter goeder trouwe aannemende, by 't *Synodus* willen doen gelden, als of het was een daad van den Kerkenraad, met een volſtrekte kennis oordeelende, en getuigenis gevende, ſoo wegens die twee *talen*, als wegens die twee *Verſien* of *Overſettingen*; even als of de Heer *Leidecker* ſijn gedagten geuit hebbende, en de Kerkenraad, blindeling, en *ſonder kennis*, die gedagten aannemende, dat voor meer dan voor eene daad kon werden aangeſien. Dat de Heer *Leidecker* ſijn oordeel over mijne *Verſie*, en andere haar werken, uit, ſtaat ſijn Eerw: vry, maar over dit oordeel moet weer geoordeeld werden van lieden, die bequaamhyd in die *lage Tale* hebben, en niet van *Hooge Maljers*, en veel min werden onderſchraagd

van

van een Kerkenraad, die nog 't een nog 't ander Volmaakt *verſtaat*. Ik, voor my, heb mijn gevoelen, met alle zedighyd en *Candeur* de perſoon, en 't werk, van de Heer *Leidecker* behandelende, voor het *Synodus* open gelegd, en niet gewild, dat men my gelooven ſou, om dat ik dat ſyde, gelijk de Broederen op *Batavia* doen, die willen, dat men haar *ſeggen* met eenen voor *bewijs* ſal aannemen, daar 't immers maar een *ſeggen* van de Heer *Leidecker*, of anders maar een *Notificatie* van dien door hare Eerw: *Miſſive*, ſonder eenig verſekerd *bewijs*, is; maar ik heb de *Chriſtelijke Synodus* ſoo veel *bewijſen* van dien, als, tot volkomen overtuiging van mijn geregtige ſaak noodig waren, gegeven, en doen nog, daar en boven, my beroepen op *Taal-kundige* Predicanten, en andere, die ik haar Eerw: ſelf aanwees, en verſogt, dat haar Eerw: by de ſelve eens geliefden te examineren, of ik haar, in allen deelen, de waarhyd niet geſegt, en voorgedragen, had. Indien nu een *Synodus*, ſoodanig onderrigt van de nature der ſake, nog moet paſſeren voor *een Regter die geen kennis heeft*, waar voor ſal dan de Kerkenraad van *Batavia* paſſeren, die nog veel minder van de *ſake* ſchijnt *te weten*, om dat ſy anderſins anders handelen ſou. En, indien de *Synodus*, goede en deugdelijke getuigeniſſen van *Inlanderen*, en andre, en de *judicature* van ervarene Predicanten, en taalkundige over die ſake, de ſelve confirmerende waar te zijn, niet mag gelooven; wat middel dan, om hier uit te geraken, dan dat ſy (dewijl de Predicanten van *Batavia* 'er ook geen kennis af hebben,) ſelf *Malijts* leere.

Vorder ſeggen haar Eerw:, *dat het noodig is, dat Gods Woord in andre talen werde Overgeſet, en dat dat een waarhyd is, die van ſelf ſpreekt.* Hoe konnen dan de Eerw: *Broederen* tegenſpreken mijn *Verſie* des *Bijbels* in ſoodanigen *taal*, die van een *Univerſeel* gebruik is? en van welke de Heeren *Broederen* ſelf (gelijk hier achter by 't Extract der *Batavi-*

ſche

sche Missive, van den jare 1694. en den 31. Januarij, te sien is) dit navolgende seggen: *Maar wat de Malijtse taal belangd, wy zijn mede van dat oordeel, dat d'Ordinaire Predicatien behooren te geschieden in 't Gemeen Malijts, als zijnde by den Inlander best verstaanlijk, en sy daar aan ook meest gewent: want die tale moet voor haar het stigtelijkste zijn, dewelke by haar best kan verstaan werden.* Is'er nu een *tale*, in welke *Gods Woord* met vrugt kan overgeset werden, het is sekerlijk die, dewelke men in *Amboina* gebruikt. Daar is de *principale Queek-school.* Daar leerd men die *Malijtse taal*, die van alle *Christenen* niet alleen, maar self ook van *Heidenen*, en *Mahometanen*, dagelijx gebruikt werd. Daar setten sich de Predicanten tot het volmaakt gebruiken van die *taal*, soo als sy, tot voordsetting van 't *Christendom*, van nut en dienst is. Daar alleen heeft men vijftig, of meer, *Kerken*, een getal soo *considerabel*, dat sy die van al de and're *Provintien*, hoofd voor hoofd, ja by na alle te gelijk, overwegen. Van daar heeft men, van tijd tot tijd, veel Predicanten tot and're *Gemeintens* (ten bewijs dat 'et een *taal* van een *Universele* nuttighyd was) versonden. Daar is die *Kerke* (om soo te spreken) eerst in die *Gemeene taal* gefundeerd, niet zederd 10. à 20., maar zederd 70. à 80. jaren herwaards, niet door Vijf, of Ses, maar door een *Considerabel* getal van Predicanten, kundig in die *taal*, gelijk uit de Extracten der *Brieven*, hier achter volgende, na Proportie van die tijd, daar die van beginnen, af te nemen is. Daar, of door Predicanten die daar gestaan hebben, zijn alle, of de meeste *Boeken* in de *Gemeene*, en die *Universeel* gebruikelijke, *taal* geschreven, en, op kosten van d'E: *Comp:*, op Recommandatie van den *Ambonschen Kerkenraad* aan die van *Batavia*, verschydene, vele ook op recommandatie des *Batavischen Kerkenraads* aan Haar *Hoog Edelh*en., en soo voorts door die byde *Collegien* weer aan de Heeren *Majores*, niet alleen gedrukt, maar ver-

verſchydene ook herdrukt; van welke recommandatie van die van *Amboina* aan die van *Batavia*, en ſoo voorts, een klaar voorbeeld in 't Extract der *Miſſive* van den 16. December 1675. hier achter aanvolgende, te ſien is. Van daar heeft men in de *Provintien* van *Banda*, *Ternate*, *Macaſſar*, &c. die *Boeken*, gedrukt zijnde, en ſelf de Schriften van dien, eer die nog in druk waren, verſogt, met veel vrugt, en betuiging van dankbaarhyd gebruikt, (gelijk, hier achter, uit de Extracten der *Miſſiven*, van den jare 1669. en den 26. Februarij, den 12. April, en den 5. September, ook van den jare 1673. en den 27. Februarij, te ſien is) en alſoo een onwederſprekelijk bewijs gegeven, dat de *taal*, daar gebruikelijk, niet alleen van een *Univerſele* nuttighyd was, maar dat ook alles, 't geen, tot vermeerdering van de kennis der *Inlandſche Chriſtenen*, vorder ſou mogen overgeſet werden, onwederſprekelijk moeſt overgeſet werden in die *taal*, die van ſoo veel Dienaren, zederd ſoo veel jaren, met ſoo veel vrugt gebruikt, en ſoo *Univerſeel* van gebruik, en nut by die allen was, ten ware men, als op een klop, alles 't geen bevorens, niet alleen volgens getuigenis van alle *Buiten-kerken* in *Provintien*, maar ſelf volgens getuigenis van de *Kerke* van *Batavia* (boven geciteerd) wel, en met vrugt begonnen, en tot ſoo verre, door *Gods* Genade, gebouwd was, plotſelijk afkeuren, de *Boeken*, in die *taal* (hoe nut ook) beſchreven zijnde, achter de bank werpen, en dat groot werk ſoo temerair en reukeloos afbreeken wilde. Al welke ſaken, wel geconſidereerd zijnde, ik niet begrijpen kan, hoe die *Broederen* van *Batavia* aan de *Kerken* van *Amboina*, en, nevens haar ook, aan die van *Banda*, *Ternaten*, en *Batavia*, daar men de ſelve *Boeken*, de ſelve *Inſtructie*, *Taal*, en *Predicanten*, in een en die ſelve *Taal* (ſullen ſy verſtaan werden) gebruikt, en by alle en een ygelijk, dagelijx geen andre *Maliſe taal* ſpreekt, hoe de *Broederen* (ſeg ik) aan alle de ſelve dan nog

konnen tragten te onthouden een *Overſetting* des *Bÿbels* in die *taal*, die haar *Familiaar*, eygen, aangenaam, en *alleen* van gebruyk is, en hoe men kan tragten ſoo veel *Natien* liever op te dringen het *aanleeren* van de *Hooge*, of *ſuyvere Maliÿtſe taal*, *op dat ſy den Bÿbel*, *die daar in werd overgeſet*, *ſouden konnen leſen en verſtaan* (gelijk haar Eerw: *Miſſive* van den 31. Januarij, 1694, hier agtervolgende, te kennen geeft) dan haar, nevens alle andre *Chriſtenen*, de vryheyd te laten van den *Bÿbel* te hebben in die *taal*, die ſy verſtaan, en dagelijx gebruyken; een ſaak, die immers van ſelf ſpreekt, dat, namelijk, die van *Amboina*, en alle die *Maliÿtſe Chriſtenen*, den *Bÿbel* in de by haar alleen verſtaanbare, en *lage Maliÿtſe taal*, even ſoo wel als andre *Kerken* behooren te hebben, alwaar 't ſchoon dat haar *taal*, of haar *Maliÿts*, ſoo t'eenemaal aan haar *Provintie* alleen vaſt was, dat 'et nergens, dan alleen by haar, van gebruyk ware, hoe veel meer dan dewijle de *Overſetting* in die tale verveerdigd, by ſoo vele buiten haar, ja by alle *Maliÿtſe Chriſtenen*, van een en 't ſelve gebruik, en even verſtaanbaar is; 't geen men begrijpen kan waar te zijn, om dat het anders verkeerd gehandeld ſou zijn, Predicanten te verſenden, of te beroepen, van plaatſen daar ſy verſtaan werden, en dat om te gaan na plaatſen, daar ſy niet ſouden verſtaan werden; 't geen ook plaats hebben, en een en de ſelve ſaak zijn ſou met het verſenden van *Boeken*, en *Meeſters*, die van die van *Amboina*, na andre *gemeintens* daar *Maliÿtſe* Chriſtenen zijn, met een en de ſelve vrugt, menigmaal verſonden, expres ge-eyſcht (gelijk hier achter, voor ſoo verre de *Boeken* of ſchriften betreft, uit verſchyde Extracten van *Miſſiven* blijken kan) en met byſonder genoegen gebruykt zijn, 't geen men van de *Hooge Maliÿtſe* ſchriften immers niet ſeggen kan, dat ſe oit, zederd den *Godsdienſt* daar geplant is, tot mijn vertrek uit *Amboina* daar ge-eyſcht zijn, dan alleen (even voor mijn vertrek, en na expreſſe *Ordre*

van

van dat *Malÿts* in te voeren) by forme van *Conſideratie*, hoe 't Noodſakelijk ſou zijn *Malÿtſe* ſchriften in een Arabiſche letter te hebben, ſoo men die ſuivere taal ſou moeten leeren, ſoodanig nogtans dat dat niet op voordſetting van de *Religie* in, en door, de ſelve, maar alleen op de *Scholen* en *Meeſters*, om die, als *Studenten* op d'*Academie*, ſig in de *ſuiverhyd* der *Malÿtſe taal* te doen evertueren, en haar verſtant in 't generaal op te helderen, ſpecteerde; maar hoe wynig verwagting'er van de ſelve (voor ſoo verre aangaat, dat men de *Goddelÿke waarheden* daar in ſou tragten te leeren, of ter neder te ſtellen) ſou geweeſt zijn van de reſt in een *Arabiſche* letter geſchreven, kan men ſien aan dat een klyn *Vrage-Boekje*, in 't *Hoog Malÿts* overgeſet of geſchreven, en tot *Batavia* gedrukt, 't geen, ſonder ge-eyſcht te zijn, al over eenige jaren na *Amboina* van *Batavia* geſonden zijnde, by geen *Chriſtenen*, der *Malÿtſer lage tale* kundig, heeft konnen verſtaan werden, en alſoo ganſch onnut bevonden is, gelijk dat klaar blijkt uit de Copye der *Miſsive* van de Heer *Padbrugge* (geweſen *Gouverneur* van *Amboina*) die hier achter aangehecht, en onder Anno 1697 en den 20 Junij te vinden is, en by welkers tijd die boekjens geſonden zijn. Dat nu haar Eerw: ſeggen, dat die waarhyd, *dat 't Woord Gods in andre talen overgeſet werde, niet veel bewÿsredenen behoefd voor die gene, die al eenige jaren lang beſig geweeſt zijn, om dit werk eens tot een goed einde te brengen*, dat is een ſeggen, dat niet in 't allerminſten op die van *Amboina* paſt: want het *Werk*, waar van haar Eerw: ſpreken, werd verveerdigd in 't *Hoog Malÿts*, en ſou derhalven, by tijd en wijle van nuttighyd werdende, eenelijk voor diegene, die in die *tale* ervaren zijn, konnen en moeten dienen, maar ganſch niet voor die van *Amboina*, *Banda*, *Ternaten*, of *Batavia*, daar men, by *Chriſtenen*, die *taal* niet verſtaat, en, in ſaken van *Godsdienſt* (daar 't hier op aankomt) noit met d'allerminſte vrugt (hoe ſeer men ſoo nu en dan, voor een

vlaag, ook getragt heeft die in te voeren) gebruikt heeft; ten ware men, ſeg ik wederom, 'er ſig niet aan kreunde, en 't voor een geringe en gemakkelijke ſaak hield, al die *Natien* te obligeren *Hoog Malÿts* te leeren, alleen *om den Bÿbel, die daar in werd overgeſet, te konnen leſen, en verſtaan.* Uit deſe geheele ſtelling dan van haar Eerw:, in ſijn regte kragt aangemerkt, trek ik, in faveur van mijne *Overſetting*, deſe waarhyd, dat men veel *minder bewÿsredenen van nooden heeft voor die gene, die, al zedert eenige jaren, een* algemein dienſtig *werk*, en een *overſetting*, by alle *Malÿtſe Chriſtenen* verſtaanbaar, *voltoid* heeft, dan *voor die gene, die al eenige jaren lang beſig geweeſt zijn om een werk ten einde te brengen*, 't geen by geen *Malÿtſe Chriſtenen* ſou konnen verſtaan werden, en alſoo voor haar van geen gebruik zijn ſou. Wanneer men nu een *Bÿbel* overſet, ſoo is 't ook niet genoeg die maar in een *andre taal* over te ſetten, maar die *taal*, waar in men overſet, moet verſtaan werden by die *Chriſten-Natien*, tot welker dienſt en gebruik die, by tijd en wijlen, weſen ſou; en die *taal* diend geſproken, en verſtaan te werden in 't *Gebied* van den *Land-Heer*, waar in ſoo 'n *Overſetting* gedrukt werd, of ſal werden. Sou het niet de vreemdſte ſaak ter wereld zijn, by aldien de H. M. Heeren *Staten Generaal* een *Bÿbel* in haar *Gebied* lieten drucken, die by de *Ingeſetenen*, *Profeßie* van de *Chriſtelijke Religie* doende onder haat H. M. *Gebied*, niet verſtaan wierd, en dat in een tijd, dat de ſelve nog van geen *Overſetting* des *Bÿbels* verſien waren, en dat (ſonder te conſidereren hoe moejelijk en verdrietig haar 't aanleeren van die *taal* vallen ſou) om deſe en gene *Natien*, buiten haar *Territoir* onder vreemde *Vorſten*, (Groote Vyanden van onſe *Religie*) ſtaande, te bekeeren, ſonder bevorens nogtans eenige ſchijn of hoop te hebben van ſoo 'n *Religie*, of *Boeken* daar over handelende, (om dat het ſelve tegen alle *Politique* en *Kerkelijke* Regelen der *Mahometaanſche Vorſten*

1 door Leydecker

ſten en *Prieſters* direct aanloopt) met eenige vrugt te konnen invoeren? Sekerlijk behoord immers, in ſoo'n geval, onſe *Gebieders*, en ons, de *Gemeinte Gods* onder ons reeds *Profeßie* van onſe *Religie* doende, allereerſt ter herten te gaan, om die eerſt 't *Woord Gods* in haar, (dat is de by haar dagelijx gebruikelijke en verſtaanbare) *taal* te geven, en daar na ook om andre te denken, maar men behoord die niet verlegen te laten, en veel min te vergen een *taal*, die ſy niet verſtaan, *aan te leeren*, ten einde het *Woord Gods* daar in te leeren verſtaan, en dat alles onder pretext of van andre, die die *ſuivre taal* verſtaan of gebruiken, en *Mahometaans* van *Gods-dienſt* zijn, te bekeeren, of enkelijk ('t geen nog erger is) om een *ſuivre taal* te hebben, 't geen in der daad niet anders zijn ſou, dan 't *ſekere* te verwerpen, en, als voor een tijd, te laten varen, om met alle ernſt, ſonder hoop van d'allerminſte meerd're vrugt ten aanſien van 't weſen der ſake (den *Gods-dienſt* namelijk) te ſullen doen, het *onſekere* na te jagen. Voordgaande, dan ſeggen de Broederen nader: *Broeders by aldien den Overſetter alhier dit werk ſoo ſeer had willen verhaaſten, ſonder nau agt te geven op de wigtighyd der ſaken &c., en Verſie en Reviſie ſoude hier af konnen gedaan zijn.* De woorden, *ſoo*, en *verhaaſten* zijn hier nadrukkelijk. Het is geen gevolg, dat imand, die lang over een *werk* beſig is, *nauwer agt op de wigtighyd der ſaken geeft*, dan een perſoon die ſoo'n *werk* in korter tijd ten einde brengd, om dat die geen, die 'er meeſt geheele dagen, en ook een groot deel van de nachten (met een ſucht om dat te voleinden) aanſit, eer ſal ten einde geraken, dan imand, die 'er ſoo ſtipt en geſtadig niet aanſit, en alſoo in een jaar *konnen afdoen*, 't gene daar een ander twee, en meer, jaren over beſig zijn ſou, ſonder dat het ſelve nogtans eenigſins ſal beletten, dat hy *nau agt op de gewigtighyd der ſaken gegeven ſal hebben.* Maar wie dog heeft de Broederen dat wijs gemaakt, of daar van overtuigd, dat, namelijk, het *ver-*

haaſten van mijn *werk*, uit enkle liefde tot voordſetting van het *Chriſtendom* begonnen, en op 't ernſtig verſoek der *Inlanderen*, op een betamelijke wijſe, voordgeſet, en uit ygen drift en yver ('t geen veel verſchild van een werk, dat men imand oplegt, en verſoekt, latende hem de vryhyd van te *verhaaſten*, of niet te *verhaaſten*) ondernomen, eenigſins geſchied zy, ſonder daar nevens, immers ſoo wel dan de Heer *Leidecker*, de behoorlijke *agt op de gewigtighyd der ſaken, en 't wel overleggen der woorden gegeven te hebben?* D t is immers een Præjuditie, 't geen haar Eerw: tegen mijn *Werk*, even als of ik daar maar ſoo over honen geloopen had, willen leggen, daar immers haar Eerw: dat noit geſien hebben, en ook, al hadden ſy dat geſien, niet in ſtaat zijn, om daar over te oordeelen; en daar dit een ſaak is die blijken moet, en ſal, wanneer *dat* door *Mannen*, die ervarene *Theologanten* in die *Taal* zijn, *gerevideerd* ſal weſen. Dat ook, by ſoo'n *verhaaſting* van *den* Heer *Overſetter aldaar*, *ſoo'n Werk* wel eer voltoid (hoewel niet in den haak) geweeſt ſou hebben, wil ik geerne gelooven, ook wel, dat de *Reviſie* ſou hebben *konnen afgedaan geweeſt zijn*; maar tuſſchen *konnen*, en *doen*, is een groot onderſchyd: Want dat daarom, om dat het *mogelijk* was, de *Reviſie* in der daad ſulken vaart ſou geloopen hebben, kan ik beſwaarlijk aannemen; ook ſchijnd het de gewoonte van den *Bataviſchen Kerkenraad* niet te zijn ('t zy het dan by haar Eerw:, of wel by andre *Intercidenten*, toekomt) voltoide *Verſien* ten eerſten te *revideren*, dewijl 't anders wonder is, hoe niet alleen de *Reviſie* van 't *N. Teſtament*, in 't *Portugeeſch*, ſoo lang (ſoo my berigt is) onder handen geweeſt zy, maar hoe'er ook tot nog toe aan de *Reviſie* van de Overſetting des *O. Teſtament's* in 't *Portugeeſch* (bly den door D. *Ferreira* verveerdigd) by 't afgaan van die *Brief* nog niet eens begonnen was, daar die nogtans zedert Anno 1694., voor 't vertrek der *Retour-Vloot* (wanneer ik dat ſelf, in *Vergade-*

ring

ring op *Batavia* ſittende, heb hooren bekend maken) al klaar gelegen heeft, en daar'er reeds verſchyde *Taalkundige*, en Predicanten in die *taal*, aldaar waren. Ik, voor my, geloove dat ik de reden van dien wel ſou raden, maar ſal daar van mijn gedagten by my houden, om te toonen, dat ik my van die ſaak niet verder wil bedienen, dan ſy hier voor 't jegenwoordige te pas komt. Dat het *niet genoeg is een Overſetting te maken*, maar dat men *dien dte ſien, hoe men die maakt*, is ſeker; maar dat daar uit ſou vloejen, dat die Waarhyd voldaan, opgevolgd, en *nau* genoeg *agt gegeven werd*, wanneer men, ſonder te conſidereren wat *taal* van gebruik, en een *Algemein* nut zy, een *Overſetting* verveerdigd in een voor de *Malijtſe Chriſtenen* onverſtaanbare *taal*, die nog eerſt moet *aangeleerd* werden, niet alleen by *Predicanten* en *Meeſters*, maar ook by die gene, die ſy leeren en daar in ſtigten ſullen; en dat ook daar uit ſou volgen, dat men, de ſin van den H. *Geeſt* willende uitdrucken, daar toe niet ſou mogen gebruiken een *gebroke*, *kromme*, en *beſpottelijke ſtijl*, ſoodanig namelijk, dat die alleen by die *Hooge Malijers*, *Mahometanen* van *Religie*, *krom*, *gebroken* en *beſpottelijk*, en die te gelijk nogtans by alle *Chriſtenen* (die *lage taal* gebruikende) en ook ſelf by ſeer veel andre *Indiſche*, en van onſe *Religie* verſchillende, *Volkeren*, *Univerſeel* in gebruik, ten vollen *verſtaanbaar*, alleen van *vrugt*, en de *Goddelijke Waarheden*, ſoo *klaar* als 't behoord, uitdruckende is, dat, ſeg ik, kan ik in 't allerminſte niet ſien; en is een ſaak, die geen een Man van verſtand ſal konnen goedkeuren. Indien ook die *Hooge taal* ſoo noodig was, hoe komt 'et dat men niet in tijds, en van ouds her, *Boeken*, *Onderwijſers*, en andre behulpmiddelen in die *taal*, om 't aanleeren van dien, ſoo op *Batavia* als op de *Buiten-Gouvernementen* te *faciliteren*, beſorgd, hoe, dat men de Predicanten, tot den *Malijtſen Dienſt* geprojecteerd, ſoo lang in ſoo een *beſpottelijke* taal, niet alleen

met

met eygen goedkeuring heeft laten *prediken*, maar dat men de *Schriften* van de soodanige in die *taal*, self met veel ernst als dienstig gerecommandeerd, die aan *Haar Hoog Edelh*^en^., aan d'Eerw: *Classis* van *Amsterdam*, en de Ed: Heeren *Bewindhebberen*, openbaar (als ontrent de Predicatien van D. *Caron*, en by de Extract *Missive* van den 16. December, Anno 1675, en in de Voorreden van D. *Caron's* Predicatien, klaar te sien is) voor nut verklaard, en Predicanten in die *bespottelijke taal* ook self in de *Malijtse Gemeinte* van *Batavia* gebruikt, en beroepen heeft, als in dien D. *Brouwerius* self (daar men 't soo opgeladen heeft) en in D. D. *Hellenius*, *Vosmaar*, en *vander Sluis*, die alle de *Malijtse Kerk* als Predicanten van dien daar bediend hebben, en nogtans haar *Malijts* van *Amboina* mede gebragt hadden, gebleken is? Dog dese geheele *stelling* loopt ook direct tegen de tale van *Paulus*, 1 *Cor.* 14, aan, daar hy (by na 't geheel Capittel door) 't leeren in een *onverstaanbre taal* verwerpt, en 't leeren in een verstaanbare prijst. In 't 4. ŷs segt hy: *dat, die in een vreemde taal spreekt, hem selven stigt.* In 't 6. segt hy: *nu Broeders, indien ik tot u quame, en sprake* [*vreemde*] *talen; wat nuttigheyd soude ik doen, soo ik tot u niet en sprake, of in Openbaring, of in kennis, of in Prophetie, of in Leering?* In 't 12. ŷs wil hy, dat men *overvloedig tot stigting der Gemeinte zijn sal.* Maar voor al drukt hy sich kragtig in 't 19. ŷs uit, daar hy segt: *Maar ik wil liever in de Gemeinte vijf woorden spreken, met mijn verstand, op dat ik ook and're mag onderwijsen, dan thien duisend woorden in een vreemde tale.* Dat de Broeders hier *onse Duitse Oversetters* by brengen, als of die soodanig op *de Agtbaarheyd der saken* gelet hadden, dat sy niet met een, ja principaal op de *stigting der gemeinte* (volgens *Pauli* tale) en de verstaanlijkheyd der *tale* by de gemeene Man, gelet sou hebben, is (behoudens haar Eerw: respect) niet wel *geallegeerd*, en 't en *quadreerd* op dese saak ganssch niet:

want

want die *taal*, en het *Nederduytſch*, waar in die Overgeſet hebben, en is niet *Hoog-duitſch*, ſelf niet dat *gereleveerd* en *Hoogdravend Nederduitſch*, 't geen, gelijk 't *Hoog Malijts* met veel *Arabiſche*, ook even ſoodanig met veel *uytheemſche* en *Baſtard* woorden gemengt is; ook is 't niet dat *Duitſch* 't geen men hier aan 't *Hof*, of aan de *Hoven* van *Juſtitie*, of by de *Curieuſe verbeteraars* van onſe *taal*, gebruikt; Maar het is ſulken *gemeen* en *ſlegt Nederduitſch*, als by de Gemeene Man (voor ſoo verre de *taal* aangaat) gemakkelijk *Verſtaanbaar*, en, by allen het geheel *Land* door, in daaglijkſe *Converſatie* in gebruyk en van een *Algemeene* nuttighyd, is. Is dit nu niet een groot *onderſchyd* tuſſchen de H. *Leidecker*, en tuſſchen *onſe Overſetters*, dat ſijn Eerw: in een *onverſtaanbare*, en dat die wijſe en voorſigtige *Mannen* in een overal in deſen Lande *verſtaanbare taal* hebben overgeſet? want tuſſchen dat *ſuiver Malijts*, 't geen de Heer *Leidecker* gebruikt, en dat *kromme* (ſoo haar Eerw: ſeggen) dat alle *Malijtſe Chriſtenen*, en andre *Inlanderen* voornoemd, gebruiken, is ſulken *onderſchyd*, dat ſy dat *kromme*, (of dat *gemeene*, ſoo ik met haar Eerw: in haren Brief van den 31. Januarij, 1694, dat noeme) *klaar*, en dat *ſuiver Malijts* nog in de meeſte *woorden*, nog in *ſpelling*, nog in *conſtructie*, en alſoo van 't ſelve geen *ſin*, verſtaan, en dat eerſt moeten *aanleeren*, om (ſoo haar Eerw: in 't Extract der even gemelde *Miſsive* hier agter volgende, willen) de *taal ſuiver te leeren leſen en verſtaan*; even of 'er maar een *klyn* onderſchyd tuſſchen byde die *talen*, en als of het maar een quade *Spelling*, of *kromme Uitſpraak* was; maar dat het ſoo veel verſchild, als ik ſeg, kan uit deſe twee *Miſsiven*, een van *Banda*, en een van *Amboina* (die hier agter onder den 26. Februarij, en 12. April, van 't jaar 1669. by Extract te vinden zijn) middagklaar blijken. Indien nu de *eerbied*, *die haar Eerw:* (na haar voorgeven) *voor God hebben*, *ben ſou doen ſchricken*, *om ſoo ras*, *en ſonder een nauwe Overweging van ſaken*, *en woorden*, *'er over heen*

te loopen, 't is wonder, dat haar Eerw: soo gemackelijk, en *sonder te schricken*, *daar soo over heen hebben konnen loopen*, om den *Bijbel* in soo'n *onverstaanbare taal* te laten oversetten, of self over te setten, niet tegenstaande haar Eerw: wel wisten, of konden weten, dat de andre (of die lage) van een *Universeel* gebruik en nuttighyd by alle *Inlanders*, daar *Malijtse Christen-Kerken* zijn, was. Of men nu, sonder *te haasten*, *en met langdurig* dog verkeerd *overleg*, ook niet wel *een blinden Hond*, *of ongeformeerden beer voordbrengen kan*, sal de Ed: Comp:, tot haar schade, veel eer aan *Werken* van die natuur, die in een *Onverstaanbare*, dan aan die, dewelke in een *verstaanbare taal* geschreven en gedrukt zijn, of vorder souden mogen werden, bevinden: want 't geen D. *Heurnius* gedaan heeft, dat kan noit komen onder 't Oordeel der *Liefhebbers* van de *Suivre* of *Hooge taal*, vermits sijn Eerw: de vier *Euangelien*, *de Handelingen der Apostelen*, en de vijftig eerste *Psalmen*, soo als die daar lagen (sonder eenigsins op de *nethyd*, of *kromhyd* der *taal* te sien, als sy maar verstaan wierd) t'enemaal geschikt, en *Gereformeerd* heeft na den aart der *gemeene Malijtse tale*, soo als die al-om by de Christenen verstaanbaar was, en dat met sulken *Stijl van schrijven*, en soodanige *woorden*, die noit by die *gemeene Malijers*, maar alleen die ervarene in die *Hooge taal*, vreemd en *slordig* sou konnen voorkomen; terwijl nogtans alle die *Christenen* met reden sig over die *reformatie* (die de Eerw: *Broederen* een *Deformatie* noemen) souden verheugen, siende met hoe veel grooter *respect* sy nu 't *Woord Gods*, dat in een *Verstaanbare taal* lesende, konden behandelen en aanmerken, dan wanneer het haar in een voor haar *Onverstaanbare taal* wierd, of mogt werden voorgedragen. Even soodanig is 't ook gelegen met de *Oversetting* des N. *Testament's* van D. *Brouwerius*, een *Man* die, by dat *Werk* alleen, meer, dan alle andre te samen, geschreven, en die by sijn schrijven noit voorgehad heeft *net*, *suiver*, en *Hoog*, maar alleen dat *gemeen*, en by alle *Malijtse*

(dog

(dog *Principaal* by en om de *Ooſt* woonende) *Chriſtenen* verſtaanbaar *Malijts* (hoe *ſlordig* het de *ſuivre Malijers* ook ſou mogen voorkomen) te ſchrijven, agtende ſijn Eerw: het beter te zijn om (volgens Pauli tale) *een woord met ſijn verſtand, en tot Onderwijſing van andre, dan thien duiſend in een vreemde tale, alleen ſig ſelven daar by ſtigtende*, en geen licht aan andre daar door gevende, te ſchrijven. Dat die *Man* ſijn *Feilen* hier en daar in ſijn *Werk* heeft, weet ik, en ſou 'er mogelijk konnen aanwijſen, die daar wat beter na ſouden gelijken, dan vele, die haar Eerw: aanhalen; maar ondertuſſchen nogtans ſoo weegt het *goede* in ſijn *Werk* het *quade* en die feilen ſeer verre op, voor ſoo verre hy een *tale*, by die Lieden *verſtaanbaar*, en *alleen* van vrugt onder het ganſch *Malijts Chriſtendom*, gebruikende, daar nevens ook die gene tot nog toe is, en blijft, die de *grootſte* en *Principaalſte* van alle ſchrijvers in die *gemeene taal*, en alſoo een groot *Mede-Fundateur* van alles, 't geen daar op gebouwd wierd, is; al het welke nogtans alle andere *Broederen*, die ten dienſte van dat *Chriſtendom* ſchreven (als wel by ſonder D. *Caron*) haar lof en eere niet moet ſchijnen te verkorten, aangeſien ook die, (en byſonder ſijn Eerw:, ſoo even genoemt) ongemeen verſtaanbaar en met veel vrugt, die haar Werken nog dagelijx dragen, geſchreven hebben, ſchoon ſy juiſt ſoo groote Werken, als D. *Brouwerius*, niet hebben uitgegeven. Daar is niet gemackelijker als te *beriſpen*, maar ik en kan niet ſien dat het die *Beriſpers* ſouden zijn, die dien *Man*, in allen deelen, ſouden *verbeteren*: want, ſoo ſy hier of daar *een* plaats verbeterden, ſy ſouden in tegendeel wel weer *thien* plaatſen, die ſijn Eerw: wel overgeſet had, *deformeren* en bederven, om dat ſy die na het *ſuivere Malijts* ('t geen immers by de *Gemeinte* niet verſtaan ſou konnen werden) ſouden willen ſchikken, gelijk ook dat gene, dat ſy *ſlordig* noemen, ten grootſten deelen alleen haar Eerw:, en niet andren, dier tale kundig, *ſlordig* voorkomen ſou; en ingevalle *Eraſmus dat Boek geleſen had*, ſou hy, kennis van

ſaken hebbende, ſekerlijk *om 't ſelve* in verre na *ſoo hertelijk niet hebben gelacchen*, als hy ſich wel *hertelijck* bedroefd ſou hebben over 't willen invoeren van een *Overſetting* in een *tale*, die voor alle *Malijtſe Chriſtenen* onverſtaanbaar en *Barbaars* is. En genomen, hy mogt daar eens om *gelacchen* hebben, voor ſoo verre dat niet beſchreven was in die *ſuivere taal*, ſoo was daar wynig aan gelegen, wanneer den *Overſetter* ſig maar *verſtaanbaar* maakte, en ſijn oogwit berijkte, 't geen hy Onwederſprekelijk berijkt heeft, dewijl ſijn werken van die *Chriſtenen* ſeer wel verſtaan werden, en veel vrugt doen. Dat over dat *Boek*, (namelijk het N. T. van D. *Brouwerius*,) *ſuivre Malijers* (daar het noit voor geſchreven is) ſouden willen oordeelen, is onbillijk, en even eens, als of men een *Boek*, voor de *Nederduitſchers* geſchreven, niet alleen de *Hoogduitſchers*, maar ſelf lieden, welker *taal* nog meer, dan de *Hoogduitſe* van de *Nederduitſe* verſchild, wilde voorleſen om haar daar over te laten Oordeelen: want het verſchil (als reeds geſegd is) is ſoo groot, dat een *gemeen Malijer* de *gemeene taal* ſeer *klaar*, en de andre *ganſch* niet verſtaat. Indien nu die *Hooge Malijers* daarom mogten *lacchen*, dat ſou geen bewijs van de *belacchelijkhyd* dier *tale* geven, maar de reden van dit *lacchen* ſou alleen deſe zijn, om dat ſy die niet verſtonden, of om dat ſy die geerne na haar *ſuivre* (dog voor and're onverſtaanbare) *taal* geſchikt ſagen. Met veel meer reden ſouden dan, om een *Overſetting* des *Bijbels* in de *Engelſche* taal, *lacchen* alle die *Natien*, die daar in ider iets van haar *taal* ſeer *gedeformeerd* ſouden mogen vinden; 't geen nogtans de *Engelſchen* noit obligeren ſou daar in te veranderen, maar liever dit *mengelmoes* en die *gedeformeerde taal* te houden, enkel en alleen, om dat die *ſoo beſt*, en *klaar* by de *Natie* verſtaan wierd. Imand, die regt weet, wat *tale* 'er van nut en vrugt is, ſal noit ſeggen, *dat het jammer is, dat tot het drucken van dat Werk ſoo veel onkoſten gedaan zijn*, ten ware hy *ook* met een verkeerde en blinde drift was aange-

gedaan, om liever ſijn ſtem tot het drucken van een *Overſetting* in een *Onverſtaanbare*, dan in een *verſtaanb're taal* te geven; en ingevallen ik op al de buitenſporige en liefdeloose expreſſien der *Broederen* ſou antwoorden, ſoo als het wel behoorde, het ſou mogelijk de Broederen gedagten konnen inboeſemen, als of ik my ſoo wel met ſcherpe expreſſien, als alleen door de bloote reden, en billijkhyd deſer ſaak, tragte te verdedigen, weshalven hier op deſe Periode niet meer ſal ſeggen. Om *ſoodanige dingen*, namelijk onnoodige onkoſten, *voor te komen*, *ſoo is daar* (ſeggen d'Eerw: Broederen van Batavia) *gereſolveerd*, *een goede en wel overdagte Overſetting in het licht te geven*; dog hoe kan dat *een goede en wel overdagte*, *Overſetting zijn*, waar in niet anders ſteekt, en daar mede men niet anders beoogt dan een *taal* te *ſuiveren*, ſoodanig, dat men ſig, van verſtaanbaar, onverſtaanbaar maakt, en alſoo *Deformeerd*, in de plaats van te *Reformeren*, ontſtigt, in de plaats van te ſtigten, en afbreekt, in de plaats van op te bouwen; een oogwit, en een gedoente, direct tegen dat van de voornoemde Heeren, *Heurnius* en *Brouwerius*, aanloopende: want ſy *Deformeerden* (ſoo de *Broederen* ſeggen) een *taal*, om de *Gemeintens*, voor welke ſy die ſchreven, te *Reformeren*, en de *Broederen* tot *Batavia*, *Reformeren* weer de verſtaanbare, en met veel vrugt gebruikte, *taal* deſer *Broederen*, om de *Gemeintens*, voor welke die dienen ſou, te *Deformeren*, ſig 't niet eens kreunende, of ſy ſoo veel *Chriſten Malijtſe* Gemeintens *Deformeren*, en haar onverſtaanbaar voorkomen, als haar Eerw: die *kromme Taal*, en *ſlordige ſtijl*, die men in *Amboina* en elders, gebruikt, maar *Reformeren*; dog wat is gemackelijker, en redelijker, dat ſoo veel *Gemeintens* die *Hooge* en *ſuivre taal*, die twee à drie perſoonen haar tragten op te dringen, *aanleeren*, dan dat twee à drie perſoonen, onder ſoo vele duiſenden, en om aanſtonds vrugt te doen, en van ider een verſtaan te werden, die *Univerſeel* verſtaanbre (ſchoon *kromme*) taal

ſouden *aanleeren?* onwederſprekelijk het laatſte: want, te ſeggen, dat de *Predicanten* die *taal* eerſt *ſouden konnen aanleeren*, en dat ſy die dan aan de *Meeſters*, en die weer aan andre ſouden voordleeren, is de belacchelijkſte ſake ter wereld, ende en is in ſpecie niet anders dan de Predicanten de weſentlijke reden van haar komſt te doen vergeten, of ter zijden te ſtellen, en haar voor eerſt tot *School-meeſters* van een *taal*, om die *ſuiver* te leeren ſpreken, te maken, ſonder dat ſy by 't volleeren van die *taal* dan iets meer aan een *Inlander* ſouden konnen te kennen geven, als men hem in die *taal*, die hem familiaar is, gemackelijker en ſpoediger reeds geleerd heeft, en nog leeren kan. Dit is immers de reden van haar komſt in *Indien* niet, namelijk vreemde *talen* aan andre *te leeren*, en veel min die te *verbeteren*, maar dit is ſe, namelijk om *talen*, die ſy daar vinden, *te leeren*, en ſich hoe eer hoe liever aan den *Inlanderen* maar enkelijk verſtaanbaar te maken, en hen *Chriſtus*, en dien gekruiſt, te prediken, ten einde haar *van de magt der duiſternis over te brengen tot Gods wonderbaarlijk ligt*, en niet om hare duiſternis dicker en grooter te maken, door 't aanleeren van een *taal*, die al de luſt, die 'er nog by deſe en gene ſoude mogen weſen, t'eenemaal uit bluſſen, en al het licht, dat daar nog is, als een omgekeerde fackel jammerlijk ſou uitdoven, en ſmoren. Dat een Predicant voor ſijn plaiſir, en als een poinct van ſtudie, *ſuiver Malijts* leere, en even ſoo ook een *Meeſter*, om wat verder in de *ſuiverhyd* der *tale*, als een Student te avanceren, ſoo voor ſich ſelven, als daar na voor ſijn leerlingen, prijſe ik, maar dit in *conſequentie* te trecken, als of de Predicanten die *taal* aan de *Meeſters*, en de *Meeſters* die aan *hare School-kinderen* ſouden moeten leeren, of die bequaamhyd ſouden behooren te hebben, om de *H. Schrift daar in te konnen leſen en verſtaan*, is een ſake, die de geheele *Wereld* vreemd moet voorkomen, wanneer ſy dat in die Extract *Miſſive*, hier agter onder Anno 1694. den 31. Januarij gevoegd, ſoo klaar leſen ſal; zijnde hier, in dit

aan-

aanleeren van die *taal*, onſes bedunkens, geen andre vrugt, dan voor ſoo verre het is een poinct van ſtudie, en geenſins voor ſoo verre het op de *Religie* ſpecterende is, en is ook by ons noit anders toegeſtaan.

Deſe voornoemde Reſolutie nu, van die *goede en wel overdagte Overſetting in't ligt te geven*, was genomen, *om niet meer onderworpen te zijn het voorgeven van deſe of gene, die, een wynig Malijts geleerd hebbende, terſtond haar ſelven inbeelden Meeſters daar van te zijn, en bequaam om ook d'allermoejelijkſte ſchriften over te ſetten, even eens als de jonge Studenten, die eerſt op de Academie komen, en, een wynig geſtudeerd hebbende, haar terſtond inbeelden Profeſſores te zijn.* Is dit een taal van *Broederen* ontrent *Broederen?* en heb ik, met mijnen langdurigen arbyd, ſoo choquante expreſſien aan haar Eerw: verdiend? Broeders dit gaat te verre, dit is te ſcherp, ende mijn pligt en laat niet toe; dat ik daar op ſal ſwijgen, gelijk wel gewenſcht had te mogen doen, om dat ſoodanige expreſſien een applicabel antwoord uitlockende, de liefde, die by U Eerw: al ſeer aan 't verkouden is, niet ſullen vermeerderen. Of ik nu *wynig* of veel *Malijts geleerd hebbe*, wat konnen die *Broederen* daar van oordeelen, die nog 't *Hooge* nog 't *Gemeene* verſtaan? dat de Heer *Leidecker*, die my tot *Batavia* heeft hooren prediken, en menigmaal met my over de *Hooge tale* geſproken heeft, dat ſou ſtellen, kan ik beſwaarlijk gelooven: want ſijn Eerw: heeft van my, in preſentie van vele vrunden, tot *Batavia* getuigd, dat ſijn Eerw: nog noit imand gehoord had, die ſoo goeden *Malijts* als ik ſprak, en die ſoo veel bequaamhyd in die tale toonde. Dit wete ik, dat ſijn Eerw:, die ik voor een man van ſijn woord houde, noit ſal tegenſpreken, buiten dat ik dit met ſijn Eerw: letteren, nog dit ſelve jaar aan my geſchreven, ſou konnen toonen, met deſe expreſſie: *Ik houde tot nog toe ſtaande, dat ik onder de Predicanten tot nog toe op Batavia niemand heb ontmoet, die het Malijts ſoo wel verſtond, als U Eerw:. D'Amoineſen*

ge-

getuigen van my, *dat noit een Predicant soo klaar en verstaanbaar, in de Malytse tale by hen gebruikelijk, gepredikt, en noit imand van mijne Predecessseuren soo verre daar in gekomen was, dan ik.* Den Ed: Heer *Generaal*, en d'Ed: Heeren *Raden* van *Indien* hebben, op mijn versoek, en de daar nevens overgekomen getuigenis, soo van den *Gouverneur* en sijn *Raad*, als van den *Ambonsen Kerkenraad*, my, die nog maar een jaar voor 80. gulden ter maand gedient had, van die tijd af aan, expres om dat my soo iverig in 't aanleren der *Malijtse taal* getoond had, en reeds de *publique dienst* waarnam, van 80. tot 100. gulden gelieven te verbeteren, om daar voor dat loopend verband van vijf jaren uit te dienen, daar ik anders vijf jaren, voor 80. gulden, en dat verband eerst had moeten uit dienen, welk verband ten eynde geloopen zijnde, soo is my, by mijn tweede verband (zijnde van drie jaren) op voorschrijvens, en de goede getuigenissen, soo van d'Heer *Gouverneur* en *Raad*, als van den *Ambonsen Kerkenraad*, door de Ed: Heer *Generaal*, en *Raden* van *Indien*, toegelegd 120. ter maand, met dese *significante* expressie 'er by: *dat ik mijn beroep in de Christelijke gemeinte van Amboina, na de van daar gekomen getuigenissen, met alle iver en neerstigheyd waarnemende, en my ook bysonder in de Malijtse taal geoeffend hebbende, van* 100. *tot* 120. *gulden verbeterd wierd.* Blijkt nu uit al die getuigenissen niet onwedersprekelijk, dat het seggen van de *Broeders*, voor soo verre het op my gepast is, t'eenemaal vervald? Schoon de *Broederen* (soo gesegt heb) niet bequaamheyd genoeg hebben om desen *brief*, voor soo verre een *solide* oordeel over de *hooge of lage Malijtse taal*, en over dese en gene daar in geciteerde *Malijtse* woorden en passagien aangaat, op te stellen, soo hebben haar Eerw: nogtans bequaamheyd genoeg (als blijkt) gehad, om scherpe *expressien*, die by my niet voor de H. *Leideckers*, maar voor dese en gene van haar Eerw: reekening staan, 'er in te laten vloejen. En dewijl nu bewesen heb, dat dese voorn: expressien niet wel van de H. *Leidecker*, maar alleen van de andre

Broe-

Broederen, konnen ter neder gesteld zijn, wie heeft haar Eerw:, die immers geen verstand van *Hoog* of *Laag Malijts* hebben geauthoriseerd, om over my, die soo lange jaren Predicant in die *lage tale* geweest, en daar en boven in staat ben, om te konnen toonen, dat geen minder bequaamhyd in de *hooge* en *suivere*, als in de *lage taal*, ja die nu in die by de *talen* 12. jaren besteed heb, wie dog heeft haar de *Magt* gegeven, om over my soo *Magistraal* te oordeelen? even of ik, na 12. jaren sweetens in die *taal*, nog maar een *leerling* of een *Student*, *die pas op de Academie quam*, was, en als of haar Eerw: *Professoren* in die *taal* waren? of beelden sig haar Eerw: in, dat haar Eerw:, om dat sy een *Kerkenraad* zijn, en ik maar een *singulier* Predicant ben, alles mogen seggen, wat haar gevalt, of dat de wijshyd, en 't oordeel, over die taal, om dat sy een *Indische*, en daar en boven die *aansienlijke Bataviſche Kerkenraad* uit maken, aan hare Vergadering, ook self tot nadeel van de waarhyd, vast is? zijn 'er oit menschen geweest, die daar sy niet minder dan dat zijn, sig nogtans *inbeelden Meesters en Professoren* te zijn, soo zijn 't immers haar Eerw: in desen, willende dat, daar 'er op *Batavia* maar een klyne *Malijtse Gemeente* is, en in *Amboina* soo vele zijn, dat, seg ik, nogtans haar Eerw: oordeel boven de getuigenis van soo veel *Ambonse Kerken* (om van andre *Provintien* nog niet eens te spreken) over de *Hooge* en *Gemeene taal*, en welke de beste voor haar zy, sal *prevaleren*, en dat al mijne *bewijsen*, hoe kragtig en *consonant* die ook zijn, by het *seggen* en *voorgeven* van haar Eerw: niet eens sullen in *consideratie* komen; dog het komt my niet vreemd voor, dat men my soo handeld, want even soodanig als men nu hier tegen my voor dit *suivre Malijts* plijt, heeft den *Kerkenraad* van *Batavia* tegen de geheelen *Kerkenraad* van *Amboina*, in den jare 1677. gedaan. Doen was 'er voor een oogenblik, ook soo 'n drift en sugt daar voor, op 't aansetten van d'een of d'ander *Liefhebber*, dog die *inbeelding* vervloog in rook en damp, en men spraker zederd niet meer af, dan alleen dat 'er nu weer soo een *koorts* van de tijd is, die mogelijk even eens sal af nemen, en overgaan. Even eens

nu als ik jegenwoordig daar op antwoord, en daar nevens over de *Professoren* magt, of *superioritijt*, van haar Eerw: klage, even soo heeft de *Kerkenraad* van *Amboina* daar ook op geantwoord, en daar over ook geklaagt, gelijk niet anders af te nemen is uit het antwoord van haar Eerw: aan die van *Amboina* over dat *subject*, by haar Eerw: Missive van den 26. December, 1677. en nog nader sou blijken, indien de *Brieven* van den 8. *Mey*, en 5. *September*, Anno 1677. en van den 28. *Mey*, Anno 1678. door die van *Amboina* aan die van *Batavia* over die sake geschreven, eens voor de *Synoden* en *Classen* alhier mogten komen, gelijk de *Broederen* van *Batavia* dat voor haar selven houden, daar niet meer van notificerende: dan haar Eerw: welgevallen is. Dogom te toonen dat wy niet iets alleen *seggen*, maar ook *bewijsen* willen, soo sullen wy d'eygen woorden van haar Eerw: citeren, welke voor soo verre dese materie raakt, aldus luiden. *Wy hebben ons waarlijk, waar de Broeders, ten hoogsten verwonderd, dat U. Eerw: soo onbedagt en onvoorsigtig zijt, dervende soo een geheele en aansienlijke Vergadering soo een laster en leugen aanvrijven, dat hier meer (soo zijn de eygen woorden in U Eerw: brief) op soo een hooge en çierlijke stijl in't Malijts, als wel op den aanwas van Gods Gemeinte gelet werd, waar door de Gemeinte meer af- als toe-neemt*; en vervolgens seggen de Broederen in die brief: *rakende de Suprioritijt deser Kerke van Batavia, over de Kerke van Ambon, waar mede U Eerw: ons ten onregt beschuldigd, daar antwoorden wy met een woord op, dat het uit U Eerw: eygen letteren blijkt, dat U. Eerw: tragt selfs de Superioritijt over de kerk van Batavia te erlangen: want U Eerw: oordeel is, dat wy gehouden souden zijn ons oordeel met dat van U Eerw: te conformeren.* Komt dit, in't wesen der sake, niet over een met het gene reeds by my gesegt is, en blijkt hier uit niet dat indien de *Kerk* van *Amboina* al eysscht, dat die van *Batavia* in de sake der *Malijtse tale*, by de *Christenen*, soo aldaar, als op *Batavia* self, gebruikelijk, haar met die van *Amboina* haar geliefden te *conformeren*, daar in niet alleen niet steekt die onbillijkhyd, die'er steekt in't geen die van *Batavia*

trag-

tragten uit te werken, nam:, dat sy souden willen, van dat men in *Amboina* een *Taal* invoerde, die nog in *Ambon*, nog self by de *Christenen* op *Batavia*, verstaan wierd, maar dat 'er in tegendeel een seer groote billijkheyd insteekt, vermits haren wensch was, dat de *Broederen* van *Batavia* sig met die van *Amboina* (sonder op haar grooter kennis in de *tale*, of op haar grooter *aansienlijkheyd*, door meerder getal van *Malijtse Kerken*, boven alle *Provintien* te staan) sig geliefden te *conformeren* tot het behouden van een *taal*, die en in *Amboina* en tot *Batavia* by de *Malijtse Christenen* verstaan wierd, ja over al by alle *Christen Malijtse Kerken*, zederd soo veel jaren, met soo veel vrugt gebruikt was, en derhalven, buiten de allerminste noodsakelijkheyd, of schijn van eenige meerdere vrugt daar door te doen, niet aan te nemen voor haar eygen *Kerk*, en veel min andre *Kerken* op te dringen, te persuaderen, of te doen overgaan tot een *taal*, die nog in *Amboina*, nog tot *Batavia* van *Christenen* verstaan wierd. Die *graat* nu stak de Broederen van *Batavia* nog te dwars in de keel, weshalven haar Eerw:, by hare Missive van den 14. Febr: 1679, in antwoord van de *Ambonse Missive* van den 28. *Mey* des jaars 1678, dit seggen: *U Eerw: eerste Mißive, van den 28. Mey Anno passato, strekt sig eerst en meest uit in moejelijke en onlustige haketten over het Malijts werk en de saak van Albert Struis, van welke wy afkeerig, en daar in verdrietig zijn: andersins nog stof, nog reden ontbrekende, om met ernstige en gegronde verantwoording uwe driften te ontmoeten: dog wy hebben de gewoonte niet nog de Gemeinte Gods:* even of die gene die tegen 't invoeren van een onverstaanbare *taal*, en door 't behouden van een verstaanbare plijten, niet soo wel, ja niet meer, toonde *de Gemeinte Gods te zijn*, als die gene die tegen de gebruikelijke *taal* voor 't invoeren van een onverstaanbare plijten. Het oordeel daar van laat ik over aan de gansche wereld; konnende dit 'er by voegen, dat, ingevalle die gene, of imand van die gene, die doen daar soo voor plijteden, twee *Ordinaire Raden* van *Indien* tot hare *Swagers* gehad hadden, die saak misschien wat meer vaard geloopen, en soo schielijk daar by niet sou

hebben blijven ſteken. Ook ſouden de *Broederen* daar ſoo gemakkelijk niet overgeſproken, en veel min ſoo direct aangegaan hebben tegen dat gene dat haar Eerw: nu doen, dat is met andre *Kerken* haar *Vryhyd* in deſen niet te laten: want by haar Eerw: *Miſſive* van den 16. Januarij 1680. ſchrijven haar Eerw: aan die van *Amboina* dit navolgende: *Het miſhaagt ons ook ganſchelijk niet, dat U Eerw:, rakende de Malijtſe taal in U Eerw: Catechiſmus en formulieren gebruikt, haar ſelven nog refereren, en gedragen aan haar ſchrijvens van den 20. Februarij 1677, alſoo wy ook desgelijx doen, aan d'onſe van den 14. Febr: 1679: wel wetende, dat ider Kerke vry ſtaat, die tale in hare formulieren en leerſtucken te gebruiken, welke de leerlingen allermeeſt en allerbeſt verſtaan, al en verſtaan nog gebruiken die van andre Kerken de ſelve niet.* Wiſten de Broederen doen, dat *ider Kerke* die *vryhyd had*, en weten haar Eerw: het nu niet? Voor my, ik weet wel, en houde voor de geheele *Chriſten Wereld* ſtaande, dat het een *Kerk* altijd, niet alleen vry ſtaat, maar dat ſe ook verpligt is *formulieren, leerſtucken*, en *Overſettingen* te gebruiken in een *tale*, die daar altijd van gebruik, verſtaanbaar, en nut geweeſt is, maar dit wete ik daar nevens, en houde het even eens ſtaande, dat 'et een *Kerk* noit *vry ſtaat*, *Formulieren, of Leerſtucken*, en alſoo veel min de *Overſetting* des *Bijbels* te gebruiken, in een *tale*, die nog in die *kerke* ſelf, nog by eenige andre *Chriſten kerken* verſtaan werd, en dat 'et alſoo nog veel min *vry ſtaat* die by andre *kerken* (ten ware men haar gemoederen geweld aan mogt doen) ook te willen invoeren, gelijk voor ſoo verre met de Miſſive van haar Eerw: van den 11 Januarij 1694. blijkt, haar Eerw: tragten te doen.

De *Broederen* gaan voord, en ſeggen: *om dan dit Werk uit te voeren heeft de E: Comp: hier al groote onkoſten gedaan, en de letters daar toe verſorgt.* Het ſtaat de E: *Comp:* vry, te doen 't geen haar welgevald, maar deſe ſaak, op qualijk gegevene berigten ſteunende, heeft de Heeren *Majores* mogelijk gebragt tot iets, 't geen haar Ed: Ed: noit ſouden gedaan hebben, ſoo ſy wel van de ſake waren onderrigt geweeſt, en 't geen haar Ed: Ed: ſig niet

niet alleen te laat souden konnen beklagen, maar ook veel gevoeglijker had konnen geschieden na *voltojing* en *revisie* van een werk, van 't welk men niet weet of *God* de *Heer* de *Maker*, en de *Revisseurs* van soo'n *Werk* (die mogelijk verre te soeken sullen zijn) soo lang sal laten leven, dat sy dat konnen voleynden.

Dat nu dat *werk*, *met nauwe overweging van woorden en saken*, *voorgeset werd*, *met soodanigen spoet*, *als bequamelijk kangeschieden*, wil ik geerne gelooven, als haar Eerw: dat particulier van dien *Oversetter*, en van die *taal*, in welke sijn Eerw: overset, gelieven te verstaan; maar dat daarom een Versie in de *lage* of *gemeene Malÿtse taal* door imand (die buiten sijn dienst de meeste tijd van sijn leven by dag en by nagt daar toe besteed, wynig vermaak en divertissement, gesogt, en sig gedrongen gevonden heeft, soo door gestadig versoek der Inlanderen, als door sijnen iver en hope van veel vrugt daar by te sullen doen, en een sonderlinge preuve van sijne neerstighyd te sullen geven) niet *met even naukeurige overweging van woorden en saken*, en met meer *spoed*, en ~~een~~ even soo bequaam sou konnen vervaardigd werden, sou jammer ~~zijn,~~ en een voorbarig oordeel zijn; 't geen best sal konnen blijken, niet alleen by de *Revisie* van mijn *Werk*, maar self ook by andre werken, daar verveerdigd, die mogelijk eer, dan haar Eerw: denken, 't ligt sien, en souden konnen toonen, wat de neerstighyd al vermag. *Wat nuttighyd sal't zijn* (seggen haar Eerw:) *te hebben tweederly Oversetting waar door den leser sal gebragt werden in twijffeling, wat redenen souden de Heeren hebben om onnoodige onkosten te doen?*

Believen de Heeren Bewindh: by de *Versien*, van de H. *Leidecker*, en my te drucken, ik sal my daar, met die drift, niet tegen stellen, als de *Broederen* doen tegen de mijne: vermits *God* de Heere, by nader *conqueesten* der E: Comp: op *landen* van *Mahometaansche Koningen*, daar die *tale* van gebruik mogt zijn, soo'n Werk nog sou konnen zegenen, en alsoo dat van gebruik maken.

Ik wil den arbyd van den Heer *Leidecker* soo liefdeloos niet afbreken, maar moet even wel dat seggen, dat als de *Comp:* maar

eene *verſie* ſou moeten en willen drucken, het onwederſprekelijk doorgaat, dat de welke in die *taal* is, ~~die ſal moeten gedrukt werden~~ die van alle *Chriſten kerken*, ja ook ſelf by die van *Batavia*, beſt en alleen verſtaan werd, 't geen ik genoeg beweſen heb alleen de mijne te zijn, en dat alſoo de *verſie* van de H. *Leidecker* niet in *Conſideratie* ſou konnen komen, als gemaakt zijnde in een *tale*, die by geen *Chriſten kerken* verſtaan werd, en die men geen *Kerk* in Indien (ſal ſy haar *vryhyd* hebben die haar toekomt) kan vergen aan te leeren, daar 'er reeds een alom verſtaanbare en *Univerſeel* gebruikelijke taal is.

De Broederen ſeggen vorder: *dat ſe haar verwonderen over 't gene de Chriſtelijke Synodus wegens haar Eerw: kennis van de Malijtſe taal*, en wegens die gene, voor welke die by de *talen* dienen ſouden, *ſoo vaſtelijk ter neder ſteld, en betuigen daar van niet de minſte kennis te hebben.* Indien de *Broeders* daar mede verſtaan, dat haar Eerw: geen *Hoog* nog *Laag Malijts* verſtaan, ik wil het geerne gelooven, mits dat ik alleen de Heer *Leidecker* en de Heer *Dan* (welke laatſte het *gemeen Malijts*, ſoo ver het in *converſatie* te pas komt, ſpreken kan) mag uitſonderen; dog ſoo de Heeren daar door verſtaan, dat haar Eerw: niet weten, dat 'er is een *Hooge* of *ſuyvere*, die men by de *regte Malijers* ſchrijft, en een *Lage* of *gemeene*, die men in *Amboina*, *Banda*, &c., ja ſelf op *Batavia* ſpreekt, en dagelijx, ſoo in ſaken van *Religie*, als in die van *converſatie* en *negotie*, gebruikt, ſoo ſpreken haar Eerw: haar *Miſſive* van den 31. Jan: 1694. direct tegen. Of verſtaan haar Eerw: daar door, dat ſy niet weten dat die eene *Overſetting* in de *Hooge* ſou konnen dienen voor de *Hooge Malijers*, en de *Lage* voor de *Lage*? Het is vaſt, dat haar Eerw: weten, en moeten toeſtaan, dat mijne *Verſie*, als in de *lage taal* verveerdigd, van de *Lage* ſal konnen verſtaan werden, voor ſoo verre de *taal* aangaat, of anders was mijn en anderer Prediken, en de getuigenis van die van *Amboina* aan die van *Batavia*, ook te vergeefs. 't Is ook vaſt, dat het *werk* van de H.r *Leydecker*, in de *Hooge* of *Suivere taal* verveerdigd, by een van byden, 't zy *lage* of *hooge Malijers* ſal moeten verſtaan werden. De *Lage* of

Ge-

Gemeene Malijers, soo *Christenen als andre*, en konnen dat niet verstaan, soo en is 't dan soo qualijk van de Christel: Synodus niet gesteld, *dat dat sou konnen dienen voor die in de Hooge taal ervaren zijn*; en derhalven en wete ik niet waar van de *Broederen* sulken *ignorantie* gelieven te *pretenderen*, ten ware haar Eerw: daar door dat *eerste*, nam:, dat sy nog *Hoog* nog *Laag Malijts kennen*, of verstaan. Waarlijk die *expresie*, van byde de Versien te willen bevorderen, is 'er door de *Christ: Synodus* expres daarom ingesteld, om te toonen, wel dat haar Eerw: voor mijn Werk, als het nutst, verstaanlijkst en 't eerst voltoid, was, dog dat nogtans hare en anderer drift soo verre niet ging, van terwijl sy voor mijn Werk schenen, dat van de Heer *Leidecker* te willen agter de bank werpen, en *supprimeren*, latende het vorder *Gode* en de tijd bevolen.

Die gene nu (soo de *Broederen* seggen) *die de Christel: Synodus dit wijs gemaakt heeft, betoond een Man van wynig ervarenthyd in de Malijtse taal te zijn*; maar die Man heeft *betoond*, en kan nog nader ten allen tijden *betoonen*, dat hy, niet alleen *laag* of *gemeen*; maar ook het *hooge* en *suivere Malijts*, al vry beter dan de *Broederen* sig inbeelden, niet alleen *verstaan*, maar ook met een *Arabische* letter *schrijven*, en de *Malijtse Tractaten* in die letter soodanig *lesen* kan, dat, indien de *Broederen* hier soo wel als and'ren eens sagen, of; liever, *konden* sien (gelijk vele dat gesien hebben) haar Eerw:, sekerlijk gunstiger, dan hier doen, van hem souden getuigen, voor soo verre nam: haar Eerw: kennis van d'eene en d'andre *taal*, en der selver letteren, mogten hebben; dog dit is een *waarhyd*, dat *die Man*, *die de Christel: Synodus dat niet wijs gemaakt*, maar kragtig *getoond heeft*, *een van die Ambonse Malijers is*, *die*, *wanneer haar eenige jaren geleden de Krombyd van haar taal* (soo de *Broederen* het noemen) *wierd aangewesen*, *en vermaand* (door die van *Batavia*) *de selve allenskens te verbeteren*, *haar met alle kragten* (om al de te voren aangehaalde redenen) *daar tegen hebben aangekant*, en met goede reden, ja met *Approbatie* van *Synoden* en *Classen*, voor welke dese sijne saak *Wereldkundig* is geworden, blijven *aankanten*, om te toonen, dat sy van sulke schadelijke nieuwigheden, en invoeringen van vreemde *talen*, *nieuwe spellingen*, en *cierlijke spreekwijsen* (die niet ter sake doen, en den *Inlander* t'eenemaal onverstaanbaar voorkomen) ganssch niet houden; wynig 'er na vragende, of men haar doen by het doen der *Monnikken* tegen *Erasmus*, en tegen sijn *Latijn*, vergelijkt, als sy daar mede maar vrugt doen, en met *contrarie* te handelen, door 't invoeren van een vreemde en onverstaanb're *taal* in saken van *Gods-dienst*, sig maar in der daad en waarhyd niet *gelijk maken* die gene in 't *Pausdom*, die een *Ave Maria*, of *Kyrie Eleison*, beter dan een regt verstaanbaar gebed tot *God*, of als de ware *tale Canaans*, behaagd.

De *Broederen* seggen vervolgens, dat het een *abusive stelling is* van de Christ: Synodus, *dat de Hooge Malijtse taal van de Groote*, *en de Lage van de Geringe of Klyne sou gesproken werden*. Het is waar, dat dese saak, met al sijn omstandigheden,

den, en soo net als 't wel gesegt is van die gene, die dat voordroeg, door de *Christel: Synodus* niet is ter neder gesteld; maar hoe gemackelijk dit in saken van die natuir geschieden kon, sal ider een vatten, dewijl imand, die self in *Indien* geweest is, beter in staat is om dat net ter neder te stellen, dan imand die daar van maar een mondeling vertoog hoord doen; maar egter en heeft de *Christel: Synodus* daar niet geheel meê mis getast; want door de *Grooten* werden alle *Mahometaanse Grooten* in alle *Rÿken* en *Landstreken*, en door die weer de *Koningen*, *Vorsten*, en *Priesters* &c. (die dikwils meer bewind dan de *Vorsten* selfs hebben) verstaan. Nu is 't seker, dat die *Koningen*, *Vorsten*, Priesters, &c. sig in haar *schrÿven* en in saken van *Gods dienst*, en anderssins, van een *hooge taal* bedienen, die de slegte, geringe, en kleine *Mahometanen* niet verstaan nog gebruiken, dewijl die *gemeenen Pasar Malÿts*, by alle verstaanbaar (gelijk by haar komst en *Negotie* op *Batavia* en elders blijkt) spreken, soodanig, dat sy van Amboneesen, *Bandaneesen*, *Baliers*, gemeene Macassaren, en Javanen verstaan werden, 't geen men ook, in dagelijkse *conversatie*, veel van *Grooten* en *Priesters* siet. Voor soo verre nu egter die *Groten*, en *Priesters* &c. de *suivere taal* ('t zy men die noeme een *Bahasa Dzjawi*, of een *Bahasa Dalam*, of een *Bahasa Bangsjawan*) verstaan, voor soo verre sou die *Oversetting* van de H.r *Leidecker* (na de meining der *Christ: Synod:*) voor de selve, en de *lage* of *gemeene Oversetting* ook voor die *gemeene* en geringe lieden onder de *Mahometanen* (indien niet ook ten deelen voor veel *Grooten*, als 't God behaagde hare herten te raken, om die te willen lesen) op dese en gene contreyen konnen dienen: Ook hebben de *Broeders* abuis, wanneer sy stellen, dat *groote en kleene eenerly taal gebruiken*, vermits dat wel onder de *Christenen*, maar onder de *Mahometanen* niet verder waar is, als voor soo verre het dagelijkse in conversatie en negotie aangaat, maar in saken van *Religie* zijn de *Grooten*, en de *Priesters* bysonder, ook gewoon sig te dienen van *Malÿts*, 't geen niet alleen *hooger* dan 't *gemene*, maar ook met seer veel *Arabisch* vermengd is, een sake die men in de *schriften* der *Malÿers* seer veel ontmoet. Voor *soo verre* nu sou de *Oversetting* in 't *Hooge* en in 't *Gemeene* Malijts ook de *Groote* en *Kleene Mahometanen* aldaar, by tijd en wijle, (wanneer 't *God* de *Heer* behaagde kragtdadig in haar te werken) haar nuttighyd konnen hebben; blijvende nogtans onwedersprekelijk waar, dat een *Oversetting* in de *gemeene Malÿtse taal* daar, en elders, niet alleen een en meer vrugt dan een *Oversetting* in de *Hooge* of *suivere taal*, doen sou, maar, 't geen verder gaat, ook *alleen* vrugt doen kan. Haar Eerw: stellen ock self in haar *Missive*, dat 'er by de *Malÿers onderschyd tusschen Malijts en Malijts is*, en halen ook aan verschyde soorten van *Malijts*, die wy onder een benaming van de *Hooge* of *Suivere* uitdrucken, en onder andre ook een, die de *Hooge Malijers Bahassa Katsjokan*, dat is, een *Kromme gemengde* of *Kreupele*; en die wy de *Gemeene taal* noemen; maar dat dat *Gemeene Malijts* van haar Eerw:, dat haar Eerw: de *Bahasa Dzjawi*, en de *taal, waar in men schrijft*, dog 't geen wy *Hoog Malijts*

noe-

noemen, niet meer sou verschillen, als 't *Mommikken Latijn van het goede, of het Straat Portugees van het geen tot Goa &c. gesproken word*, of, gelijk haar Eerw: nader uitdrukken, *als de kromme taal van een Waal, die wat Nederduitsch geleert heeft, van de Nederlandse verschild*, is een *abuis* van haar Eerw:, 't geen naakt en klaar uit het Extract van haar eigen *Missive* van den 31 Jan. 1694, en ook uit een *Brief* van de *Kerkenraad* van *Banda*, van den 26 Febr. 1669 (bÿde hier agter aan volgende) aan die van *Amboina*, blijkt; uit welke eerste *Missive* klaar blijkt soo grooten onderschijd te zijn, dat men die nog moet *aanleeren*; en uit de *Missive* van *Banda* blijkt, dat 't geschreven in die *taal*, in 't *lage Malÿts*, soo men het verstaan sou, diende *getranslateerd* te werden: en wat komt hier het *krom Duits van een Waal* by 't *krom Malÿts* van een *Amboinees* te pas? 't *Krom Duits van een Waal* is maar *krom* door de uitspraak, en dat alleen by hem, sonder dat andre in ons land dat soo universeel, als een *Waal* dat uitspreekt, gebruiken; maar 't *Malÿts*, 'tgeen men in *Amboina* spreekt, is niet *krom* door de bloote uitspraak, maar is, soo *krom* als 't is, een *universele tale*, by alle *Christen-Kerken* niet alleen, maar self ook op *Batavia* by de meeste andre *Natien* gebruikelijk, en immers soo verstaanbaar als in *Amboina*, hoewel die verschijde *Natien* dat eigen gemeen *Malÿts*, en die eigene spreekwijsen in die *taal*, ider na 't *accent* van haar *taal* trekken, blijvende nogtans de *taal* de selve, gelijk dit van haar Eerw: seer wel aangemerkt werd, als ook dat die *Bahasa Katsjokan niet eenderley is, maar verschild, soo ten opsigt van de verschÿdenheÿd der eilanden, en volkeren, als ten opsigt der menschen, die die uitspreken.* Volgens het geen haar Eerw: daar van seggen, van *dat de Malÿtse taal geen natuurlÿke by alle die Natien*, maar hen *noodsakelÿk is geworden, om met alle die* by haar Eerw: genoemde *volkeren te konnen handelen, dat die Natien nu en dan vvel een vvoord van haar taal in dat Malÿts inmengen, en dat Malÿts, niet met andre vvoorden of spreekvvÿsen, maar alleen met een accent, meer na haar dan na een andre taal hellende, uitspre-*

ken, is waar. Stellen nu haar Eerw: het *Hollants-Ambons-Malijts* meê met die nam van een *Bahasa Katsjokan* voor, ik sta het geerne toe, en sie by dese *stelling* van haar Eerw: mijn *stelling*, van dat dat *Ambons Malijts* ook by alle die *Natien* van gebruik, en alsoo van een *considerable* nuttighijd is, soo kragtig, als het behoord, bevestigd; maar dat de *Christelijke Synodus* dat *Malijts* met de naam van *gemeen Malijts* vereerd, geschied niet alleen volgens voorbeeld der *Ambonse Hollanders*, maar ook volgens voorbeeld van de *Kerkenraad* van *Batavia*, die het soo in haar *Missive* van den 31 Jan. 1694, aan die van *Amboina* geschreven, noemen. Ook sou ik geen swarighijd vinden om het *krom Portugees* het *lage* te noemen, indien dat soo *universeel* van gebruik, en verstaanbaar, en het regte *Portugees* de naam van 't *hooge* te geven, indien dat in gebruik en verstaanlijkhijd soo veel van dat *krom Portugees* verschilde, als dat *krom Malijts* van 't *suivere* of *hooge* verschild, gelijk 't ook soo met het *krom Nederduits* van een *Waal*, en my alsoo even veel is, wat naam men die *lage* of *gemeene taal* geeft, als sy maar de *taal* van gebruik, en die alom verstaanbaar is, blijft. Vorder tragten haar Eerw: de wereld wijs te maken, dat die *taal* soo *gebrekkelijk van woorden is*, dat *daar in geen Ortographia, nog Grammatica, nog Syntaxis, nog iets, dat na een taal gelijkt, te vinden is.* Om dat nu haar Eerw: niet beter weten, is het daarom waar? daar over konnen immers haar Eerw: niet oordeelen; en indien ik, en andre voor my, sig in staat gevonden hebben, en nog vinden, om sig in die *taal*, immers *soo klaar*, soo *kragtig*, en soo *verstaanbaar*, uit te drukken, als in eenige *taal* ter wereld, meinen dan haar Eerw:, dat de wereld meer sal konnen gelooven het seggen van haar Eerw:, dan ons onwedersprekelijk *bewijs* van dat het die *taal* nog aan *woorden*, nog aan iet anders, 't geen 'er tot het wel uitdrukken van zig zelven in die *taal* behoord, manqueerd? Ik, voor my, meine, dat als men *capabel* is om *publijcq* in een *taal* niet alleen te *predikken*, maar ook een *Bijbel* in die *taal over te setten*, het een *bewijs* is, dat het die *taal* niet ontbreken kan aan eenige van die

dingen,

dingen, die in een taal *verwijscht* werden, om sig *volmaaktelijk* en *net* te konnen *uitdrukken*; en hoewel nu die *Broederen* souden konnen twijffelen, of ik my soo *net*, als 't behoord, wel *uitgedrukt* had, soo sal die twijffeling, soo haast mijn werk door kundigen in die *gemeene Malijtse taal gerevideerd* is, van selfs ophouden, dewijl die *Mannen*, aan welkers *examen* ik mijn *Werk* geern wil overlaten, daar dan andre getuigenis van sullen moeten geven; indien dit, buiten dien, ook by haar *particulier*, en by alle, die kennis van dese *taal* hebben, niet even soo wel van de selve *taal*, als van eenige andre ter wereld, waar was, en vast stond. Van het eene uiterste dan tot het andre overstappende, seggen de Heeren *Broederen* nader: *wanneer een oversetting goed zijn sal, dat 'er op de spelling der woorden wel diend gelet te werden, en soo dat niet geschied, het belachelijk zijn sal.* Even of daar aan gelegen was, of men een woord sus of soo *spelde*, indien maar 't woord het selve in *beteekenis* en kracht, soo van gebruik, en verstaanbaarder, als of 't selve wel *gespeld* was, by die gene, die dat *gemeen* of *krom Malijts* spreken, is, en indien het een en het selve aan den leser of hoorder te verstaan geeft, 't geen den *Oversetter* daar meê wilde seggen, en 't gene het ter plaatse, daar 't gebruikt werd, beteekenen moest. Wat ons aangaat, wy zijn van oordeel, en hebben ondervonden, dat die *nette spelling*, en die *nette expressie van woorden, en manieren van spreken*, met die selve letteren, als de regte *Malijers* doen, *gespeld*, de *woorden* en *saken* in *Amboina* en elders, t'eenemaal *onverstaanbaar*, en den *Dienst* van een Predicant *vrugteloos* maken; ten ware 't men voor een *vrugt* wilde rekenen, de *taal net te spellen*, en *na de eigenschappen van de spreekwijsen der Malijers* uit te drukken, sonder sig eenigsins te *kreunen*, of men *verstaan* word, of niet. Voor my, ik ben van een *contrary gevoelen*, en vinde my gesterkt van de *gevoelens*, van vele andere, die nog op die *nette spellingen*, nog op die *nette spreekwijsen*, in 't allerminste agt gegeven, maar die bijde die saken als *hinderpalen* om wel verstaan te werden aangesien, uit kragte van dien sig daar wynig aan gestoord, en sig aan *die*

ſpelling, en aan *die ſpreekwijſen*, by welke ſy beſt verſtaan konnen werden, en die *univerſeel* by die van *Amboina* en alle andere *Malytſche Chriſtenen* in gebruik vonden, onveranderlijk en met veel vrugt hebben gehouden. Wat nu die *cierlijkheyd van ſpreken* aangaat, daar van ſeyd de Hr. *Caron* in ſijn *Voorbeeld* des *openbaren Godsdienſts*, en in deſſelfs *aanſpraak* tot de *Kerk* van *Ambon*, dit navolgende: *U E. E. hebben hier een ſpiegel, daar in ſien konnen, hoe men ter zaligheyd gelooven, leven, en bidden moet, toegeſteld in gemeenſaam Malyts, na de gelegenthyd, tijd, plaats, en perſoonen, niet om door een hoogdravende ſtijl den geoeffenden in die taal te ketelen, nog door een kunſtige methode en diepſinnige ſaken alleenlijk den geleerden te behagen, maar om U E. E., die teedere kinderen zijt in Chriſto Jeſu, de kennis des waren Gods, de betrachtinge van ſijn H. wille, de kragt ſijns Woords, en de dierbaarheyd van ſijn aangenome religie, op d'eenvoudigſte manier in te planten.* Maar tot een *voornaam bewijs* kan ook dienen 't geen vinde in de *Voorreden* van een *Vocabulaar* of *Woordboek*, met *Duitſch* voor, en *Malyts* agter, en ook *Malyts* voor, en *Duitſch* agter, *gecomponeerd* by den Eerw: *Caſpar Wiltens* (zalr.) en namaals overſien, vermeerderd, in ordre gebragt, ende uitgegeven door den Eerw. *Sebaſtianus Dankaarts* (zalr.) zijnde in s'*Gravenhage*, in den jare 1623. by de Wed. en Erfgen. van wijlen *Hillebrand Jacobſz van Wouw*, ordinaris Drukkers der *Hoog: Mog:* Heeren *Staten Generaal*, gedrukt, alwaar hy dit ſegt, *dat hy (D. Dankaarts) verſcheide malen aangemaand is om die Vocabularia de drukkerie te onderwerpen, op dat ſe een ider gemeen ſouden gemaakt werden, oordeelende dat de zelve ſeer dienſtig ſouden konnen weſen voor de genen (voornamelijk, die eerſt aankomen) welke d'Eylanden van Amboina, Banda, Molukken, en Java, frequenteren, in welke plaatſen de Malytſe taal (hoewel imperfect) meeſt gebruikt werd, gelijkſe hier in dit gering werk werd vertoond. Wy weten wel* (vervolgd hy) *en bekennen ſeer geern, dat daar in van die gene, die grondige kennis der regte Malijtſe tale hebben, vele*

woor-

woorden eigentlÿker ſouden konnen uitgedrukt, en ook eenige gecorrigeerd, werden; dog en ſouden als dan (gelÿk door mÿne ordinariſche Predicatien, die my de goede God, als ſÿn onweerdig dienaar, eenige jaren op Amboina *heeft laten exerceren, wel bevonden heb) van de inwoonders der Eilanden voorſchreven (voor de welke* God *de* Heer *nu een wÿde deur tot de kenniſſe des* H. Euangelii *belieft te openen) niet konnen verſtaan werden; ſulx dat dienſtiger hebbe geagt, te blÿven by het gene, dat van haar wel verſtaan werd, en ſoo* Wiltens, *voornoemd, als ik, meeſt uit haar eigene monden hebben geleerd. Invoegen dat mÿn oogmerk in 't minſte niet en is geweeſt, hier een perfect, of* ſuiver Malijts *geſchrift te ſtellen, en te corrigeren het gene dat alreede by d' Heeren* A. Reul *en* F. Houtman *gedaan was, maar hebbe ſimpelÿk geſien, op 't gene my noodig dagte te weſen tot de voordplanting van de eer en leer* Chriſti *(daar toe, als geſeit is, de mildadige* God *eenen goeden toegang verleend heeft, ende, mÿns oordeels, deſe* Vocabularia, *ſoo alſſe geſteld zÿn, ſeer vorderlÿk ſullen weſen.) Voorts ſal den* Chriſtelijken Leſer *gelieven te weten, dat alle de* Malijtſe *woorden, die in dit werk gebruikt werden, niet en zÿn geſteld, gelÿkſe de regte* Malijen *in hare ſchriften* geſpeld *hebben, (want ſulx groote difficultÿt, voor de leerluſtigen, zoude veroorſaken) maar wel gelijk ſÿſe meeſt, en de inwoonderen der quartieren voornoemd (daar op ik alles geſien hebbe) in allen deelen pronuncieren* Dus verre de woorden van *D. Dankaarts* (zalr.) welke, of ſe niet t' eenemaal, met 't gene by *my* te voren geallegeerd is, overeenkomen, in ſubſtantie van ſaken, ja ſelf in woorden, ik t'eenemaal aan 't beſchijden oordeel, van die dit ſullen leſen, overlaat. Soodanig nu ſchreef men, in den jare 1623 over deſe materie en tale, zijnde reeds al een geruime tijd bevorens ſoo gebruikt, gelijk ſe ook, even ſoodanig, ſoo grooten reeks van jaren, van ſoo vele Predican-

ten, tot mijn vertrek toe, en daar na, alleen met vrugt gebruikt, en alles, 't geen met vrugt geboud wierd, enkel daar op geboud is. Hoe noodſakelijk nu de *nette ſpelling* tot een *goede overſetting* in die *gemeene* of *kromme Malijtſe taal zy*, kan ider een hier uit oordeelen. Dat 'er *naulijx een woord ten regten* by die gene, die in dit gemeen Malijts geſchreven hebben, ſou *geſpeld* zijn, is by uitnementheid gegroſſeerd. En ſchoon een *regt Malijer* niet mogt *weten te raden* wat namen, *Badang*, *Beitul*, en *Chlaja* zijn, ſoo is 't genoeg, als dit die *lage* en *gemeene Malijers*, en alle *Malijtſe Chriſtenen* (voor welke die ſoo geſchreven waren) maar *konnen raden*, en, daar nevens, haar regte beteekenis, ſoo als by die van *Amboina* en andere *Chriſtenen* in gebruik is, *weten:* want onwederſprekelijk is 't beter *Badang*, *Beitul*, *en Chlaja*, ſoo *krom*, mits dat men 'er by verſtaan werd, uit te ſpreken, dan, in plaats van die woorden ſoo te ſchrijven en te pronuncieren, liever *Bedden*, *Beit-ul mucaddis*, en *Chalajak*, te ſeggen, om die woorden ſuiver te ſpreken, en te ſchrijven, en ondertuſſchen aldaar, nog elders, van geen *Chriſten* verſtaan te werden. Soo is 't ook met *laoet kidol* gelegen, 't geen, ſchoon 't, na den aard der *taal*, beter ſou mogen weſen, nogtans by de zeevarenden, en Kaartmakers, ſoo verſtaanbaar niet zijn zou, als *lautchidol*, om dat die *zee* by haar, met die eerſte naam, niet bekend zijnde, dit laatſte, door d'uſantie, alleen verſtaanbaar is gebleven, en, om die eenige reden, (*nam verba valent uſu*) by die lieden ſoo behouden werd; even gelijk men in *Amboina* ſekeren hoek van *Amboina*, die men paſſeren moet om na 't *Caſteel* te zijlen, by de zeevarenden niet den hoek van *Noeſa Nivel*, maar *Roſenive*, door de bank, noemen hoord.

Hoewel het waar is, dat het woord, *paſan*, *ontbieden* of *bekend maken* beteekenende, ſonder *g* behoord geſchreven te werden, ſoo volgt daarom egter daar uit niet, dat het

met

met een *g*, en *paſang*, voor *paſan*, geſchreven zijnde, in die plaarſe Gen. 50. 16, daar D. *Brouwerius* dat ſoo geſteld heeft, by imand die dat geheel *vers* leeſt, en eenigſins *Malijts* verſtaat, in 't allerminſten, *dood ſchieten* kan beteekenen: want wat ſin ſou dat geven, *daarom ſchoten ſy* Joſeph *dood, ſeggende: uw vader heeft bevolen voor ſijn dood.* Hoe ſou imand, dit in ſijn ſamenhang leſende, konnen vatten, dat, *Joſeph doot geſchoten* zijnde, men nog tegen hem ſprak, en hy ook daar na weer tegen ſijn broeders? Uit al het welke, te ſamen geconſidereerd, den *Leſer* aanſtonds beſpeuren ſou, dat het woord *paſang*, hoewel qualijk geſchreven, echter daar niet anders als *ontbieden*, of *laten aanſeggen*, kon beteekenen. Wat het woord, *batelok*, aangaat, 't geen D. *Brouwerius* in ſijn overſetting van Gen. 41. 43. gebruikt, dat beteekend (ſoo haar Eerw. voorgeven) mogelijk by de *hooge Malijers*, een *inham*, dog een *inham* noemd men in de *Malijtſe taal*, die men in *Amboina* en elders gebruikt, *teloc*; en *bateloc* beteekend daar noit iet anders dan *knielen*, weshalven dat ſeer wel overgeſet is, wel wetende, dat het woord *berteloed* goed, dog in verre na ſoo verſtaanbaar by ider een niet, nog ſoo wel, als het eerſte, van gebruik is.

Dat in een *overſettinge, die goed zijn ſal, die taal, waar in men die Verſie doet, behoord gebruikt te werden, of, dat men uitheemſe woorden gebruikende, ſoodanige nemen moet, die in die taal gebruikelijk zijn, of dat men ſig anders beſpottelijk of onverſtaanbaar maken ſal*, ſta ik geheel en al toe, mits dat het die van *Amboina*, en andere *Malijtſe Chriſtenen*, ook vry ſta, ſoodanige *uitheemſe woorden*, als by haar in haar *Malijts gebruikelijk en verſtaanbaar* zijn, te *gebruiken in een overſetting*, die voor haar en andere *Malijtſe Chriſtenen, die taal gebruikende*, gemaakt is; zijnde 'er weinig aan gelegen, of andere, die die *taal* niet *verſtaan* nog *gebruiken*, daar meê *ſpotten*, als die onder hen maar van dienſt en nut is.

Het gene ook, daar de Broeders die van *Amboina* meê beſchuldigen, als of het alleen in haar *Malijts* geſchiede, is een ſake, die immers in alle *talen* niet alleen, maar ſelf ook in de *hooge* en *ſuivere Malijtſe taal* geſchied; en wat regt heeft een *hoog Malijer* meer om *Arabiſche*, *Perſiaanſche*, en *Javaanſche* woorden in ſijn *tale* te mogen *gebruiken*, als een *laag Malijer*, *Portugeeſe*, of andere, waar door hy ſich gewoon is uit te drukken in ſijn *gemeene taal?* Wil men ſeggen, die andre *taal*, en der ſelver woorden zijn in de *hooge taal* met een en de ſelve letter geſchreven, allenkskens *gebruikelijk*, en, met 'er tijd, van vrugt en *verſtaanbaar* geworden; het ſelve ſeg ik ook van 't *Portugees*, en andere *talen*, die in deſe *lage* of *gemeene Malijtſe taal* vermengd werden; nogtans moet men dit ſoo niet nemen, even als of, om dat ſommige in haar ſchriften deſe en gene *Portugeſche* woorden gebruikt hebben, dit een gebrek in die *taal*, en als of die daarom gedeſtitueerd was van andere goede en aldaar *verſtaanbare Malijtſe* woorden: want dat het contrary waar is, ſal aan mijn *overſetting* konnen blijken, waar in geen een eenig *Portugees* woord gevonden ſal werden; en genomen, men vond 'er nu al een woord, ſoo ſou ik het ſelve doen, 't geen den *Overſetter* van dat *Hoog Malijts Vraagboekje* (zijnde 't eenige gedrukt boek, en dat *ſuiver Malijts voorbeeld*) doet, die in 't gebed, 't geen men *Sondags* na de Predicatie bid, fol: 50, in d'agtſte regel, niet alleen *Portugeeſch*, maar ook ſuiver *Duitſch* onder het *Malijts* mengd, wanneer hy, *God* ſullende bidden voor de Heer *Generaal*, en de *Raden* van *Indien*, dit doet met deſe woorden: *Lagipon atas Toeban Goevernadoor Generaal, daan Segala Raden van India:* daar hebje voor af *Hoofs Malijts*, gelardeerd met *Portugeeſch*, en in 't ſlot een ſauce van ſuiver *Nederduitſch*, 'er over; en dat is dat ſuiver *Malijts*, dat tot een voorbeeld ſou dienen, om daar *hoog* en *ſuiver Malijts* uit te leeren (want ten dien

einde,

einde, en om te ſien, of men het verſtaan kon, is 't in *Amboina* geſonden.) Sekerlijk het ware beter geweeſt de dooden, in 't gene ſy wel gedaan hebben, te laten ruſten, of, was men vittens geſint, eerſt wel toe te ſien, of men ſelf niet beriſpelijk was, over 't geen men in een ander beriſpen wilde: dog wat een mengelmoes van *talen* de *Malÿtſe taal* is, en van hoe veel andre *talen* ſy woorden ontleend, kan, buiten dien, genoegſaam blijken uit het gene D. *Gueynier*, in de *Voorreden* van ſijn *Malijtſe Vocabulaar*, te kennen geeft, daar hy den gunſtigen Leſer aanſpreekt, en in ſijn *elfde* aanmerking aldus ſegt: *alvvaar gy vinden ſult deſe letteren, Jav: Mac: Chin: Amb: Ar: ſoo ſult gy vveten, dat het beduid, dat de naaſt voorgaande vvoorden, Javaanſche, Macaſaarſche, Chineſche, Amboinſche, of Arabiſche vvoorden zÿn, die by de Malijers ſomvvÿlen gebruikt vverden.* 't Geen de Broederen, wegens de overſetting van *een jok*, Gen. 27. 40. daar D. *Brouvverius baragga* toe gebruikt, aanmerken, is by de ſelve wel geremarqueerd, en komt my (voor als nog) als qualijk overgeſet voor. *Het is ook onbillÿk, de namen van deſe en gene landen in Gods vvoord, als, Egypten, Syrien, Griekenland, &c.* in een *Overſetting* des *Bÿbels, met andre namen, dan vvaar mede ſy* in onſe Provintien *bekend zijn, te noemen;* maar, ſoo onbillijk als het zijn ſou, in een *Nederduitſche overſetting*, die landen te *noemen*, en te *ſpellen met de namen*, waar mede ſy in deſe en gene *Hoogduitſe* landen (daar men de *ſuiverſte* en *hoogſte taal* gebruikt) genoemd werden, even onbillijk is 't, dat haar Eerw: willen, dat in een *Overſetting* des *Bijbels* in de *gemeene Malÿtſe taal*, Egypten *Mitſir*, Syrien *Sjaam*, Griekenland *Joenan*, of *Roem*, en de Roode Zee *Bahr Kolſom*, alleen om die redenen, ſullen genaamd werden, ſonder eens te conſidereren, of men daar by verſtaan werd, of niet. Wat *Mitſir* te ſeggen is, weten vele, maar niet allen, wat *Roem* is, weinige; dog van

Sjaam, *Joenan*, en *Bahr Kolsom*, weten ter wereld geen lieden, die die *lage taal gebruiken*: ende en is 't niet even veel, hoe sy 'et noemen, als sy daar door maar 't selve verstaan? En souden sy somtijds ook niet soo wel eens mogen *Duitsch* spreken als de *Maker* van dat *Hoog Maljts Vrageboekje*, wanneer sy haar, gelijk hy doen met sijn *Goevernadoor Generaal daan Segala Raden van India*, eens mogten verlegen vinden om 'er in 't *Maljts* uit te drukken? Mengen wy in ons *Nederduitsch* niet wel dikwils, dan eens *Fransche*, dan eens *Griekschc*, dan eens *Latijnsche*, en andere woorden, die wy, door 't gebruik, hebben leeren verstaan, en niet alleen behouden, maar ook van beter gebruik vinden, en die ook vele eer verstaan, dan of wy se met regte *Nederduitsche* woorden uitdrukten? Soodanige zijn de woorden van *Pensionaris*, *Propheet*, *Apostel*, *Euangelist*, *Tabernakel*, en andren van die natuur, die van allen, soo uitgesproken, ten eersten sullen verstaan werden, maar velen, in 't regt *Nederduitsch* uitgedrukt, soo vreemd (door d' ongewoonte) sullen voorkomen, dat se niet sullen weten, wat, en wien men daar mêe wil te kennen geven. Wat nu 't ander van die periode der Broeders aangaat, dat dunkt my al ruim genoeg, by 't vorige, wederlegt, en klaar genoeg getoond te zijn, dat niet alleen de *Lage*, maar ook de *Hooge Maljers*, niet alleen *Portugeesch*, en *Nederduitsch*, maar ook veel andere talen onder de hare mengen, die veel beter van haar, dan *Poolsch* of *Latijn*, verstaan werden; en genomen dat wierd al niet verstaan van de *Hooge Maljers*, indien de *Maljtse Christenen*, en die gemeene *Ambonsche kromme Maljers*, dat gene, dat sy in haar taal inmengen, maar verstaan, soo is 't ons, en de geheele wereld, genoeg. Wat aangaat nu dat die lage *Maljtse taal* geen *Grammatica*, of *Syntaxis* hebben sou, dat meenen bevorens al genoeg beantwoord te hebben; dog sullen alleen de passagien, die de Broeders aanhalen, wat nader behandelen. 't Woord, waar mede D.

Brou-

Brouwerius, Math: 28. 19. *leeren* heeft overgezet, dat sal geen *laag Malÿer*, in die *taal*, een ander denkbeeld van de saak geven, dan dat het woord *leeren* daar *ondervvÿsen*, *docere* en niet *discere*, beteekend; blijvende ondertusschen ook dit waar, dat het woord *manoesia*, *menschen*, en niet *volken* beteekenende, daar niet wel gesteld is.

De passagien Gen. 4: 25, ook 21: 9. voor soo verre het woord *bernama*, by D. *Brouwerius* daar, om 't woord noemen te beteekenen gebruikt, betreft, die zijn by sijn Eerw:, volgens 't geen dat woord by die *gemeene Malÿers* beteekend, soo wel overgeset, als het behoord, dewijl se die *Malÿtse lesers* 't selve denkbeeld van die saak in haar taal geven, 't geen wy'er in de onse van hebben, en by niemand van die *Malÿers* die sin hebben, die de Broeders willen dat sy daar hebben; maar wat Gen. 21. 10, ook 18. 28. en Luc. 3. 20 belangd, die passagien (gelijk de Broeders wel aanmerken) zijn niet wel overgeset, en sullen de *Revisеurs*, die by tijd en wijlen, geheel anders, en nogtans in die *gemeene taal* zeer verstaanbaar, by my overgeset vinden. Ook is het zeer slegt geargumenteert, *Brouwerius* heeft die en die passagien soo slegt overgeset, *ergo*, die *lage taal is kreupel in haar Grammatica en Syntaxis*, even of andere dat niet beter konden doen, en of daarom die geheele *taal*, van soo veel nut en gebruik, by alle *Christenen*, drijvend afgekeurd moest zijn. Die passagie, dat *Abraham rijk vvas in vee, silver, en goud*, is, voor soo verre 't woord *ada*, dat daar *hebben* beteekend, aangaat, en na den aard dier *taal*, niet alleen by *Christenen*, maar ook by *Hijdenen* en *Mahometanen* dagelijks soo gebruikelijk, seer wel overgeset: want dat het selve woord, 't geen *zijn* beteekend, ook veeltijds *hebben* beteekend, kan men self in de Woordboeken, soo van D. *Gueynier* als van D *Dankaarts* sien; en alsoo beteekend *ada*, *baiwan*, daar niet *vvas beesten*, maar *had een beest*, of *vee*; een sake, die men, soo in de *Duitsche*, *Latynsche*, en andere *talen* siet,

ſiet, dat een woord veeltyds tweederley beteekenis heeft, 't geen, als men ſoo in die *talen* handelen wilde, daar een en de ſelve ſchijn hebben ſou, als of ſoo een woord hier of daar qualyk gebruikt was: hoewel ik nogtans dat geheel vers wat anders, dan D. *Brouwerius* doet, overſetten ſou. Dog de Broederen ſeggen nader ſelf te *vveten, dat die kromme maniere van ſpreken* (ſoo haar Eerw: dat noemen) *daar* tot *Batavia*, of daar te lande, *gebruikelijk is in't Malÿts en andere talen.* Wel waarom dan dat niet uitgelegt met dat gene, dat die *Eylanders* daar by verſtaan, namentlijk, met het woord *hebben*, en niet met *zÿn?* ook is 't een abuis der Broederen, dat het daar in met dat *Malÿts*, als met het *Duitſch der Mixticen*, een is: want by die *Malÿers* beteekend het woord *ada*, ſomtijds *zÿn*, ſomtijds *hebben.* Soo nu is 't met het woord *zÿn*, in 't *Nederduitſch*, niet gelegen; want dat beteekend niet anders als dat: maar de *Mixticen* in de *Malijtſe* taal 't woord *ada* voor *zijn* en *hebben* gebruikende, die beelden ſig, *Duitſch* willende ſpreken, in, dat wy in de *Duitſche taal* ook met een woord bijde die ſaken konnen uitdrukken; en daar komt het van daan, dat ſy ſeggen *ik ben geld*, en *ik ben wijs*, verſtaande nogtans door het eerſte, ik heb geld. Dat nu *Gods woord ſoodanigen kleed niet ſou mogen aangetogen vverden*, daar dat woord *univerſeel* van ſulken gebruik is, en by *lage Malÿers* noit dat denkbeeld geefd, dat haar Eerw:, of mogelijk de *Hooge Malijers*, daar van hebben, is een zake, die mogelijk, voor ſoo verre die *Verſie* in die *ſuivere taal* aangaat, eenigſins inſchikkelijk ſou konnen zijn; maar die by ons, nog by geen *lage Malijers*, in 't allerminſte deurgaat.

De paſſagie nu Gen. 21. 16. is niet overgeſet, ſoo als 't behoord, en die ſal men by my geheel anders overgeſet vinden, en wat die verſcheide manieren van *kruipen* aangaat, ider met byſondere woorden by de *Hooge Malijers* bekend, daar

daar van weet men by de *lage Malijers* niet, en derhalven heeft men 'er dat Denkbeeld niet van, 't geen de Heeren Broederen selfs, of *hooge Malijers* daar van souden hebben. Voor 't woord *vvormen*, dat D. *Brouvverius* met het woord *tjaesumy* overset, sal men by my een ander woord vinden. Ook zijn die passagien Matth. 23. 23. en Gen. 1. 2. by de Broeders zeer wel aangemerkt, en van D. *Brouvverius* qualijk vertaald. Dog wat de passagie van *God schiep hemel en aarde*, aangaat, dat die, *God voede*, of *onderhield hemel en aarde*, sou overgeset zijn, is een groot abuis, en seer wel overgeset met de woorden, die D. *Brouvverius* daar toe gebruikt, dewijl dat noit anders, dan *scheppen*, by de lage *Malijers* beteekend, maar dat en is dat woord niet, 't geen, volgens haar Eerw: seggen, *voeden* beteekend: want *scheppen* uit te drukken, gebruiken de *lage Malijers miatay*; dog 't woord, dat in 't *hoog Malijts* voeden beteekend, werd, met een wijnig verdraijing, in de *lage Malijtse taal* segenen gebruikt, sonder dat 'et ooit iet anders beteekend; en derhalven zijn die woorden, soo gebruikt, niet anders quaad, dan enkel en alleen in de gedagten van de *hooge Malijers*, daar niet aan gelegen is, dewijl die *soo* alleen in *tractaten*, voor *lage Malijers* geschreven, gebruikt werden; andersins sou men dit blad eens konnen omkeeren, en seggen, dat die *woorden* in een *Oversetting* in de *suivere taal*, in de beteekenis, die sy daar in hebben, gebruikt, en van een *laag Malijer* gelesen, ~~en~~ een en 't selve *quaad denkbeeld* van dat *hoog Malijts* woord, na sijn beteekenis in de *lage Malijtse taal* by hem selven uitgelegt, sou konnen geven, als dat woord in een *tractaat*, voor de *lage Malijers* geschreven, aan een *hoog Malijer*, wanneer hy dat op sijn *hoog Malijts* by sich selven uitleggen wilde, sou konnen geven.

De passagie Gen. 3. 13. is van D. *Brouwerius*, na de beteekenis die die spreekwijse by alle die lage *Malijers* heeft, seer wel uitgelegt, en geeft alsoo aan den leser te verstaan,

niet, als de *Broeders* seggen, *de slang heeft my verstandig gemaakt*, maar de slang heeft my *bedrogen*. Soo is ook de plaats Luc. 1. 74., daar D. *Brouwerius faberno* voor *dienen* overset, seer wel vertaald, vermits dat woord by die *lage Malijers* noit *senden*, maar enkelijk en alleen *dienen* beteekend. Ook weten die lage *Malijers* van dat onderschijd niet tusschen 't *geschenk van een Konink aan sijn minder*, en *van een mindren aan een Konink*, en derhalven geen swarighijd over die passagie der *Wijsen* uit het *Ooste*n, of haar *geschenk* Mat. 2. 11., ook niet over die Mat. 5. 23. 24. of 8. 4. want beteekend dat woord by de *hooge Malijers* een *Godlijk*, *Keiserlijk*, of *Koninklijk geschenk*, by die *lage Malijers* niet, en by haar nooit iet anders, dan *een geschenk* in genere, hebbende by haar die eigene *significatie*, die by ons 't woord *geschenk* heeft, waar door dan al die *gemoveerde* swarigheden van self vervallen, en alleen konnen overblijven in de gedagten van *hooge Malyers*, voor welke dat niet geschreven, en die 't derhalven in soo 'n geval niet meer geoorlooft is een *laag Malijts* woord, na de beteekenis die dat in 't *hoog Malijts* heeft, uit te leggen, dan 't een *laag Malijer* geoorloft is, even dat of diergelijk ander *hoog Malijts* woord uit te leggen na de beteekenis, die 't by die *lage Malijers* heeft: een sake, die aan wedersijden niet kan nog mag geschieden. Even alsoo hebben ook de *lage* of die *kromme Malijers* soo veel overweging niet over het woord *danken*, als 'er de *Broeders*, of d' *hooge Malyers* voor haar particulier af hebben, maar verstaan door 't woord *tarima kassib* enkelijk maar *danken*, hoewel ik geerne bekenne, dat dat woord by de *hooge Malyers* die beteekenis heeft, die de *Broeders* daar van nederstellen; maar dat geeft in 't allerminste geen nadeel aan den sin, die 't in 't *lage Malijts* hebben moet. Het woord, waar mede alle die *Malijtse Christenen Christus* den *Verloser* noemen, beteekend by haar niet anders als een *Verloser*, en werd by haar voor *Christus*, met immers *soo veel respect*,

als

als by ons dat woord van *Verloßer* gebruikt; en even eens is 't ook met dat woord gelegen, waar mede sy den *H. Geest* den *Trooster* noemen, derhalven bijde seer wel overgeset; dewijl bijde die woorden, by die Christenen in die selve kragt, en met dat selve *respect*, als by ons de woorden van *Verlosser* en *Trooster*, gebruikt werden. Wanneer D. *Brouwerius* met het woord *orang* Gen. 1. van *vogelen*, *visschen*, *wormen*, *Son*, *Maan* en *Sterren* spreekt, soo heeft hy daar in een misslag.

Aangaande nu 't *rabraken der Arabische vvoorden*, daar de *Broeders* van gelieven te spreken, het is beter die *krom*, en *verstaanbaar*, schoon men beter weet, dan die *recht*, en *onverstaanbaar* uit te spreken, vermits die *Schryver* niet anders beoogd heeft, dan sig te verstaan te geven aan anderen. De passagie Gen. 43: 3. werd by D. *Brouvverius* overgeset met een woord, 't geen, by de *lage Malyers*, *dvvingen* beteekend, dog in mijn *Oversetting* sal men een woord vinden, 't geen de *significatie* van *bedvvingen* heeft. *Moemin* beteekend by de *lage Malijers* noit anders dan *geluksalig*, werd by allen soo verstaan, en is derhalven goed, willende geerne gelooven, dat het by de *Mabuns* of *hooge Malijers* *gelooven* beteekend, en daar voor gebruikt werd; 't geen hier niet ter sake doet, als 't maar niet by die *lage Malijers* (dat is voor die gene waar voor het geschreven wierd) dat beteekend. Het woord *tobort*, 't geen, *in de suivere Malijtse taal*, *bekeeren* beteekend, heeft in de *lage Malijtse taal* geen andere *significatie* dan die van *vervloeken*; en dewijl het om *dat* te beteekenen Gen. 9. 21. en 3. 14. Mat. 5. 44. en elders, gebruikt is, soo is dat voor de *lage Malyers* soo wel overgeset, als men het in eenige *taal* sou konnen doen; en het manqueerd maar alleen aan de *Broeders* en anderen, die een *denkbeeld* hebben dat, omdat dat woord soo een beteekenis by de *hooge Malyers* heeft, het daarom ook soo van de *lage* geconsidereerd, of met een denkbeeld van 't geen dat in de

hooge taal beteekend, gebruikt werd, 't geen een valſche *ſtelling* is. Indien men dan dat quade *denkbeeld* 'er niet af heeft, gelijk men 'er dat by de *lage Malijers* noit van heeft, ſoo is dat derhalven ook dan niet aanſtootelijk, als alleen by die gene die niet beter weten. Wil men hier ſeggen dat het een quaden ſin voor een *hoog Malijer* geven ſal, ſoo hy dat lás; het is nooit voor hem geſchreven: maar ſouden voor een *laag Malijer*, de woorden van *tobat pada Allah* in een *hoog Malijts tractaat* leſende, niet wel erger en *beſpottelijker*, ja een grouwelijker ſin geven, indien hy dat woord *tobat*, (even als de *hooge Malijers* 't woord *tobat* in een *laag Malijts* tractaat leſende, ſoo onbeſchijden gedaan hadden) na de beteekenis, die dat woord by de *lage Malijers* heeft, wilde uitleggen, vermits het aldaar, in de plaats dat dat woord met de andre by een *hoog Malijer*, en als voor *hoog Malijts* geſchreven, *ſig tot God bekeeren*, ſoude beteekenen, dat by een *laag Malijer* nogtans geen andre *ſignificatie*, als *God vervloeken*, hebben ſou. Sou dat niet by alle diergelijk qualijk uitgepikte *paßagien*, by ſulken omkeering van de beteekenis der woorden, (wanneer men eenig *hoog Malijts* woord in een *laag Malijts* boek leſende, dat op ſijn *laag Malijts* daar verſtaan en uitleggen wilde) niet de belachelijkſte ſin ter wereld geven? Allerbeſt dan dat men ſulke woorden, 't zy in *hooge*, 't zy in *lage Malijtſe* tractaten, voorkomende, dat gene laat beteekenen, dat ſy in die *tale*, en voor die *Malyers* waar voor ſy geſchreven zijn, volgens gewoonlijk gebruik by haar, beteekenen. Even ſoodanig is 't ook met het woord *fael*, 't geen by de *lage Malyers* alleen ~~bant~~ baard of nature beteekend, gelegen, en werd derhalven Gen. 1. 11, 12. en elders ſeer wel gebruikt van D. *Brouwerius*, die liever dat woord als verſtaanbaar (ſchoon *krom* na de meening der *hooge Malyers*) dan een ander t'eenemaal onverſtaanbaar woord (en dat ſonder vrugt) heeft willen gebruiken. Wat nu 't woord *Saluwani* aangaat, dat is onder haar even gebruikelijk

lijk en verſtaanbaar voor een Zaligmaker, hoewel ik, om een *Heyland* of *Silo* over te ſetten, andere woorden gebruike. Weshalven al de *gloſſen* van Koning *Salwaani* (waar van men by *lage Malijers* niet ter wereld weet) hier niet te pas komen; op al het welke dan nog dit ſeg, dat ook het woord *factí*, ſoo in de van de *Broederen geallegeerde* plaatſen, als elders, ſeer wel, na de beteekenis die dat woord by de *Malijtſe Chriſtenen*, en in die gemeene taal heeft, overgeſet is, vermits dat woord by haar noit een *toovenaar*, maar enkelijk en alleen *heilig* beteekend, ſoodanig *univerſeel* gebruikt, en daar by (ſonder ooit op toovenaars te denken) verſtaan werd. Daar heeft men nu die ſchoone *excerpta*. Hoe jammerlijk heeft men nu dien vromen D. *Heurnius*, en den neerſtigen D. *Brouwerius* gevild en geſcheurd? Voor my, ik moet ſeggen, dat die aanmerkingen der *Broederen* geſchreven zijn, nog met genoegſame kennis van zaken, nog met die liefde, beſchijdenhijd, en moderatie, die ik gewenſcht had in *Broederen* ontrent *Broederen* te ſien, maar wel met een voorbarig oordeel over de Werken dier *Mannen*, die nu dood, en alſoo niet in ſtaat van ſig te verantwoorden zijn; en dat enkelijk met een drift om mijn *Werk*, 't geen haar Eerw: ſelf bekennen noit geſien te hebben, tegen te gaan, en af te keuren; een bitterhijd, die nog die Eerw: mannen, nog ik verdiend heb, en aanmerkingen, die buiten dien een ſeer ſlegte conſequentie, voor ſoo veel die op mijn Werk ſien, geven. 't Is onwederſprekelijk, dat die *mannen*, welkers *Schriften* men na haar dood ſoo *hekeld*, en ſoo jammerlijk *miſhandeld*, dat ſy, ſeg ik, daar in *Amboina*, daar de principale *zetel* en *queekſchool* der *Malijtſe Chriſtenen*, by uitnementhijd boven anderen, geweeſt is, mede van de eerſte het ys gebroken, en door hare neerſtigheid, onder Gods zegen, niet alleen met *prediken* en *catechizeren*, maar ook byſonder door haar *Schriften*, 't *Chriſtendom* geplant hebben, en nog onwederſpreeklijker is 't, dat op, en door haren arbijd

in desen soo veel *Kerken* gebouwd, sy mede van de *voornaamste Schrijvers* geweest, en, soo sy leefden, volkomen in staat souden zijn om *reden* van haar schrijven, en van haar *soo* schrijven te geven. Waarom den dooden D. *Heurnius*, waarom D. *Brouwerius* soo onmedoogend in haar graf aangetast, en waarom van den nog levenden D. *Caron*, die in een en die selve *taal* geschreven heeft, en die sig verdedigen kan, niet eens gerept? Waar het niet *edelmoediger* en *Christelijker* geweest, de *dooden* in hare graven te laten rusten, den goeden en godvrugtigen yver en arbijd dier wakkere *Mannen* in haar schrijven te eitimeren, en haar feylen beschijdentlijk verby te gaan, en te verbeteren, dan soo wijnig liefde en soo grooten drift te toonen tot de werken van die neerstige *Voortsetters* van het Rijke *Christi* met haar schrijven, dewelke, indien sy hier en daar al een missiag mogten gehad hebben, immers, soo men haar na den aard der liefde handelen sou, niet verdiend hadden, dat men alleen het quade *uitpikte*, en van 't goede, als of dat niets weerdig was, niet eens sprak, en als ten vuire doemde? Hadden sy, en wijnig andere, die even als sy geschreven, en die selve taal, spelling, en spreekwijsen gebruikt hebben, niet geschreven, daar sou immers tot nog toe niets gedaan zijn; en is dit nu de lof voor al haar slooven en arbijden? Is dit de *kroone* hares *roems*, en die haar soo vele volkeren met soo veel eer en blijdschap op het hooft geset, en die sy als een geurige en aangename laurkrans (ook self na haar dood nog sullende groen blijven) na ten grave nedergedaalt te zijn, soo vele jaren daar na met soo veel lof hadden behouden, en werd die haar en haar posteritijt nu soo wreed en liefdeloos na haar dood van 't hooft gerukt, en dat door hare mede-Broederen, die op andere tijden van D. *Brouwerius* en sijn *Malijtse dienst*, als van een *dienst*, die in haar *Malijtse Gemeinte* op *Batavia* vrugt deê, spraken? Of mogten die *Mannen* na haar dood door haar *schriften* niet seggen een en het selve, 't geen sy in haar leven op de *Predikstoelen* soo menigmaal met toejuiching en vreugde der *Inlandsche Chri-*

stenen

ſtenen mondeling geſegt hadden? 'T was immers beter wat *goeds* en *verſtaanbaar* te ſchrijven, ſchoon eenigſins *gebrekkelijk*, dan niets te doen (dan te beriſpen) en ondertuſſen ſoo vele blinde *Hijdenen* en *Muhammedanen* in hare blindhijd te laten ſitten; alſoo die feylen met'er tijd konden verbetert, en alſoo 't werk voltoid werden. Hebben *ſy* feilen gehad, ik geloove niet dat andere in allen deelen, 't zy in wat *taal* ſy overgeſet hebben, ook ſelf in haar eygen gedagten, daar vry af geweeſt zijn, ook ſelf niet van menigte ſpelfauten, die ik in menigte in dat *hoog Malijts Vraagboekje* gevonden heb, en 't niet eens nut is aan te halen. Daarom ook is men gewoon, om ſeker te gaan, diergelijke Werken, als 't geſchieden kan, te overſien, 't geen (mijns wetens) ontrent die *Tractaten* dier Zalr. *Heeren* niet gedaan is, mogelijk, om dat men daar toe dan geen ſtof en had. Hoewel nu haar Eerw: overleden zijn, en niemant daar voor haar in de breſſe ſtaat, ſoo heb ik 't dan van mijn pligt geagt te toonen, dat my, met veel liefde en met beſchijdenhijd, haar eere ter herte gaat, als van Mannen, die noit een *idele eere* en glorie voor haar ſelven, door de verborgentheden des *Euangeliums*, met een *diepe geleerdheijd* in de *hooge Malijtſe taal* hare *Gemeintens* voor te dragen, maar die enkelijk en alleen d'*eere Gods* geſogt, en enkelijk betragt hebben *Chriſtus* aan de gemoederen van *Heydenen* en *Muhammedanen* bekent, in haar ſelven in deſen ('t was dan door hoe *kromme tale* of *ſpelling* het zijn mogt) maar *enkelijk verſtaanbaar* te maken; en dat op een en de ſelve wijſe, en met de ſelve vrugt, waar mede het al hare *predeceſſeuren* gedaan hadden, en in die taal, die ſy daar en alom by alle *Malijtſe Chriſtenen* van gebruik vonden; ſettende het aan 't oordeel van alle *Beſchijden*, of niet *volſlagen* en *beſchijden* genoeg getoond heb, dat die Mannen niet in *alles* gedwaald, nog ſoo *beſpottelijk*, als d' Eerw: *Broederen* op *Batavia* voorgeven, geſchreven, maar in tegendeel veel eere verdiend hebben. Alles nu 't geen d'Eerw: *Broederen* ook tegen mijne *Verſie* (hoewel in allen

allen deelen soodanig niet gemaakt zijnde) het zy wegens de *kromhijd van taal*, 't zy wegens de *spelling*, *korten tijd* om dat over te setten, of wat meer van dien aard is, (na haar losse gedagten daar af) hebben, is by al het te voren geallegeerde soo kragtig, als het behoord, en volslagen beantwoord; en 't geen haar Eerw: tegen mijn *getuigenis der Landgrooten en Schoolmeesters* (even of de *Christelijke Synodus* sig daar alleen op fundeerde) hebben, en daar van seggen, *dat die gene, die in Amboina gelegen hebben, seer wel weten, hoe ligt die getuigenissen te bekomen zijn*, is een scherphijd van een overgistend humeur, 't geen niet ter sake diend, vermits hier maar in consideratie komt, of het wesentlijke in *die getuigenis der Landgrooten en Schoolmeesters* met de waarhijd over een komt: want genomen, ik was daar eens aangekomen op sulken wijse, als de *Broederen* meinen, is dat gene dat sy getuigen niet de opregte waarhijd? En wat getuigen sy daar in wegens mijn oversetting? Dat sy die gelesen, dat *Malijts* verstaan hebben, en in tegendeel van dat *hoog Malijts*, dat men invoeren wil, niet meer verstaan konnen, dan of men *Arabisch* tegen haar sprak, en dat dat een *taal* is, die sy nog moeten *aanleeren*, die haar *verdrietig*, en veel eer haar verstand verduisterende, dan verligtende, is; versoekende derhalven aan alle *Collegien*, daar dit sou konnen te pas komen, dat sy gelieven te gelooven, dat nog noit imant haar *taal* soo klaar en verstaanbaar voor haar gepredikt en geschreven had, en dat die, uit kragte van dien, de voortsetting van den druk mijns Werks geliefden te behertigen. Dese *getuigenis* is waar en billijk, by my niet anders, dan om een *getuigenis*, aangaande de verstaanlijke taal by my gebruikt, te hebben, versogt; en dat niet alleen by de *Landsgrooten* en *Schoolmeesters*, maar ook, *met dat insigt alleen*, by de *Kerkenraad* van *Amboina*, aan welke, by aldien ik imand onder haar bequaam gekend had, om over de *Orthodoxie* van mijn *Werk*, als volslage *taalkundigen* in die *lage taal*, te konnen oordeelen, ik dan ook met

eenen

eenen 't geſigt en de *reviſie* van mijn *Werk* ſeer geerne ſou hebben overgelaten, daar nu niet *anders, dan een getuigenis wegens de taal* (op voorgemelde wijſe als van de *Amboniſche Landsgrooten*) verſogt heb, ten einde den druk van dat *Werk* te *faciliteren*, en te ſijner tijd door bequame *Theologanten* in die *taal* te laten *revideren*, 't geen alles is wat men van een eerlijk man kan vorderen. En vragen de *Broederen, waarom het aan de Kerkenraad in Amboina niet ſoo wel als aan de Amboniſche Landgrooten en eenige Schoolmeeſters* getoond? Ik antwoord, om dat in dien geheelen *Kerkenraad* geen *een* Predikant was, die *laag Malijts* verſtond, en om dat 'er twee waren (zijnde de eenigſte Predikanten in geheel *Indien*, die nevens de Hr. *Leidekker hoog Malijts*, hoewel in verre na ſoo volmaakt niet als ſijn Eerw:, verſtaan) die met een en de ſelve drift voor dat *hoog Malijts* (hoewel 'er geen een *Inlander* een eenige periode van haar Predikatien verſtaat) *geporteerd* waren. 't Was dan niet raadſaam, mijn *Werk* te laten komen onder de *judicature* van *Medebroederen*, die mijn Werk (by geſigt of *reviſie*) met de ſelve drift, als nu de *Broeders* de Werken van D. D. *Heurnius* en *Brouwerius* gedaan hebben, ſouden mishandeld hebben. En wat de *Kerkenraad* van *Batavia* aangaat, die heeft my niet de allerminſte aanlijding gegeven om dat te konſen doen, vermits ten tijde dat ik als een Lid in de *Vergadering* op *Batavia* ſittende, haar Eerw: kennis van mijn vervaardigd *Werk* gaf, ik, op mijn verſoek van 't ſelve (by mijn doen aanſtaande vertrek van daar) by haar *Miſſiven* na 't *Vaderland* te willen *recommanderen*, niet tot antwoord kreeg dat haar Eerw: alvorens in mijn faveur daar over te ſchrijven, mijn Werk eerſt wel eens wenſchten en dienden *te ſien*, maar alleen, dat haar Eerw: het Werk van de Heer *Leidekker* gerecommandeerd hebbende, geen twee Werken te gelijk konden *recommanderen*; waar op ik dan ſeide, dat ik mijn Werk (onder Gods zegen in 't Vaderland komende) ſelf ſou voortſetten. Ingevalle nu de *Chriſtelijke*

Synodus alleen op die *bloote atteſtatie* had aangegaan, ſoo ſouden de *Broederen* eenigſins gelijk ſchijnen te hebben; maar indien een perſoon, die die *atteſtatie* aan de *Chriſtelijke Synodus* vertoonde, ſig met eenen beroepen heeft die ſaken by des kundige lieden, en ervaren Predikanten alhier eens te *examineren*, of die *lage taal* niet *alleen* van gebruik by de *Chriſtenen* aldaar, en of die *hooge* niet t'eenemaal *onverſtaanbaar* is; indien de *Chriſtelijke Synodus* dat ſoo bevonden, en die *atteſtatie* der *Landgrooten* nog boven dien geſterkt geſien heeft met een *atteſtatie* van een *Commißaris* der drie *Ooſterſche Provintien*, en die daar en boven vier jaren daar na geſchreven, en in ſubſtantie der ſake, ja met de ſelve woorden, een en 't ſelve behelſende, dat namentlijk Sijn Ed: tot overtuiging ondervonden heeft (by 't overſenden van *Batavia* na *Amboina* van dat eenig gedrukt *hoog Malijts Boekje* onder ſijn *Gouvernement*) dat die *taal* en dat *boekje* t'eenemaal onverſtaanbaar, onnut, en derhalven *univerſeel* verworpen was, en dat, ſoo 'er een overſetting moeſt gedrukt werden, dat in de *lage taal* onwederſprekelijk ſou moeten geſchieden. Meinen de *Broeders*, dat de *Chriſtelijke Synodus*, by ſoo veel blijken, nog redenen heeft om aan de waarhijd van mijn ſaak te twijffelen? Dat het by de *Chriſtelijke Synodus* doen anders lag, en by bijde de *Chriſtelijke Synoden* nog anders legt, ſal haar Eerw: te ſijner tijd blijken. Dog 't is opmerkelijk, dat in 't beantwoorden van den *brief* der *Chriſtelijke Synode*, voor ſoo verre mijn ſaak betreft, haar Eerw: maar alleen beantwoorden ſaken, daar 't niet op aan komt, en niet op die *ſaak*, waar in de geheele *knoop* lijt, voor ſoo verre die aangaat, 'er maar buiten om loopende. Hoe komt 'et dat de *Broeders* niet geantwoord hebben op de *laatſte woorden* in die *Brief*, my betreffende, daar de *Chriſtelijke Synodus* ſegt, *dat het veel beter is die volkeren in haar eigen* (of een by haar verſtaanbare) *taal te ſtigten of te onderwijſen, dan in een taal die ſy nog eerſt moeten aanleeren, vermits men nog moeite genoeg heeft om haar de*

ver-

verborgentheden, in die taal die sy verstaan, te doen begrypen? Is *dit* de post niet, die allermeest moest beantwoord zijn, daar de geheele saak op aan komt, en 't alles op draaid? want *dit* niet genegeerd zijnde, soo vervald dese geheele *Brief* van haar Eerw: in antwoord van dien geschreven. Of is *'t daarom*, dat haar Eerw: daar niet eens van *reppen*, om dat de *conscientie* van haar Eerw: self tegen haar getuigen sou, dat namentlijk de *lage tale verstaanbaar*, en de andre waarlijk een *taal* is, die men nog eerst moet *aanleeren?* Haar Eerw: doen seer wel, dat sy, voor soo verre, hare *conscientien* niet willen beswaren, als wetende, dat sulx uit haar Eerw: *Brief*, den 31 Jan. 1694. aan die van *Amboina* geschreven, te klaar sou konnen blijken soo te zijn. Maar is dit al niet genoeg sijn gemoed beswaard, met selver te bekennen, dat de *gemeene taal* daar van gebruik, verstaanbaar, van dienst en nut is, en nogtans 't invoeren van de *hooge taal* met alle kragten voort te drijven, *enkelyk* en alleen daar om, om dat *den Bybel in die taal overgeset werd?* Voor my, ik geve het over aan 't oordeel van alle beschijdenen, wat van het niet beantwoorden van die saak, daar 't alles op aan komt, en van alles, 't geen daar nevens voort gebragt heb, te denken valt, en hoe grooten billijkhijd 'er in mijn voorstel zy, en hoe wijnig de volgende *argumenten* van haar Eerw: deurgaan. Hadden de *Broederen* maar half soo *veel* geschreven, of op *die saak* alleen *distinct* en *direct* geantwoord, haar Eerw: souden my de moeite gespaard hebben, van soo *ampel* (als om de onkundigen in die saak alhier nu noodig was) by na post voor post te beantwoorden.

Wat de *getuigenis des Kerkenraads van Amboina, en haar versoek* aangaat, indien men door die *Kerkenraad* die twee (buiten d' Hr. *Leidekker*) eenigste *hooge Malijtse* (dog voor alle *Christenen* onverstaanbare) Predikanten verstaat, soo wil ik gelooven, dat die, na mijn vertrek, daar met al haar vermogen toe hebben gearbijd, te meer, dewijl sy swagers

waren, en nu niemand hadden, die haar daar in met dat gewigt van redenen, als ik altijd met fundament gedaan heb, konden tegen ſtaan; maar dat men my ſou willen doen gelooven, dat die gene in die *Provincie*, en in die *Ambonſche Vergadering*, die de *gemeene Malijtſe taal* alleen verſtaan (gelijk daar alle de *Chriſtenen* die alleen verſtaan, en alleen maar ſpreken, ſonder van die *hooge* taal iets te begrijpen) dat, ſeg ik, die gene, na een behoorlijke openlegging van *die ſaak*, die men na *Batavia* verſoecken ſou, om die *Verſie* verſogt ſouden hebben, ſal ik al ſoo wijnig gelooven, als dat, in gevalle dat al geſchied was, ik gelooven ſal dat het imand ter wereld, kennis van ſaken hebbende, billijk ſou konnen voorkomen, dat een *Kerkenraad* haar magt tot *nadeel* van de *Religie*, en uitdooving van de luſt der *Inlanders*, misbruikte, om een *taal*, die de geheele *Natie* daar als *Barbaars* en onverſtaanbaar voorkomt, met alle kragt in te voeren. In dit geval meine ik, geſterkt van alle die gene die kennis van ſaken hebben, dat *de getuigenis der Ambonſe Landgrooten en Meeſters*, (die hier *gefundeerd* is op 't ſeggen van de geheele *Natie*, en op dat geen dat alle *Chriſten Kerken* daar van ſeggen) en dat dat gene dat ſoo veel Predikanten (als hier agter uit de *Extracten* der *Brieven*, zederd den jare 1656 blijkt) zederd zoo langen reeks van jaren geſegt, ja ſelf die van *Batavia* en *Amboina* met ſoo vele *Brieven* over en weer niet alleen beveſtigd, maar haar Eerw: ſoo kragtig met haar *Miſſive* van den jare 1694. confirmeerd, en waar aan die gene, die hier te lande *taalkundige* en Predidikanten zijn, haar zegel gehangen hebben; dat, ſeg ik, die ſaak, ſoo in die ware circumſtantie aangemerkt, ſeer verre moet prævaleren boven 't oordeel van die *Bataviſche Kerkenraad*, en ook boven 't oordeel van die twee Predikanten, voor ſoo verre ſy alle te ſamen, nog geen van haar, *deſe waarhijd* niet konnen tegenſpreken, dat de *taal* die ſy verwerpen *altijd* met vrugt daar en elders gebruikt, en by een ygelijk verſtaan werd, en dat die, die haar Eerw: met ſulken drift wil-

willen invoeren, een *taal* is, die daar niet verſtaan werd, en die men op vorig geſegde wijſe (ſonder dat 'er eenige gedrukte *Hoog-Malÿtſe Boeken*, dan alleen dat eene *Vraagboekje*, ſonder dat 'er *Meeſters*, of andere noodige behulpmiddelen zijn) met d' uiterſte moeite nog eerſt *moet*, en niet wel *ſuiver* en net kan *aanleeren*, dan alleen door kennis der *Arabiſche* letters, waar in alle *ſuivere Malÿtſe Schriften* verveerdigd, en in welke alle die *Chriſtenen*, die de *Latÿnſe* en *Duitſe* letteren gebruiken, t'eenemaal onkundig en onervaren zijn. Uit al het welk dan blijkt, wat *fundament* dat *verſoek van die van Amboina* (ſoo men ſoo breed uitmeet) aan de *Kerkenraad* van *Batavia*, en wat gewigt dat van de *Kerkenraad* van *Batavia* weêr aan de *Hooge Regering* van *Indien* geeft, om ſoo een overſetting voort te ſetten, en dat alſoo *een publÿcq Werk* te noemen. Wat nu de Heeren *Staten Generaal* in deſen aangaat, Haar *Hoog Mogende* hebben hare *approbatie* gegeven over een Overſetting van den *Bÿbel* in ſoo een *taal*, als ik gebruik, namentlijk een *taal*, die over al het geheele *Land* door verſtaan wierd, en de gemeene *taal* was; maar noit hebben Haar *Hoog Mog:* haar magt gelieven te gebruiken tot het invoeren van een *taal*, die by 't geheele *Chriſtendom* aldaar *onverſtaanbaar*, en een *taal* is, die men nog moet *aanleeren*. Nooit hebben Haar *Hoog Mog:* ook de Predikanten gelaſt ſoo 'n *taal* te leeren, om daar in by tijd en wijlen te prediken, en veel min die magt gelieven te gebruiken tot het *voortſetten* en *invoeren* van een *overſetting* des *Bÿbels* in die *taal*, maar altijd aan de Predikanten hier te lande het vry gelaten in die *tale*, en *ſoo* als ſy beſt by de *Natie* verſtaanbaar waren, en de meeſte vrugt konden doen, te prediken, en alſoo de ſterke hand geboden tot het *voortſetten* en *invoeren* van een *Overſetting* in die ſelve alom daar verſtaanbare en gebruikelijke taal. Indien dit geallegeerde in al ſijn omſtandigheden, *Haar Hoog Edelh:* de Hr. *Generaal* en *Raden* van *Indien*, (in de plaats van de ſelve een geheel

verkeerd berigt der sake te geven) *soo* voorgedragen, en by de selve Haar *H: Ed:* door haar Eerw: op die onwedersprekelijke redenen aangedrongen was, ik geloove niet dat Haar *H: Ed:* daar toe souden gekomen zijn; latende nogtans het oordeel van Haar *Hoog Edelh: particulier* over die saak volkomen vry, dewijl maar alleen voor heb de billijkheid van mijn sake tegen 't schrijven van de *Eerw: Kerkenraad* van *Batavia*, op de gevoegelijkste wijse, te toonen. Wat nu de magt van een bysonder *Synode* aangaat, en of die soodanigen *Werk* als 't mijne, *tegen soo 'n oogwit van de Heeren Staten wel sou mogen invoeren*, daar op slaat weêr, 't geen reeds gesegt is, dat de *H. Staten* noit dat oogwit gehad hebben van de hand tot het invoeren van een *vreemde*, en by de *Nederduitsche* Gemeinte *onverstaanbare taal* te leenen, en dat derhalven dit invoeren van mijn *Werk* door de *Christelijke Synodus*, in de plaats van 't oogwit der *Heeren Staten Generaal* te verydelen, daar geheel en al meê over een komt; dog indien nu de *Broederen* dit op *Indien* alles *geappliceert* hebben, en daar uit wilden *argumenteren*, dat, om dat Haar *Hoog Edelh:* de hand leenen tot het *invoeren* van een *vreemde taal*, en een *oversetting* in die *taal*, daarom een ander Predikant den Bijbel niet sou mogen oversetten in *die taal*, die overal verstaan werd daar *Christen Malÿtse Kerken*, en waar in hy en soo velen soo considerabelen reex van jaren met vrugt gepredikt, en de *Gemeinte Christi* daar te lande gebouwd hebben, en dat een *Synodus* dat niet sou mogen *patrocineren* (gelijk dit haar Eerw: schijnen te stellen) dat sou een *argument* zijn, 't geen immers niet doorgaat, en soo wijnig een *Synodus* dan soo een verstaanbaar *Oversetter* kan bepalen, ten ware de *Souverainen* van den *Lande* sulx alvorens expres verboden hadden; een saak die ik aan de geheele Christenhijd in bedenking geve. Of sou 't, na haar Eerw: gedagten, beter zijn dat de *Synodus* (om haar Eerw: oogwit meer dan de *sake Gods*, en de verbrijding van sijn eer, te bevorderen) die onverstaanbare taal meê hielp invoeren, om alsoo den laatsten

dood

doodsteek aan de *Religie* in die *Geweſten* te geven, en 't *Chriſten-dom* aldaar (onder de naam van een *ſuivere taal* in te voeren) te helpen nederſtorten in een jammerlijken poel van een nare en beklaaglijke duiſternis. Waar toe ſou, ſoo doende, die teedre *Kerke* niet vervallen, en wat wiſſelvalligheden ſou ſy niet onderworpen zijn? In vorige tijden oordeelden de *Kerken-raad*, en d'*Hooge Regering* tot *Batavia*, ſoo, nu weer ſoo, en na korten tijd ſou 't ligtelijk weer wat anders konnen zijn. Wat ſal dog van die geſtadige verandering komen? En wat ſullen die veranderingen van *reſolutien* voortbrengen? Doen ordonneerde men, en dat ſoo grooten reeks van jaren vervolgens, dat de Predicanten de *taal*, daar van gebruik, leeren, en daar in prediken ſouden, en dat is geſchied by ſoo velen, en met ſoo veel vrugt, en nu wil men weer geleerd hebben een *taal* die onverſtaanbaar is, en wil op eens klaps, (op 't oordeel van een man 2 à 3) afbreken, 't geen met ſoo veel moeite van ſoo velen gebouwd is. Komen die Mannen nu te ſterven of te vertrekken, daar legt dan weer dat geheele werk: wat kan dit anders dan een *formeele verwerring* geven, die nog de Ed: *Compagnie*, nog die *Chriſtenen* aldaar, diend? Gelooft zy de *Heer*, die de *Chriſtelijke Synodus* een ander herte, een *Chriſtelijk* mededoogen met die teedere Chriſtenen, en een ooge des verſtants gegeven heeft, om tot in het binnenſte van die ſaak in te ſien, en meer de eere *Gods*, (die haar te klaar daar in uit blonk) te betragten, dan geloof te geven aan 't ſchrijven van U Eerw:, die ook tegens dat gene, daar 't meeſt op aankomt, (dat namentlijk mijn *taal* verſtaan, en de hare niet verſtaan werd, en nog eerſt *aangeleerd* moet werden,) in 't allerminſte niet ſchrijven, en ſekerlijk met ſtudie dat niet eens beantwoort hebben. Wat nu de *Reviſeurs van mijn Werk* aangaat, en *wie die ſullen zijn*, dat is een vrage, die niet eens hoeft beantwoort te werden: want wat legt daar haar Eerw: aangelegen, die immers daar over niet ſouden konnen oordeelen. Die *Reviſeurs* zijn hier, en bevorens reeds van my aangewesen, en ſchoon'er niet

een

een was, soo is men hier nog soo verlegen van verstant niet, dat men niet een middel en *expedient* sou weten te bedenken, om dat *Werk* egter secuur en wel ter drukperse te brengen; maar nu s'er zijn, behoeft dat niet. Hoe *vreemd* ook die *Malijtse taal*, waar in ik overgeset heb, in *Holland is*, en hoe men *bequamer Mannen daar in hier te lande, dan in Indien*, heeft, meine ik genoeg uit het bevorens *geallegeerde* te blijken; dog *dat ik die Revisie aan de Batavise Kerkenraad sou gewijgert hebben*, is een saak, die noit eens te pas gekomen, nog daar, mijnes wetens, niets meer af gesproken is, dan reets bevorens daar over gesegt heb; maar *dit is* egter *waar*, dat, eer ik dat gedaan had, ik dat nog wel driemaal in bedenking genomen sou hebben, en dat'et my nu ook nog te minder beroud, siende hoe lange die *Versie* des *Ouden Testaments*, sonder dat men nog eens begonnen heeft te *revideren*, nog in de maling blijft. Wat die van *Amboina* aangaat, en waarom ik die aan haar niet gelaten heb, daar van heb ik bevorens reden gegeven, en in 't breede opening aan de *Synodus* gedaan; maar 't is immers even veel waar dat *Werk gerevideert* werd, hier of elders, als de *Revisie* maar goed, en (om goed te zijn) in handen van *Mannen* is, die soo lange jaren, als D. *Caron* en D. *Sluys*, (welke laatste nu tot Zuilen woond) met soo veel vrugt Predicanten in die *tale* geweest, en soo in *Amboina* en *Ternaten*, als op *Batavia* self, den dienst met genoegen en lof waargenomen hebben. Ook willen wy wel gelooven, dat u Eerw: *die gene, die, eenig sins de Malijtse taal kundig zijnde, van daar na 't Vaderland vertrokken zijn, wel kennen*; dog *wie* en *wat* U Eerw: daar meê meenen, is dubbelsinnig. *Dat niemant van haar een goet Malijts*, dat is, *hoog Malijts boek gelesen heeft*, ja noit heeft konnen lesen, sou wel konnen zijn, maar dat daar uit sou vloeyen, dat het soo is, geeft geen gevolg. Hebben sy noit geen goede *lage Malijtse* (dat is by ider een verstaanbare) gedrukte boeken gelesen, ende en zijn die niet goed, om dat sy met geen *Arabische* letter geschreven, en

in 't

in 't oog van een *hoog Maléyer* niet wel *geſpeld*, en niet met verhevene en *nette ſpreekwyſen* opgecierd zijn? ſeer wel, wy ſtaan dat toe; maar ſeggen evenwel, dat ſy goed zijn voor die gene, voor welke dat ſy geſchreven zijn, ja voor haar oneindig beter dan die *hooge* en in de *ſuivere taal* geſchreve *Boeken*, vermits ſy die niet ſouden konnen leſen wegens d'*Arabiſche* letter, waar in ſy zijn geſchreven, en die, al laſen ſe die *prompt*, niet ſouden konnen verſtaan. Wy ſtaan U Eerw: ook toe, dat ſy *te ſamen even krom ſpreken, en datſe alle met die ſelven euvel beſmet zyn;* maar ſeggen ook, dat alle *Maléytſe Chriſtenen* in *Indiên* die ſelve *kromme taal* ſpreken, en ook *met die ſelven euvel beſmet zijn.* Is 't ook niet beter, met een *kromme taal* te ſpreken, de menſchen *regt* voor *God* te maken, dan, met een *regte* en *ſuivere taal* te ſpreken, dat gene, dat alreeds ſoo verre *regt* was, weer *krom* te vreeken? Ende en ſou dat niet belachelijk zijn, indien een *Liefhebber* der *Hoogduitſche taal* van de Predikanten, die hier *Nederduitſch* prediken, om dat ſy geen *ſuiver Hoogduitſch* ſpraken, wilde ſeggen, *ſy ſpreken ſamen even krom, en zyn alle met den ſelven euvel beſmet?* Even of ſig de *Nederduitſche* Predikanten daar wat aan ſouden kreunen, als ſy van haar *Gemeintens* maar grondig en wel verſtaan werden. Indien die *kromme taal* ſoo *beſpottelyk, laſterlyk*, en *veragtelyk*, en die *ſuivere* ſoo *prysſensweerdig* is, hoe komt dan dat men toegelaten heeft, ſoo veel jaren agter den anderen, daar in te prediken? hoe dat die niet agter de bank geworpen, en in haar geboorte geſmoord is? hoe dat die *hooge taal* niet eer *geleerd*, hoe dat ſe nu met ſulken force voor den dag komt, en niet eer doorgebroken is? Moet het niet deſperaat met het invoeren van een *taal* zijn, die ten allerhoogſten onder dat heel *Chriſtendom* maar twee à drie Predikanten kennen?

Wat verbetering men van die gene, aie ſoo lang uit Indien geweeſt zyn, te wagten heeft, is een ſaak, die haar Eerw: immers niet bekend zijnde, haar Eerw: wat *præcipi-*

tant en met *præjuditie* doet oordeelen: om in andre daar van dat selve *præjuditie* tegen de soodanige te leggen, daar nogtans die sake te sijner tijd sal konnen blijken.

Dat nu haar Eerw: de *Christelijke Synodus versoeken wel toe te sien, dat mijn Werk niet overkome*, 't geen de 4 *Euangelisten en de* 50 *Psalmen, door d' Heeren Hasel en Ruyl overgeset*, en by *Heurnius* (volgens voorgeven) *soo mishandeld, overgekomen is*, is een vermaning, die hier niet sluit; vermits die Heeren (na 't schrijven der *Broederen*) in 't *beste*, dat is, in 't *hooge* en *suivere Malijts* geschreven hebben, en dat *Werk* (te voren onverstaanbaar wegens sijn suiverhijd en nethijd) door D. *Heurnius* tot *laag*, en voor de *Malijtse Christenen* verstaanbaar *Malijts* gebragt is. Hoe kan dat nu slaan op mijn *Werk*, 't geen in 't *laag Malijts* verveerdigd is, en door Predikanten, in die selve *taal* ervaren, voor desselfs druk, sal *gerevideerd* werden? Maar wat het *Portugesche N. Testament* van D. *Ferreira* aangaat, daar van sal ik liever niet met allen spreken, hopende nog vreesende soo ongelukkig niet te sullen zijn als sijn Eerw:, omdat ik self hier *in loco*, en 'er by ben, en om dat ook hier die redenen, die sijn Eerw: veel wederweerdigheden en lang talmens met sijn *Werk* gegeven hebben, na alle apparentie sullen ophouden, of ten minsten ons debvoir daar toe doen. Dat nu haar Eerw: soo *authoritative* aan een *Synodus* (als dit vast stellende) vragen, *meinen U Eerw: dat 't hier beter gaan sal?* en by vervolg van haar swacke redenering 'er dese *conclusie* met duister uit trekken, dat *'et hier niet beter gaan sal*, en dat om die elendige en vergesogte redenen, die haar Eerw: van dese hare *stelling* geven, dat, seg ik, is een *voorbarighijd* en een *præjuditie*, 't geen by ider een soo klaar sal uitsteken, dat het byna niet eens noodig is daar op te antwoorden. Want is 't een vast gevolg, om dat het daar en daar in doen niet wel was, dat het ~~hier en~~ hier in nu niet beter sal zijn? En is 't ook een vast gevolg, dat die *die laatst uit Iudien gekomen is, het beste de Malijtse taal* verstaat, en dat

die

die 'er een jaar uit vertrokken is, die vaſtelijk niet beter dan de later vertrokkene verſtaat? *Broeders*, het was te wenſchen, dat daar mede de hevigheden ophielden, maar het ſchijnd daar moet tot ſlot van de reden nog een herhaling van die woorden, *kromme ſtijl*, die *ergerlijke* en *Godslaſterlijke maniere van ſpreken*, weſen; dog ik ſal dat (als genoeg daar van geſegt hebbende) geduldig *paſſeren*, heel weinig vreeſe voor 't *ſupprimeren* van dat *Werk*, als 't eens ſal gedrukt zijn, veel min bekommering voor 't doen van *onnoodige onkoſten* hebben, en my ſeer wijnig kreunen aan die ongegronde en onredelijke *laſteringen* dier vijanden van *Gods Woord*, hopende dat ſy door 't ſelve nog eenmaal getrokken, en tot dat wonderbaarlijk ligt, 't geen ons beſtraald, ſullen overgebragt werden. Dat nu haar Eerw: de *Synodus* raden, *mijn Werk door my te laten revideren*, dat werd by my niet opgenomen ſoo als dat haar Eerw: ſchijnen te meinen; maar beter ſal 't zijn dat te laten *revideren* door andre buiten my, konnende egter ſamen gaan, dat ik daar over nevens haar Eerw:, als *conſulerende* en *raiſonnerende*, ſpreek, en *conferere*. Indien ik nu ook 't *Malijts dat ik geleerd heb*, daarom, *minſt ſal vergeten hebben*, *om dat* ik *laaſt uit Indien gekomen ben*, ſoo ſal ~~dat~~ D. *Vander Sluis*, voorleden jaar, en alſoo lang na my *uit Indien gekomen*, nog minder het *Malijts*, *dat ſijn Eerw: gekend heeſt*, *vergeten hebben*, en alſoo te beter in ſtaat zijn van de *Reviſie* by te wonen; maar mijn *Verſie derwaarts over te ſenden*, *op dat haar Eerw: ſouden mogen ſien*, *hoedanig die geſteld zy*, is, ſchoon het allerlaatſt in den Brief komt, wel het eerſte in haar gedagten geweeſt, en ſou, na my dunkt, allermeeſt en allereerſt van haar Eerw: behagen zijn; en ik geloof dat haar Eerw: dan *met'er daat* ſouden doen, 't geen haar Eerw: nu maar alleen *met haar ſchrijven* doen. Door wat bril haar Eerw: mijne *Verſie ſouden ſien*, en van der ſelver *geſteltenis* oordeelen, ſal een ygelijk, die ſig haar *talent* in de *hooge* en *lage Malijtſe taal* maar eens te binnen brengt, ligtelijk

bevroeden. Wy danken dan de *Chriſtelijke Synodus*, die dat anders heeft gelieven te *apprehenderen*, en wenſchen van herten, dat het daar by blijve; en gelijk ik de *Broeders* op *Bavia* de vrijhijd van handeling ontrent de *Overſetting* in 't *hoog Malijts*, volgens 't geſegde, geerne wil aanbevolen, en ſijn loop laten, haar Eerw: ook my die *vrÿhÿd* ontrent mijne *Verſie* in de *lage Malijtſe taal*, en de ſelve haren loop gelieven te geven, van herten wenſchende, dat daar over niet meer op diergelijke wijſe geſchreven mag werden, op dat ik niet verpligt werde daar weêr op te antwoorden.

EX-

EXTRACTEN van Kerkelijke Brieven, tusschen die van Amboina *en* Batavia *over en weer, als ook andre Kerken van Indien, en in't Vaderland alhier, zedert den jare* 1656: *gewisseld, dienende tot elucidatie van vele saken, die ik by mijn antwoord op dese hier nevens gaande Brief van de Eerw: Kerkenraad van Batavia, tegen haar Eerw: (my soo daar op, als ook op andere saken funderende) staande houde-, by welke dan de essentieelste van dien, voor soo verre het ter deser sake sou konnen dienen, byna van woord tot woord (als uit de Copye-Brieven selfs, die ik onder my, en met veel moeite, van tijd tot tot tijd, by een gekregen heb, sou konnen blijken) alhier is ter neder gesteld; alles alleen ten einde de wereld ook daar uit onwedersprekelijk blijken mogt, dat gelijk als al voor heen, alsoo in die tijd, en soo vervolgens alle vrugt, die by de Malijtse Christenen alom in Indien, en met name in* Amboina, Banda, Ternaten, *en* Batavia, *oit of oit, tot voortsetting van de Religie, en uitbrijding van Christi Rijk, gedaan is, alleen verrigt zy door de lage Malijtse taal, door Predikanten daar in ervaren, en door Boeken daar in gedrukt, sonder dat 'er oit by soo grooten getal Predicanten in die Contreyen, by hare Missiven, of by soo grooten reex van jaren, eenigsins van Hooge Malijtse met een Arabische letter geschrevene Boecken te ontbieden, of van met ernst een andre of hooge taal in te voeren, het allerminste geschreven zy; of zoo daar van die hooge taal gerept wierd, dat daar mede niet anders uitgerigt zy, dan dat 'er te klaarder is doorgebroken de noodsakelijkhijd van het onveranderlijk behouden van de lage Malijdse taal, soo 'er namentlijk eenige vrugt by die Inlanders, soo 'er geen vergeefse onkosten gedaan, en het ware oogwit van alle Christenen berijkt sal werden.*

A. 1656. 20. Sept. *Petrus Ongena*, *Remtus Ringius*, *Joannes Warmelo*, *Amboinſe* Predicanten, eiſchen ſchool behoeften, in 't *laag Malijts*, vermits nog de Gemeinte nog de Predicanten geen andere verſtonden. A. 1656. den 20. September.

A. 1659. 25 Mey. D. *Joſias Spiljardus* uit *Banda* gekomen, en D. *Burum*, die bevorens al in *Amboina* gelegen hadden, eiſchen de ſelve ſchoolbehoeften. Den eerſten der ſelve gaat *Ternaten*, en d'omleggende Eilanden *viſiteren*.

A. 1660. 30 Mey. *Cornelius Janſonius* op *Honimoa* geplaatſt zijnde, eiſcht de *Kerkenraad* in September des ſelven jaars 3000 *Malijtſe Catechiſmen*, 2000 *dito Aldegonde's*, (zijnde gemeen en ſeer verſtaanbaar Malijts) en maakt bekend dat daar doen drie Predicanten, nam: *Spiljardus*, *Burum*, en *Janſonius*, in die *Malijtſe taal* redelijk toenamen; eiſchen ook 5 à 600 *Euangelien*, 3 à 400 *Pſalmboeken* of *Pſalters* van D. *Heurnius* in 't Malijts, en 1 à 200 *Predicatien* van *Gaſpar VViltens*.

A. 1661. 11 Feb. Recommanderen die van *Batavia*, by de komſte van D. D. *Cornelius VValrant* en *Francois Caron*, dat die van *Amboina*, door een der *Broederen Ternaten* gelieven te laten viſiteren. In *Mey* maken die van *Amboina* aan die van *Batavia* de dood van D. *Janſonius*, de plaatſing van D. *VValrant* op *Honimoa*, het verblijf van D. *Caron* aan 't *Caſteel*, en 't viſiteren der *Ternaatſe Kerke* door D. *Burum*, bekend; eiſchen ook de *Malijtſe Catechiſmen* van D. *Dankaarts*, *Aldegonde's*, *Euangelien*, *Pſalters*, van D. *Heurnius*, *Predicatien* van D. *VViltens*, alle in 't lage, en geene in 't hooge Malijts gedrukt.

Eod. A. 20 Julii. Maken die van *Banda* aan die van *Amboina* bekend, dat D. J. *Molanus* eenige *Malijtſe Predicatien* gemaakt, en dat haar Eerw: goedgevonden hadden, die aan die van *Amboina* ter *Reviſie* over te ſenden; waar op die van *Amboina* antwoorden, dat de ſelve Predicatien waren, klaar en duidelijk voor per-

perſoonen in die *taal*, en in de *Chriſtelijke Religie* ervaren, of geoeffend; dog voor *gemeene* lieden wat *ſwaar*; en *hoog* om te verſtaan.

Verſoeken die van *Amboina*, aan de *Chriſtelijke Synodus* van N. *Holland*, om noodige *Malijtſe Boeken*, en klagen ſeer, dat de *Scholen* daar van ganſch onvoorſien zijn, vreeſenſe, dat, ſoo'er niet ſpoedig in voorſien werd, daar alles ſal vervallen, waar by ſy dan deſe *Malijtſe Boeken*, waarom benoodigt zijn, noemen: *Malijtſe Catechiſmen*, en *Aldegondes*, door D. *Sebaſtianum Dankaarts* gemaakt, de *Malijtſe Sermoenen* van D. *Wilters*, *Euangelien*, *Pſalters*, (alle in 't laag *Malijts*,) even ſoo verſoeken ſy, by haar ſchrijvens van den ſelven jare, maand, en dag, aan die van *Batavia*, inſtantig om die *ſtomme Leeraren*, en goede en nuttige Boeken, als ook om het drukken van een *Synodaal Zeeuws Vrageboekje*, by D. *Spiljardus* getranſlateert, en by D. *Warmelo* overſien, ten einde dat, ſoo voor die van *Amboina*, als voor andere *Malijtſe Gemeintens* dienen mogt; waar nevens ook op de ſelve 25. September 1661. expres aan d'Hr. *Generaal*, door haar Eerweerdens, om boven gemelde *Malijtſe Boeken* geſchreven, en verſogt is: verſoekende ook nog om 4 a 5 Predicanten, terwijl'er daar reeds drie, namentlijk D. D. *Spiljardus*, *Walrant*, en *Caron*, waren. Eod. A. 25 Sept.

Notificeren die van *Amboina*, aan die van *Batavia*, dat ſy D. *Joannes Sweerdius* aan 't *Caſteel*, en D. *Godefr.* van *Akendam* op *Oma* geplaatſt hebben: verſoeken weer ernſtig om boven gemelde *Schoolbehoeften* in de *Malijtſe tale*, ſeggende ſoo ontbloot te zijn van *Aldegonde's Catechiſmen* van D. *Dankaarts*, *Malijtſe Vocabularen*, *Predicatien van Wiltens*, en *Euangelien*, dat niet een eenige tot gebruik van *Kerk* en *Scholen* kan gevonden, of opgeſogt, werden; betuigende, niet ſchuldig te zijn aan de ſchade, die *Gods Kerk* daar by leed. A. 1662. 29 Junii.

Schrijven die van *Amboina* aan 't Eerw: *Claſſis* van *Amſterdam*, Eod. A. 28 Sept.

dam, dat daar waren by de duiſend Ledematen, en vijf Predicanten, die ſig beneerſtigden om ſoo onder de *Duitſen*, als wel voornamentlijk onder de *Inlanders*, haren dienſt te verrigten in de *Malijtſe tale*, dewelke daar meeſt van alle verſtaan werd: verſoeken, en bidden om de boven gemelde *Boeken*, ſeggende daar van t'eenemaal ontbloot te zijn. Was geteekend door D. D. *Joſias Spiljardus*, *Caron*, *Walrand*, *Sweerdius*, *Akendam*.

A. 1663. 12 Sept. Verſoeken haar Eerw: weêr om die *Boeken* aan die van *Batavia*.

A 1664 12 Jan. Notificeren die van *Batavia*, dat D. *Akendam* na *Ternaten* geordonneerd is, en D. *de Buck* na *Amboina*, die in Mey daar komt, en aan 't Kaſteel blijft. Op welke tijd D. *Sweerdius* om ſijn taalkunde geplaatſt was op *Honimoa*, in de plaats van den in Nov: 1663. overledenen D. *Walrand*. D. *Akendam* gaat leggen als vaſt Predicant in *Ternaten*; volgens ſchrijven van den 10 Mey uit *Amboina*.

A. 1665. 4 Aug. Verſoeken die van *Amboina* aan die van *Batavia*, dat de Eerw: *Broederen* aan *Haar Hoog Edelh:* den Ed: Heer *Generaal* en *Raden* van *Indien*, en *Haar Hoog Edelh:* weer aan de Heeren *Majores* in 't Vaderland gelieven te verſoeken om 't herdrukken der allernoodigſte *Malijtſe* Boeken, die ſy daar ſeggen deſe te zijn: d' *Euangelien*, D. *Wiltens Predicatien*, *Aldegonde's*, (alleen, gelijk geſegt is) in 't *laag* en *gemeen Malijts.*)

Ao. eod. 14 Sept. Schrijven die van *Amboina* aan 't Eerw: *Claſſis* van *Amſterdam*, om de ſelve Schoolbehoeften. Was geteekend door D. D. *Caron* en *de Buck*, en krijgen daar op antwoord A. 1667.

10 Nov. Beloven die van *Batavia*, ſoo veel in haar vermogen is, te doen, ten einde die van *Amboina* het verſogte erlangen mogen.

A. 1666. 25 Aug. Die van *Amboina* ſchrijven aan *Batavia*, dat D. *de Buck* in Febr: deſes jaars na *Ternaten* ter *viſite* verſonden, en D. *Sweerdius* weer aan 't Kaſteel geplaatſt was; eiſchen ook weer boven gemelde Boeken.

Die

Die van *Amboina* ontfangen by een Brief van 't Eerw: *Classis* van *Amsterdam* van den 7. April 1665. antwoord, dat haar Eerw: 't verſoek des Kerkenraads van *Amboina* aan de Ed: *Heeren Bewindhebberen* gunſtig voorgeſteld hadden, en 't ſelve by Haar *Ed: Agth:* aangenomen was. A. 1667.

Notificeren die van *Batavia* dat D: *Sweerdius* na *Ternaten* geordonneerd is. A. 1666. 23 Nov.

Klagen die van *Amboina* over gebrek van boven gemelde *Malÿtſe* Boeken, ſoo in deſe hare *Miſſive* aan de *Kerkenraad* tot *Batavia*, als in een Brief aan den Ed: *Heer Generaal* van den ſelven datum, en geven in hare *Miſſive* aan den Heer *Generaal* te kennen: dat de *Malÿtſe Geneſeis* van D. *Brouwerius* den ſwakken Inlanderen ſonderling behagen, om NB. de klare begrijpelijkhijd der Overſetting; klagen ook ſeer over gebrek van *Malÿtſe Catechiſmen*, &c. die, onaangeſien haar jaarlijx ſchrijven, niet gevolgd waren; welke ſy verſoeken, ten einde de *Amboineſen* bequamelijk mogten onderweſen, en NB. op vorigen voet, ſonder ſchielijke verandering van methode, gehouden worden. Was geteekend door D. D. *de Buck* en *Caron*. A. 1667. 26 Sept.

Verſoeken ſy aan 't Eeerw: *Classis* van *Amsterdam* weer om *Catechiſmen* van D. *Dankaarts*, en *Predicatien van* D. *Wiltens*. Eod. A. die & m:

Notificeren die van *Batavia* de komſt van D. *Cornelis Pais* na *Amboina*, en werden de geëiſte Boeken beloofd. A. 1668. 3 Feb:

Notificeren die van *Amboina* aan die van *Batavia*, dat D. *de Buk* wegens ſickte opgaat na *Batavia*, en verſoeken ernſtig om 't herdrukken van *Dankaarts Malÿtſe Catechiſmus*, ook in hare Miſſive van den 22 Septemb. aan den Heer *Generaal*, noemende die *Catechiſmen*, d' *Euangelien*, en *Wiltens Predicatien* (Boeken hier van tijd tot tijd gebruikelijk) en verſoekende 't herdrukken der ſelve op *Batavia*. A. eod. in July.

Schrijven die van *Banda* aan die van *Amboina* dit: alſoo wy alhier van overlang in ervaringe zijn gekomen, dat de *Malÿtſe* A 1669. 26 Febr:

Predicatien van D. *Molanus* zalr. in seer *hoog Malijts*, boven 't begrijp van de gemeene man, zijn gesteld, derhalven wijnig of geen vrugt doen, soo hebben ook, onder voorschrijven van den E. Heer *Gouverneur* alhier, door d'Eerw: *Kerkenraad* op *Batavia*, by Haar *Edelheden* aangehouden, dat de selve in *familiaarder Malijts* mogten *getranslateerd* werden, waar over door den *Commißaris* in onse jongste *Kerkenraad*, uit *Missive* antwoord van Haar *Edelh:* aan d' Heer *Gouverneur* en Sijn E. *Raad* (*Bataviſche Kerkelijke Missive* nog werdende verwagt) opening is gedaan, als dat Haar *Edelh:* daar op hebben goed gevonden, uit het midden van U Eerw: den geleerden D. *Francois Caron* te versoeken, gelijk wy ook doen by desen, uit onser naam, by D. *F. Caron* gelieft aan te houden, de *Kerken* onser *Provincie* ook soo verre te obligeren met *Copye* van Sijn E. *Malijtse Predicatien* te sijner tijd verwaard over te senden, dewelke berugt zijn seer *geleerdelijk* in *passer Malijts* gesteld te wesen; hebben ook, om te meerder getal en verschiet te hebben, d' onse beginnen te *copieren*, en U Eerw: dan by *occasie* te laten toekomen, om de selve in *populaer Malijts*, ten fine voorschreven, door Sijn E: te *transslateren*, niet twijffelende sig dese moeite sal getrooſten, ons selven versekeren konnende van d'hijlsame vrugten, die wy uit dat werk te gemoet sien: versoek ook om D. *Casp: Wiltens Predicatien*. Was geteekend D. *De Bitter*.

Eod. 11 Febr: Notificeren die van *Batavia*, dat D. *De Buck* wederkomt in *Amboina*, als zijnde een bequaam en taalkundig man.

12 April. Antwoorden die van *Amboina* op 't schrijvens van die van *Banda* van den 26. Febr: dat sy D. *Caron*, om 't overzenden van sijne *Predicatien* versogt hebbende, Sijn E. aangenomen had die te overzien, en die dan, by tijd en wijlen meê te deelen: dat by haar geen *Casp. Wiltens* Boeken te bekomen waren, en dat het haar Eerw: te *tædieus* dagt D. *Molani Predicatien* in *gemeensamer* en *verstandiger Malijts* over te setten, als die agten het alsoo gevoeglijk selfs iets door arbijd op

't pa-

't papier te brengen, als den arbeid van anderen te *corrigeren*. Was geteekend D. *De Buck*.

Schrijven die van *Amboina* aan 't Eerw: *Classis* van *Amsterd:* dat haren eisch maar ten deele voldaan was, en sy geen *Malijtse Euangelien*, *Psalmboeken*, of *Sermoenen* van *Wiltens* gekregen hadden, dewijl, soo 't haar toescheen, die in *Indien* niet meer te bekomen waren, om dat van jaar tot jaar daar om versogt, en geene bekomen hadden, daar sy die nogtans niet ontberen konden; notificeren ook, dat de *Malijtse Catechismus* van D. *Dankaarts*, op expres versoek van hare Kerk, door ordre van Haar *Hoog Ed:* herdrukt was. Dat ook *Moren en Hijdenen* van *Boano* en *Manipa* tot de *Kerke* gekomen waren, als ook dat D. *Jacobus Montanus* dat jaar tot haar gekomen was, en alsoo doen vier Predicanten, D. D. *de Buck*, *Caron*, *Pais* en *Montanus*, daar waren. In Sept:

Versoeken die van *Banda* weer om de *Predicatien* van D. *Caron*, als ten hoogsten noodig. Was geteekend *C. Monteau*. Eod. A. 5 Sept.

Notificeren die van *Batavia* de komst van D. D. *J. Huisman*, *Hubert de Jager*, en *Corn: Brouwenius*. Dat om *Catechismen* aan Haar *Hoog Ed:* versogt hadden, en dat ook den *dienst* aldaar in de *Malijtse taal*, NB. met goed succes NB. en aanwas, onder de *provisionele* bearbijding en hulpe D. *Brouwerii* hervat was. A. 1670. 23 Jan.

Notificeren die van *Ambon* aan die van *Ternaten*, dat D. *Montanus*, wegens sijn kennis in de *Malijtse taal* bequaam, de *visite* daar sou waarnemen. Eod. A. In Juny.

Schrijven die van *Amboina* aan die van *Batavia*, verheugd te zijn, dat de *Malijtse* vervallen *Gemeinte* aldaar, na langwijlige opschorting verlevend was onder de toesigt van D. *Brouwerius*. Dat D. *De Buck* overleden was in Octob: bevorens, en D. *Pais* wegens siekte na *Batavia* ging. Notificeren ook dat sy dat jaar eenige *Malijtse Testamenten* van *Brouwerius* ontfangen hadden, met hope van stigting, NB. zijnde wel de oversetting soo niet gesteld na de volmaakte ei- In July.

genschap der *tale*, nogtans klaar en gevoegd na 't begrip der *Amboneſen*. Klagen ook dat in 8 à 9 jaren geen *Wiltens* of *Aldegonde's*, en in lange geen *Dankaarts Catechiſmen* gekregen hadden, betuigende die niet te konnen ontberen. Was geteekend *De Jager*, *Caron*, *Montanus*, en *Brouwenius*.

A. 1670. 10 Sept. Schrijven sy aan d' Ed: Heer *Generaal*, dat de gedrukte *N. Teſtamenten* van *Brouwerius* in 't *Maliits* overgeſet, en wegens de klaarhijd en gemijnſame manieren van ſpreken, na 't begrip der ſwakke Inlanderen in de ſelve gebruikt, tamelijke nuttighijd toebragten: verſoeken weer ſeer, dat *Aldegondes* en *Catech:* van D. *Dankaarts* mogten erlangen, dewijl in ider *ſchool* ten hoogſten 'er maar twee waren; dat de *ſcholen* anders ſeer ſullen vervallen: Notificeren dat D. *Caron* om ſijn verloſſing verſogt.

Eod. A. & die. Schrijven sy aan 't Eerw: *Claſſis* van *Amſterdam* weer ernſtig, om *Catech:* van *Dankaarts*, en *Sermoenen* van *Wiltens*, als waar aan d' *Inlanders* gewent zijn. Was geteekend door D. D. *Huisman* en *Caron*.

12 Sept. Notificeren die van *Amboina* aan die van *Batavia* de dood van D. *de Jager*, en 't plaatſen van *Brouwenius* op *Oma*.

A. 1671. 28 Jan. Verſoeken die van *Macaßer* om *Kerk* en *Schoolbehoeften*, ook om *Meeſters* van die van *Amboina*; en werd haar den 25 Mey des ſelven jaars geantwoord van die van *Ambon*, dat sy haar niet als van eenige geſchreven *Predicatien* ſouden konnen bedienen.

A. eod. 15 Sept. Bedanken die van *Banda* die van *Amboina* voor de toegeſondene *Predicatien* van D. *Caron*, en verſoeken *Vraegboekjens* van de Hr. van S. *Aldgonde* een goede quantiteit, om die op *Aroe*, daar 'er ſeer om verſogt wierd, met vrugt onder de *Nieuwe Chriſtenen* te gebruiken. Was geteekend door D. D. *De Bitter*, *Rijnsdijk*, *Manteau*, van welke *Vraagboekjens* die van *Amboina* by haar ſchrijven van den laatſten Nov: 1671. 'er 25 aan die van *Banda* ſenden.

Schrij-

Schrijven die van *Batavia* aan die van *Amboina*, dat sy gesien hebben de verplaatsing van D: *Montanus* op *Hoomoa*, op *Oma*, en aan 't *Casteel*; ook van D. *Struis* op *Oma*. Notificeren ook dat sy dat jaar senden D. *Peregrinus* en D. *Noach Gerhardi* A. 1672. 22 Feb.

Schrijven die van *Ambon* aan die van *Batavia*, dat sy gelesen hadden hoe D. *Brouwerius* na *Ternaten* was versonden, en dat D. *Struis* by haar was geland, en geplaatst op *Oma*, zijnde doe D. D. *Caron*, *Montanus*, en *Huisman* aan 't *Kasteel* Ao. eod. 19 Sept.

Maken die van *Amboina* aan die van *Ternaten* bekend, dat sy by haar Eerw: *Missive* van den 23. Jan: verstaan hadden de dood van D. *Daniel Brouwerius*, NB. als een yverigen en taalkundigen Dienaar; betuigen haar blijdschap over het hooren, dat d' Inlanders in de gronden der *Christelijke Religie* soo verre gevorderd waren, dat sy bequaam geoordeeld wierden den *Hijdelbergsen Catechismus-Malijts* aan te leeren, van welke sy'er 10 stux na die van *Ternaten* senden. Notificeren dat hare *Kerken* wenschelijk toenamen in getale van *Belijders*, *Moren* en *Heidenen*, die toevloeiden tot de glans van de *Sonne* der *Geregtigheijd*. Versoeken ook die van *Ternaten*, door de middelen die provisioneel aan de hand zijn, die *Kerk* in die staat, NB. waar in sy van D. *Brouwerius* gebragt is, soo veel mogelijk is, gelieven te bewaren, met belofte, dat sy haar met de eerste gelegenthijd een uit haar tot secours sullen toesenden, zijnde nog de vorige Predicanten, t: w: D. D. *Caron*, *Huisman*, *Montanus*, *Struis*, en *Peregrinus* in 't leven. A. 1673. 27 Febr.

Notificeren die van *Amb.* aan die van *Batav.* de overkomst van D. *Petrus Durant*, en des Krankbesoekers *Vander Sluis:* dat ook de laatste daar tot Proponent was gevorderd; dat het scheen dat God in die tijden bysonder voor had sijn *Euangelium* niet alleen onder de *Moren*, maar voornamentlijk onder de *Hijdenen* uit te brijden, tot bevordering van 't welke sy voor de *Malijtse Gemeente* eisschen, *Malijtse Testamenten*, *Vo-* A. 1674. 18 Sept.

cabulaars, *Malijtſe Catechiſmen*, *Aldegondes*: dat ook niet twijffelden of *Carons Predicatien* waren al onder de perſſe: dat D. *Durant* de halve Duitſe dienſt waar nam, D. *Struis* op *Oma*, D. D. *Montanus* en *Huisman* aan 't *Kaſteel*, D. *Peregrinus* op *Honimoa* lagen.

A. 1675. 8. Jan. Notificeren die van *Batavia*, dat D. *Caron* tot haar was overgekomen, daar een jaar blijven ſou, dat ſy haar devoir tot het drucken van ſijn *Predicatien* gedaan hadden, dog dat *haar Edelheden* dat uitgeſtelt hadden: dat ſy 't drucken van D. *Dankaarts Malijtſe Catech.* ernſtig voorgedragen hadden: dat D. *Andreas Feldercampius* tot haar overquam; als ook den *Krankbeſoeker Zacharias Cahein*; belovende de geeiſchte School en Kerkbehoeften, na vermogen te ſullen ſoeken.

Ao. eod. 10 Nov. Notificeren die van *Batavia* de dood van D. *de Bitter*, doen alleen.

Ao. eod. 16 Dec. Notificeren die van *Batavia* uit een *Miſſive* van den 18. September verſtaan te hebben, dat den *Krankbeſoeker Z. Cahein*, tot *Proponent* gevordert, D. *Huiſman* geſtorven, en D. *Montanus* na *Ternaten* verplaatſt was; dat ook tot haar nu overquam *Barth: ab Engliſh*, dat ook door de *hooge Regering* een der twee Proponenten, *Van der Sluis* of *Cahein*, na *Banda* geordonneert was, om als *Proponent* in de plaats van *Simon de Laege*, na *Ternaten* by D. *Montanus* door de Hooge Regering geordonneert, te gaan: ſeggen ook, dat ſy geſien hebben de Reſolutie van den *Ambonſen Kerkenraad*, over het drucken van D. *Carons Malijtſe Predicatien*, uit een aparte Miſſive aan haar, en dat ſy met die van *Amboina* NB. in 't ſelve verſtant zijn, dat die ſeer nodig zijn voor de *Chriſtenen* aldaar; dat ſy daar op die ſaak aan haar Hoog Edelheden ſeer ernſtig gerecommandeerd, en dat Haar Hoog Edelheden weder haar voorſchrijvens aan de Heeren *Majores* toe geſegt hadden, belovende haar Eerw: daer en boven die ſaak op het ſerieuſte aan de ſelve *Heeren*, als mede aan de Eerw: *Claſſis* van *Amſterdam* en *Walcheren* te ſullen recommanderen.

Noti-

Notificeren die van *Batavia*, de komst van D. *Jacobus van Belle*, en by haar Missive van den 22. December, dat sy hadden gekregen de Papieren over 't deportement van D. *Struis*: dat ook gehoord hadden de dood van D. D. *Montanus* en *van Belle*, dat D. D. *Burenus* en *Cabein* als Predikanten (de laatste van sijn pr: examen, 't geen toegestaan was) na *Ternaten* geordonneert waren, en D. D. *Vosmaar*, *de Leeuw*, en *Barth: Heinen* na *Ambon*: dat ook *sijn Edelhijd*, de Heer Generaal, op haar versoek, aangenomen had te versorgen het drucken des *Malijtse Heidelbergse Catechismi*. A. 1676. 30 Jan:

Notificeren die van *Batavia* verstaan te hebben uit een Brief van den 8. Mey en 15. September 't overlijden van D. *Petrus Durant*, en voegen'er dit nevens: wy hebben ons waarlijk, waarde *Broeders*, ten hoogsten verwondert, dat U Eerw: soo onbedagt en onvoorsigtig zijt, dervende soo een geheele en aansienlijke Vergadering soo een laster en leugen aanvrijven, dat hier meer (soo zijn de eigen woorden in U Eerw: Brief) op soo een *hooge* en *cierlijke stijl* in 't *Malijts*, als wel op den aanwas van *Gods Gemeinte* gelet werd, waar door de *Gemeinte* meer af als toeneemt: dat ook goed gevonden was dat *van der Sluis*, na pr: examen, als Predikant na *Ternaten* gaan sou. A. 1677. 26 Dec.

Schrijven die van *Batavia* aan die van *Ambon* aldus: U Eerw: eerste *Missive* van den 28. Mey *à passato*, strekt sig eerst en meest uit in moejelijke en onlustige hakkelij over het *Malijts* werk, en de saak van *Albert Struis*, van welke wy afkeerig en daar in verdrietig zijn: andersins nog stof nog reden ontbrekende, om met ernstige ende gegronde verantwoording, uwe driften te ontmoeten; dog wy hebben de gewoonte niet, nog de *Gemeinte Gods*, &c. Seggen verstaan te hebben de dood van D. *Eldencampius*, dat ook berigt waren uit *Ternaten*, dat D *van der Sluis* als Predikant, en D. *Stevens* als *Proponent* gekomen waren: dat D. *Manteau* op *Java* meê ging. A. 1679. 14 Febr:

NB. Seggen die van *Batavia*, het mishaagt ons ook gan-

schelijk

schelijk niet dat U Eerw:, rakende de *Malijtse talen*, in U Eerw: *Catechismus* en *Formulieren* gebruikt, haar selve nog refereren, en gedragen aan haar schrijvens van den 20. Febr: 1677., alsoo wy ook desgelijks doen aan d'onse van den 14. Febr: 1679. wel wetende, dat ider *Kerke* vry staat die *tale* in hare *Formulieren* en *Leerstucken* te gebruiken, welke die Leerlingen allermeest en allerbest verstaan, al en verstaan nog gebruiken die van andere *Kerken* de selve niet. Notificeren dat met leetwesen d'overkomst van D. *de Leeuvv* sien, dat D. *de Leeuvv* na *Ternaten* stont te gaan, en D. *Manteau* na *Banda* in d'plaats van D. *Carpius*: seggen te sullen besorgen, dat de overgesette *Malijtse* Catechis. in *Amboina*, by overkomst, gedrukt werde, die sy by 't eindigen deser schrijven gekomen te zijn, en te sullen haar best doen, dat die gedrukt werden.

A. 1680. 1 Sept. Notificeren die van *Ambon* dat, na D. *de Leeuvvs* vertrek verleden jaar, daar alleen D. D. *Peregrinus*, en *Vosmaar* bleven. Dat haar uit *Ternaten* D. *Cahein* toegekomen was; dat D. *Peregrinus* den 1 July 1680. was overleden; dat D. *Vosmaar* siek was, en D. *Cahein*, die eenigen tijd alleen in bijde de talen had moeten prediken, nu ook was siek geworden.

A. 1681. 1 Jan: Notificeren die van *Batavia* de komst van D. *Al: Carpius* voor af, en dat D. D. *Gal: Vonk* en *Isaak Hellenius* stonden te volgen: dat *D. Jacobus du Bois* op sijn vertrek na *Banda* stond: dat de *Malijtse Catechismus* door die van *Amboina* aan die van *Batavia* toegesonden, door bequame *mannen* al lang oversien was, onder sijn *Edelh.* berustede, en nog niet gedrukt wierd, dog dat se daar steeds om aanhielden, en dat die haar, soo niet eer, toekomende jaar stond overgesonden te werden.

A. eod: 23 Sept. Seggen die van *Ambon*, dat die drie Predicanten haar gesond waren toegekomen; dat *D. D. Carpius* en *Vonk*, en *D. Vosmaar* aan 't *Kasteel*, en *D Hellenius* op *Honimoa* gelegt was: dat *D. Cahein* den 4 Dec: 80 en met hem ook sijn Broeders *D. D ab Englisch* en *Peregrinus* overleden waren. Versoe-

ken

ken weer om Boeken, en 't drukken van de *Malÿtſe Catechiſmus*.

Seggen die van *Ambon* dat *D. D. Hek* en *Vos* tot haar waren gekomen, dat *D. Vonk* den 5. April overleden was, en *D Hellenius* na *Batavia* vertrok: dat *D. D. Voſmaar, Carpius*, en *Hek* aan 't *Kaſteel* lagen, en *D. Vos* na *Honimoa* geplaatſt was. A. 1682. 28 Sept.

Schrijven die van *Batavia* dat *D. Hellenius* op *Batavia* in de *Malÿtſe Kerk* geemployeerd was in de plaats van *D Gueynier*, die, om dat geen publijcq gebed wilde doen voor een gecondemneerde Onchriſten en hertnekkigen, geſuſpendeert was; zijnde doen *D. Manteau* in *Banda*, *D. de Leeuw* en *Vander Sluis* in *Ternaten*. A. 1683. 25 Febr.

Schrijven die van *Batavia* aan die van *Ambon*, dat ook iets wegens de opkomſt van *D. Voſmaar* verhaald hadden, dat *D. Voſmaar* door de *Hooge Regering* in ſijn gevoelen geregtveerdigd, en in ſijn gagie, koſtgeld, &c. herſteld, en dat *D. Hek* na *Ternaten* geordonneerd was: dat daar ook drie Predicanten na toe quamen, *D. vander Sluis* uit *Ternaten*, *D D. Schoonebeek* en *Dix* van *Batavia*. A. 1684. 9 Febr.

Notificeren die van *Ambon* dat die drie Predikanten haar waren toegekomen; dog dat D. *Schoonebeek*, na twee maanden bedlegerig geweeſt te zijn, was overleden, en dat *D. Carpius* wegens ſwakhijd na *Batavia* opging. Eod. A.

Notificeren die van *Batavia*, dat D. *Voſmaar* op *Batavia* permanent Predikant gemaakt was, om de Rheede, 't Eiland Onruſt, en d' omleggende plaatſen, beooſten en beweſten de ſtad leggende, te beſorgen. A. 1685. 25 Jan.

Notificeren die van *Ambon* de dood van *D. Vos* in Novemb. des verleden jaars: en by een andere Brief ook de dood van D. *Petrus Dix*. Eiſchen een groote quantitijt *Malÿtſe* Boeken, als *Catechiſmen* 1000, 500 *Aldegondes*, 200 *Carons Predicatien*, 200 *Geneſeis*, 200 *Nieuwe Teſtamenten*. Eod. A. 23 Sept.

A. 1686. 2 Jan. Notificeren die van *Batavia* aan die van *Amboina*, dat haar dat jaar geen meer Predicanten, dan D. *Franciſcus Valentijn*, ſtonden toe te komen.

A. 1694. 31 Jan. Schrijven de Broeders van *Batavia* aan die van *Amboina* dit navolgende van woord tot woord: Dog wegens de gelegenthijd van het *Inlandſch Chriſtendom in Amboina* en konnen wy niet anders ſeggen, als dat d'opſtelders van die volumineuſe geſchriften wegens hare neerſtighijd te prijſen zijn, als hebbende alles ten naauwkeurigſten waargenomen; maar wat de *Malijtſe tale* belangd, wy zijn mede van dat oordeel, dat d'ordinaire Predicatien behoorden te geſchieden in het *gemeen Malijts*, als zijnde by den *Inlander* beſt verſtaanlijk, en ſy daar aan ook meeſt gewent: want die tale moet voor haar het ſtigtelijkſte zijn, dewelke by haar beſt kan verſtaan werden: dog het eigentlijk of *hoog Malijts* meenen wy ook met U Eerw:, dat met vrugt voor de *Predicanten* en *Schoolmeeſters* kan aangeleerd werden, opdat d'eerſte mogten bequaam zijn om dat aan de tweede, en de tweede dat aan haar Schoolkinderen te leeren, opdat ſoo allenskens een ygelijk de *ſuivere taal* kundig werdende, ook mogten bequaamhijd krijgen om de *H. Schrift*, die nu in de regte *Malijtſe tale* werd overgeſet, te konnen leſen en verſtaan.

Copye

COPYE van een Missive, door d' Ed. Heer R. Padbrugge aan D. F. Valentijn geschreven A 1697. in Juny, voor antwoord van een Brief van D. Valentijn, waar by hy versogt dat Sijn Ed. soo goed gelieffde te zijn van openhertig te kennen te geven, of het hoog, dan of het laag Malijts van nut en dienst zy.

MIJN HEER,

IK heb altoos daar tegens geweest, en kan my met het selve nog qualijk gedragen, dat men in een onbekende tale die volkeren, die men stigten moet, soekt te leeren: het gene even eens is, of men in de Latijnsche tale de onkundige daar in sogte te leeren. Want dat men het *hooge Malijts*, soo sy het noemen, soude willen indringen, soo ware het beter geweest, dat men van eersten af de *Arabische taal* het volk had gemeen gemaakt, 't welk onmogelijk zijnde, soo kan men ligt oordeelen, wat daar af te verwagten zy.

Dese *taal* dan meest zijnde een mengeling van de *Arabische*, meer verschillende dan de *gelatiniseerde* van onse *Duitsche taal*, hoedanig by de *Regtsgeleerden* in gebruik is, kan soo wel als dese niet verstaan werden, en selfs pas een woord, en is te vergelijken by de *taal* van *Vrankrijk* van nu, of van voorhenen, toen sy nog *Hoogduits* spraken, gelijk *Paschalius de Libertate Ecclesiæ Gallicanæ* aanhaald, en door 't invoeren van de *Romijnsche taal*, *Romans* of *Romania* genaamd wierd, en sulk een aansien bequam, dat ook een eigen *tale* is geworden; nu wilde ik wel weten, of dit by 't goede *Duitsche volk* soude verstaan werden, soo imand daar in quam te spreken; gewissenlijk geensins, even soo soekt men de *Malijtsche suivere taal* te *verbasteren* met het *Arabisch*.

Dog of dit nu het werk van de Comp: sou zijn, den Bijbel in 't geheel te laten drukken, laat ik aan Haar *Ed: Agtb:* hoogwijser oordeel over. Dog soo 't gedrukt sou moeten werden, of in dat *hoog Malijts* of *Arabisch*, dan wel in de opregte, en over al verstaanbare *Malijtse*, soo soude dit laatste voor alles moeten gekeurd werden. Want door 't wijnige dat sy ons in 't *hooge Malijts* gedrukt van *Batavia* toegesonden hebben, namentlijk 't *Vraagboekjen*, blijkt alsins dit *hooge Malijts* niet verstaanbaar te wesen, ende en konden de *Schoolmeesters* met de selve niet te regt komen, als zijnde een *cierlijke en Hoofsche tale*, waar door 't ook voor onnut geoordeeld wierd.

Dit op U Ed: versoek ter neder gesteld zijnde, kund U Ed. sig bedienen, soo het te raden werd, soo by de *Heeren Bewindhebberen*, als anders. Ik blijve,

MIJN HEER,

U Ed: gans genegene Dienaar

In name van R. PADSBRUGGE.

Amissant desen
20 Juny 1697.

ERRATA.

Aangesien den Autheur by de correctie niet heeft konnen presént zijn, soo zijn, tot desselfs leetwesen, dese navolgende en mogelijk nog eenige andre kleyne misslagen en feylen (die hy versoekt dat den Leser gelieve ten goede te nemen, en by sich self te verbeteren) hier in geslopen.

Pagina	Linie	Voor	Lees
4	8	*vau*	*van*
eadem	13	*gelicfden*	*gelicfden*
7	18		NB. een comma na 't woord Jaren.
14	20	Testamen	Testament
15	4	wels	wils
17	1	sterstont	terstont
25	7	zijnde	zijn de
ead.	14	Portugesende	Portugesen de
ead.	23	Gemeinte	Gemeinte van
ead.	26	aenemen.	aannemen.
26	6		is de punctum te veel.
ead.	10	een een	een
ead.	13		is de comma te veel.
29	30		is de punctum te veel.
ead.	ead.	opgestel	opgesteld
ead.	32	kundigen	kundig
30	4		is de punctum te veel.
ead.	6	moet	moeten
ead.	8	ander	anderen
ead.	ead.		is de punctum te veel.
ead.	11	hebben de	hebbende
ead.	33	factâ.	factâ.
31	14	een	by een
ead.	18	en een	met een
ead.	26	en haar	by haar
32	16	en of	dan of
33	29		NB. 't woord, is, moet weg en dit teeken ? in de plaats.
36	10	comptoir	comptoiren
ead.	12		na 't woord, daar, een comma

E R R A T A.

pag.	lin.	voor	lees
37	12	verſtaae	verſtaat
ead.	28		NB. na, tegenſpreken, moet een comma zijn
ead.	30	daar	voor
ead.	31		is de comma, na Chriſtus, te veel
40	29	eere	hope
43	25	Macaſſaan	Macaſſaren
57	13	H.	Hr.
59	1	en	de
61	19	gedaante	gedoente
66	2	Profeſſoren	Profeſſorale
ead.	34		is't woord haar te veel.
69	18		NB. is't woord, een, te veel
ead.	19	jammer zijn	jammer
ead.	26	Heeren	Heeren XVII.
ead.	27	by de	byde de
70	2	dat de welke in die taal is &c.	dat die ſal moete gedrukt werden, de welke in die taal is, die van alle &c.
ead.	18	dam	Dane
ead.	33	H.	Hr.
71	5	kennen of verſtaan.	kennen, verſtaan
ead.	7	aan	om
ead.	8	voltoid was,	voltoid, waren,
ead.	18	hier	dat
72	14	Makaſſanen	Makaſſaren
ead.	18	H.	Hr.
ead.	32	een	eer
ead.	37	*Katſjokan*	*Katſjokan*
73	7	1684	1694
ead.	15	Amboiner	Amboinees
ead.	16	hen	hem
ead.	27	*Karſjokan*	*Katſjokan*
74	2	*Karſjokan*	*Katſjokan*
ead.	10	1 Jan.	31 Jan.
75	14	'er	dat 'er
ead.	28	't men	men 't
77	26	alles	alleen
79	13	her	het
83	32	ada, haiwan,	ada haiwan,
ead.	33	beeſten	een beeſt
ead.	ead.	had een beeſt,	maar had beeſten
85	5	tjaeſumy	tſjatſjing
ead.	14	want ſcheppen	want om ſcheppen

pag.

E R R A T A.

pag.	lin.	voor	lees
ead.	15	miacay	miara
ead.	17	ſegenen	voor ſegenen
ead.	26	leſen, en een en 't ſelve	leſen, een en 't ſelve
86	3	faherno	faſoero
ead.	27	carima Kaffir	tarima kaffie
87	21	Mabuns	Arabiers
ead.	25	tobort	tobat
88	11	tobar	tobat
ead.	28	band	aard
91	14	dan	doen
ead.	24	in haar ſelven	en haar ſelven
93	23	komen	konnen
95	4	geregeerd	genegeerd
98	23	Kerken,	Kerken zijn,
99	15	wil op eens klaps,	wil eens klaps
100	21	D. Sluis	D. vander Sluis
102	6	Kaſel	Haſel
ead.	31	en dat het	om dat het
ead.	32	hier en hier in	hier in
103	21	ſoo ſal dat D. vander	ſoo ſal D. vander
ead.	28	haar gedagten	haar Eerw. gedagten
104	1	wy	ik
ead.	2	wenſchen	wenſche
ead.	6	haar	alſoo verſoeke dat haar
105	8	eſſentieelſte	het eſſentieelſte
106	1	Remtus	Remetus
ead.	2	Amboinaſe	Ambonſche
110	16	verwaard	herwaard
ead.	23	verſoek	verſoeken
111	17	C. Monteau	C. Manteau
ead.	19	Brouwerius	Rouwenius
ead.	19	1670. 3 Jan.	A. 1670. 23 Jan.
112	5	Brouwerius	Rouwenius
ead.	20	Brouwerius	Rouwenius
ead.	21	ſchoolbehoeſten	ſchoolbehoeften
ead.	26	13 Septemb.	A. eod. 15 Sept.
113	2	Hominoa	Honimoa
114	11	Feldercampius	Eldercampius
ead.	13	ſoeken	verſoeken
ead.	23	Simon de Laege	Simon de Large.
115	6	van ſijn pr.	na ſijn peremptoir
ead.	21	pr.	peremptoir
ead.	24	a paſſato	Ao. paſſato
ead.	25	hakken	hakketten

pag.

A 76518

ERRATA.
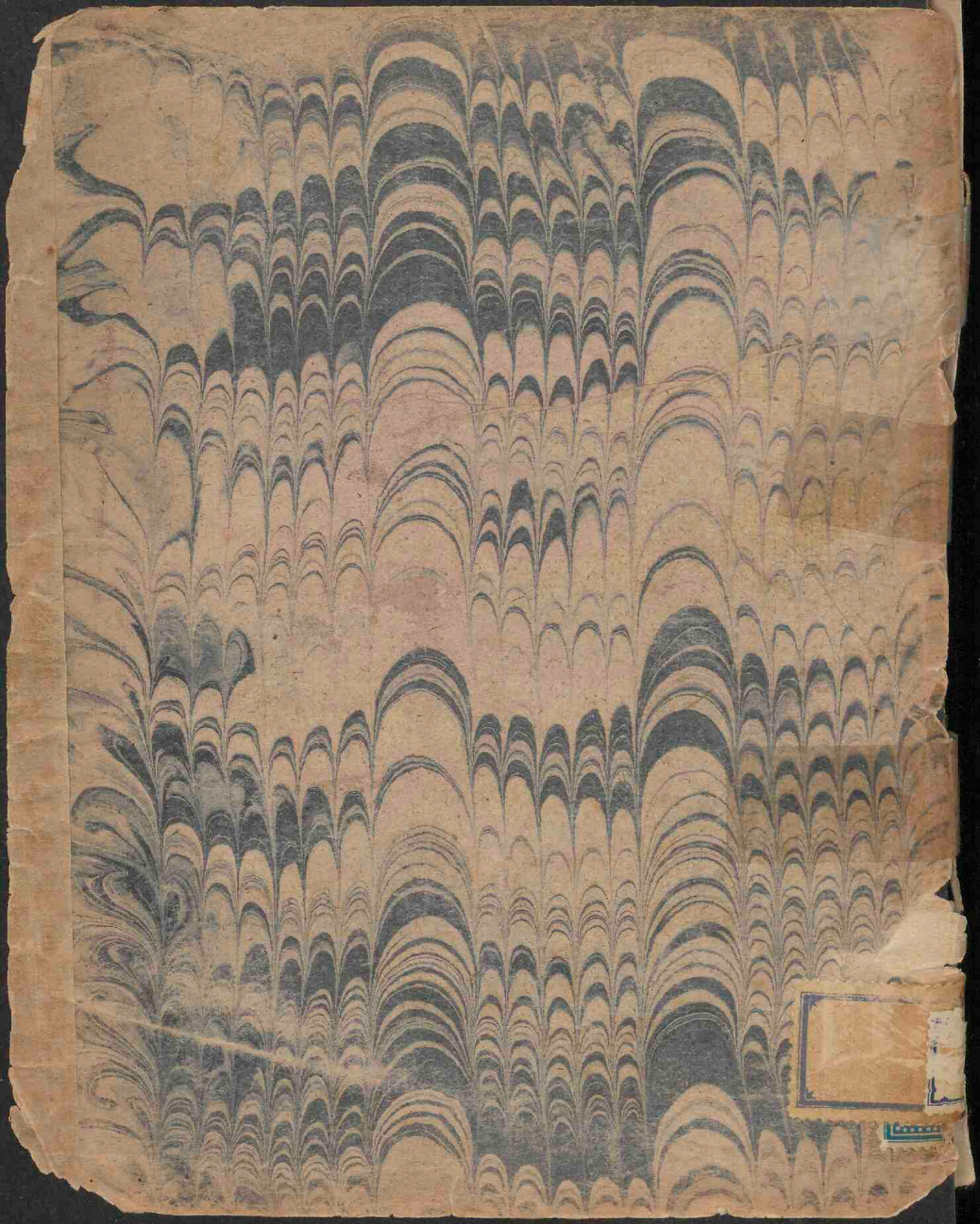
pag.	lin.	voor	lees
ead.	ultima		A. 1680. 16 Jan.
116	17	in Ternaten.	uit Ternaten
ead.	22	Carpinus	Carpius
ead.	25	bequrnne	bequame
119	3	voor	tot
129		PADSBRUGGE	PADBRUGGE
ead.		Amiſſant.	Amisfoort.